907 A

Raamatukogu

Autori märgusõna: „Ülioilane"

Esimene Eesti

ap.-õigeusu

Piiskopi- usukannataja

Platon.

Tema elu ning tegevus.

Kirjutas

Kuulsa; vtk.

Auhinnatöö
470807

1. XII. 1929 a. T auhinna väärilisena tunnustatud

Autor: stud. theol. N. K. Kondas

Esimene

Eesti ap.-õigeusu

Tartu ülikooli Sekretär F. Kamberg

Piiskopp-usukaitsja Platon.

Tema elu ning tegevus.

1. A 3633

Autori märgusõna: „Üliõpilane".

Piiskopp Platon

† 1919

Eessõna.

Materjalide kogumist algasin juba 1928. a. dets. kuus. Tegin enesele ülesandeks: otsida üles võimalikult rohkem andmeid, mis inimeste käes laiali ja ajakirjanduses peidus. Seda eesmärki püüdsin täita kolmel viisil.

1. Katsusin teada saada, kes temaga elus kokku puutunud ja astusin nendega kirjavahetusse. Sarnaseid isikuid kogus pika peale 76 inimest. Isiklik kirjavahetus andis enam-vähem ratuldavaid tulemusi. Muidugi tuli ka siin tarvistusi, mis veel seni lahendamata. Mõnd isikut palusin isegi kolm korda kirjalikult ja tuli ette, et ka isiklik sõit ei andnud tagajärgi. Aga inimene ütleb, et ta teab palju kadunud Platonist ja lubab anda teateid, aga praegu ei ole tal

Lisatulevad materjal
tuleb esitada (lisana)
fakultetile.
Kas see materjal (21 vastust)
on töös ära kasutatud?
Vähemalt on see märgimata
kes kasutatud oleks.

mis ajaga
just artikkel?

kuidagi aega. Siiski, Jumalale tänu, olen saanud 21 vastust-mälestusi.

2. Avaldasin ajalehtedes paaril korral üleskutse, kuid see andis kahjuks ainult 3 vastust. Ühe korra tegin katset ka üleskutse paljundusega ja saatsin nad siis trükitöödena laiali. See andis aga ainult 1. vastuse. Kõige paremaid tagajärgi, nagu eelpool nägime, andis isiklik kirjavahetus – tõeline kiri.

3. Kõige pealt hakkasin lehitsema „Usk ja Elu" aastakäikusid, mis võtsin leht-lehelt läbi. Möödunud jõulu vaheajal töötasin Tallinna arhiivides, liikavõtte ajal aga Narva kogudus te raamatukogudes, mis enne iseseisvust kuulusid Peterburi kub. alla. Kogu suvi töötasin Tartu arhiivides ja raamatukogudes, lehitsedes läbi mitukümmend aastakäiku ajakirju ja ajalehti, tehes väljavõtteid ja ärakirju. Selle töö tulemusena koostasin eelpool järgneva bibliograafilise nimestiku. Muu seas tähendan, et minu käes on veel 182

Sederhana resepsitads.

sedelitest, lühemate teadetega, mis olen nimestikust välja jätnud ja kasutan otsekohe kirjatöö koostamisel.

Mitu kuud kulus enne ära, kui hakkas midagi koguma. Ei võinud ju ette teada, kus midagi leidub. Väärtest abi pakkusid „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaated" (1918–1920). Bibliograafia Asutisest leidsin ainult ühe sedeli Platoni kohta. Nõnda tuli igat andme raasukest, nii öelda, tiku tulega otsida. Isegi ülesvõtete kogumine ja kopeerimine võttis palju aega ja kulu. Aga aeg kadus ja kadus.

Kokkuvõttes tunnistan, et käesoleva kirjatöö, suure mehe elutöö, koostamiseks on vähe 11. kuust. Põhjused on järgmised: 1) ei olnud valmis, läbitöötatud kirjandust, 2) kõik andmed tulid ülesotsida mitmekesistest tundmata alghallikatest.

Minu seas tähendan, et venekeelsete nimede transkribeerimisel olen tarvitanud ajakirjas

„Eesti Keel" 1926, lk. 182, pealkirja all „Vene sugunimede transkribeerimine eesti keeles" avaldatud tähestikku. Venekeelsete pealkirjade ülesvõtmisel olen sõnade lõpust ära jätnud „ъ." Kuupäevad on antud järgmiselt: kuni 1. veebr. 1918. a. v. k. järele, peale seda aga u. k.

Kühendused.

A.Õ.E.K. = Ap.-õigeusuliste eestlaste kalender.
Dorp. Z. = Dorpater Zeitung.
E.V.S.A. = Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiiv, sõjaministeeriumis.
Х.Ч. = Христианское Чтение.
ibid. = ibidem = seal samas.
И. по Сп. Е. = Известия по С.-Петербургской Епархии.
И. по П.Е. = Известия по Петроградской Епархии.
K.V.S.O.V = Püskopp Platoni kirjavahetus saksa okupatsiooni võimudega.
lk. = lehekülg.
Post. = Postimees.
Post. P.V. = Postimees, Pärnu Väljaanne.
P.P.A. = Püskopp Platoni Arhiiv Eesti ap.-õigeusu Sinodis.
Сп. Д.В. = С.-Петербургский Духовный Вестник... ...с Известиями по С.-Петербургской Епархии.

T. Pvl. = Tallinna Päevaleht.

T. Teat. = Tallinna Teataja.

Ц.В. = Церковный Вѣстникъ...

U. E. = Uus Elu.

U ja E = Usk ja Elu.

U. K. K. Ü. = Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühing = Общество распространения религиозно-нравственнаго просвѣщения в духѣ Православной Церкви.

v. = veerg.

V. M. = Vaba Maa

V. S. = Vaimulik Sõnumetooja

vt. = vaata

Õ. E. K. = K. Korla. Õigeusuliste eestlaste kalender.

Ж. З. С. Спб. Д. А. = Журналы заседаний Совѣта С.-Петербургской Духовной Академии.

⊕ Märgiga, rist-ringis, on tähendatud teated, mis on seotud piiskopp Platoniga, kuid mis käsitavad teisi küsimusi ja on paigutatud vastavalt peasisule.

Kirjandus.

I. Esimene Eesti ap.-õigeusu piiskopp Platon, Paul Kulbuš.

1. Tema kirjatööd.

Artiklid, jutlused, kõned, läkitused.

1892. Православное богослуженіе на эстонскомъ языкѣ в Петербургѣ. (Ц.В. nr. 52, lk. 830-831.)

1893. Православіе среди инородцев. (Ц.В. nr. 20, lk. 307-309.)

1894. Православные эстонцы в Петербургѣ и их религіозныя нужды. (Ц.В. nr. 11, 17/III, lk. 166-168;

nr. 13, 31/III, lk. 197–198.)

1894. Православіе и школа у эстонцев шлиссельбургскаго уѣзда. [Esimene õigeusu jumalateenistus Poretšje vallas, Mõškino asunduses (Uₛ. B. nr. 21, 26/V, lk. 324–325.)

1894. Второе эстонское богослуженіе в Юрьевѣ. (Uₛ. B. nr. 24, 16/VI, lk. 383, v. 1–2.)

1894. † П. Д. Кнапс (некролог.) (Uₛ. B. nr. 25, 23/VII, lk. 398–399.)

1895. На зарѣ новой жизни православных эстонцев. (Спб. Д. В. nr. 5, 3/II, lk. 102–108.)

1895. Как спасен родъ человѣческій — и какова должна быть истинно спасающая Церковь. [Kõne, peetud Peterburis, U. K. K. Ü-gus 30/IV. 95.] (Спб. Д. В. nr. 19, 13/V, lk. 418–423.)

1896. Эстонская школа грамоты. 14 января в приходѣ Порхъе... состоялось открытіе эстонской школы грамоты... (Спб. Д. В. пч. 3, 13/I, лк. 46 – 47.)

1896. Безвыходная нужда православных эстонских дѣтей в Спб. (Спб. Д. В. пч. 12 – 13, 22/III, лк. 237 – 239.)

1896. Эстонскія бесѣды и библіотечка в церкви Михаила архангела в Коломнѣ. (Спб. Д. В. пч. 14, 5/IV, лк. 260 – 262.)

1896. Открытіе эстонской церковно-приходской школы. [Peterburis, 21/X.] (Спб. Д. В. пч. 43, 25/X, лк. 850 – 851.)

1896. О православных эстонцах в Прибалтійском краѣ и в столицѣ. [Kõne, peetud Peterburis, И. К. К. И-gus, 8/XII. 96.] (Спб. Д. В. пч. 51 – 52, 20/XII, лк. 1015 – 1024.)

1898. Участие духовенства в деятельности попечительств о народной трезвости. [Kõne, peetud Peterburis, vaimulikkude koosolekul*) 23/III. 98.] (Спб. Д. В. nr. 13, 27/III, lk. 244–249.)

1898. Слова в день памяти свв. апостолов Петра и Павла. (Спб. Д. В. nr. 26, 26/VI, lk. 427–433.)

1898. Учреждение православного эстонского братства в С.-Петербурге (Спб. Д. В. nr. 29, 17/VII, lk. 495–497.)

1898. Православное эстонское Братство. Торжественное открытие 29 ноября 1898 г. (Ц. В. nr. 50, v. 1740–1741.)

1899. Поучение в неделю св. жен мироносиц. (Спб. Д. В. nr. 18, 30/IV, lk. 205–206.)

---

*) Пастырское собрание столичного духовенства.

1901. Новый храм в С.-Петербурге. [Eesti õigeusu kiriku-, kooli- ja majaehituse eeltöödest ja kavatsustest.][Ehitise kavandiga] (Спб. Д. В. nr. 51–52, 22/XII, lk. 608–609.)

1904. Что такое так называемая регистрация? [Kõne, peetud Peterburis, vaimulikkude koosolekul 15/XII.04.] (K. no Спб. Е. nr. 22, 30/XI, lk. 9–18.)

1907. Третье пасторское собрание, 30го ноября 1906 года. (K. no Спб. Е. nr. 1–2, 19/I, lk. 52–58.)

1917. О построении первого храма Общества религиозно-нравственного просвещения и значении этого события для дела религиозного просвещения. (Прибавления к „Церковным Ведомостям" nr. 3, 21/I, lk. 60–65.)

1917. О практических мерах к развитию в Петроградской епархии пчеловодства и добычи воска. (K. no П. Е. nr. 11–12, 23/III, lk. 11–12; nr. 16, 29/IV, lk. 8–9.)

Millas on autor ise nad
kirjutanud?

1918. Eesti rahvale. [Üleskutse ja õnnistus iseseisvuse ülesehitavaks tööks] (Post. nr. 215, 13/XI, lk. 2, v. 2 = = T. Teat. nr. 67, 15/XI, lk. 1, v. 1 = Maaliit. nr. 168, 16/XI, lk. 2, v. 2 = U.E. nr. 1, lk. 5.)

1918–1919. Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsioni võimude tegevuse vastu. (U.E. 1918. nr. 1, lk. 7–9. = Pvl. nr. 16, 21/I, 1919, lk. 2–3. = = *) Maaliit. nr. 16, 22/I, 1919, lk. 1, v. 2–3. = *) Post. P.V. nr. 20, 25/I, 1919, lk. 1, v. 1–2 = *) Sakala, nr. 8, 28/I, 1919, lk. 2, v. 1–2.)

1920. Vagal tunnil. Kristlikud mõtted ja igatsused. (U.E. nr. 4, lk. 2–3.)

1924. Mõni lehekene minu päevaraamatust. (U.E. nr. 8, lk. 1–2; nr. 9, lk. 1–2; nr. 10, lk. 1–2.)

1924. Piiskop Platoni esimene saatekiri vaimulik-

---

*) Pealkirja all „Piiskop Platoni protest" — lühendatult.

rudele ja kõigile kirikutegelastele. (R.E. nr. 8, lk. 2–3.)

Raamatud.

Aruanne St.-Peterburi Eesti õigeusu... Issidori... Vennaste Seltsi tegevusest a. 1898—99. Peterburi, 1900.— 52 lk. (Esimene tegevuse aasta.)

— Aruanne 1900 a. kohta. Peterburi, 1901.— 48 lk.

— С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевскаго. Отчетъ о дѣятельности Братства за 1901 год. Спб., 1902.— 46 lk. piltidega.

— Otrem za 1902 god. Спб., 1903. — 40 lk.

— Otrem za 1903 god. Спб., 1904. — 48 lk.

— Otrem za 1904 god. Спб., 1905. — 58 lk.

— Otrem za 1905 god. Спб., 1906. — 44 lk.

— Otrem za 1906 god. Спб., 1907. — 44 lk.

— *) Otrem za 1908 god. Спб., 1909. — 47 lk.

*) Aruannet 1907. a. kohta ei õnnestanud saada.

— Отчет за 1909 год. Спб., 1910. — 48 lk.
— Отчет за 1910 год. Спб., 1911. — 52 lk.
— Отчет за 1911 и 1912 г.г. Спб., 1913. — 54 lk.
— Отчет за 1913 год. Спб., 1914. — 57 lk.
— Отчет за 1914 год. Петроград, 1915. — 57 lk.
— Отчет за 1915 год. Петроград, 1916. — 39 lk.

— О построении в С.-Петербурге Православной Эстонской Церкви и дома для религиозно-просветительных учреждений Братства. (Спб., 1902.) — 7 lk. (Ülestähendused kogandusest.)

Kirikulehed.

Armulaua teenistus ehk Püha Liturgia. [Teenistuse kord] [Tartu, 1918.] — 8 lk. (Kiriku leht nr. 3.)

Laulud abielu laulatusel. [Talituse kord.] [Tartu, 1918] — 4 lk. (Kiriku leht nr. 2.)

Laulud lapse ristimise juures. [Talituse kord] [Tartu, 1918] – 4 lk. (Kiriku leht nr. 1.)

Tema õnnistusel ilmus.

Õigeusu kirikuseadused ... 1. vihk. Tartu, 1918. – 47 lk.

---

2. Teated tema kohta.*)

Teated ajakirjanduses.

1892–1894. Отъ rem[от] о состояніи С.-Петербургской Духовной Академіи.

---

*) Siia on koondatud teated, mis ainult piiskopp Platoni isikusse puutuvad ja ei puulu teiste, eelseisvate, pealkirjade alla; teated mistõttu kaalunust küll juttu ja on temaga osalt seotud, aga mis sisaldavad teisi küsimusi, on paigutatud vastavalt peasisule ja nende ette on märgitud rist ringis ⊕.

За 1891 год. (Х.Ч. 1892, I, лк. 311–318.*)
За 1892 год. (Х.Ч. 1893, III–IV, лк. 336–343.*)
За 1893 год. (Х.Ч. 1894, III–IV, лк. 325–334.*)

1895. Определение на священнические места... Во вновь открытый при Малоколоменской Михаило-Архангельской церкви С.-Петербурга эстонский приход, кандидат богословия Павел Кульбуш, 1 декабря [1894] (И. по Спб. Е. пр. 1, 6/I, лк. 3, v. 1.)

1900. Назначен благочинным церквей русско-эстонских приходов, С.-Петербургской епархии: священник С.-Петербургского эстонского прихода, при Воскресенской Малоколоменской церкви, Павел Кульбуш, 6 марта. (Спб. Д.В. пр. 11, 17/III, лк. 147, v. 2.)

1900. 19го октября в Кронштадте происходило торжественное чествование настоятеля Крон-

---

*) Pealkirja all „Занятия и поведение студентов."

штатскаго Андреевскаго собора протоіерея Іоанна Ильича Сергіева, по случаю дня его ангела... [Muu seas: U.K.K.Ü-gu esindajana viibis nimepäeval ka P. Kulbuš. Tema tervituskõne on siinkohal äratrükitud.] (Cñõ. D.B. nr. 43, 27/X, lk. 534–535.)

1917. Eesti piiskopi kohale on Balti õigeusuliste kongress täna ühel häälel Peterburi Issidori kiriku ülempreestri Paul Kulbuši valinud. (Post. nr. 179, 10/VIII, lk. 3, v. 3.)

1917. – Meile teatatakse, et Eesti uue piiskopi pühitsemine saal olema peale jõulu pühi Tallinnas Eesti oma rahva keskel... (U. ja E. nr. 45–48, 12/XII, lk. 364, v. 2.)

1917. Eesti piiskopi ametisse õnnistamine [on 31. XII] (Uus Postimees nr. 16, 23/XII, lk. 4, v. 4.)

1918. Esimese Eesti piiskopi pühitsemine Tallinnas 31. detsembril 1917. a. [Kirj.][A. Laar] (U.E. nr. 1, lk. 10–11.)

1918. Eesti piiskopp Platon jõudis eila õhtu ameti asjus meie [Tartu] linna, kuhu ta umbes nädalaks mõtleb jääda. (Post. nr. 23, 27/III, lk. 3, v. 1.)

1918. Tallinna Eesti piiskop Platon jõudis ringreisilt [11. apr. Tallinna tagasi.] (T. Teat. nr. 23, 12/IV, lk. 1, v. 1.)

1918. Kingepalvele Nikolai II eest 31. juulil, [mida pidas piiskopp Platon] Toompea Aleksander-Nevski peakirikus, oli õige suurel arvul rahvast kogunud (T. Pvl. nr. 38, 1/VIII, lk. 3, v. 2.)

1918. Eesti õigeusu koguduse aastapäev. [Piiskopp Platon pani ette pidada Eesti ap.-õigeusu kog. asutamise mälestuseks pidulikku jumalateenistust ev.-luteriusu ülesvõtmise puhul 31. okt.] (Post. nr. 194. 19/X, lk. 3, v. 1.)

1918. Piiskopi õnnistus Eesti rahvale [on silmapaistva poliitilise tähendusega.] [Kirj.] (–lp.) (T. Teat. nr.

71, 23/XI, lk. 3, v. 5.)

1918. Teie õpetajad! [Piiskopp Platoni üleskutse tähtsusest Eesti iseseisvuse rajamisel.] (Post. nr. 225, 26/XI, lk. 5, v. 4.)

1918. Piiskopp Platon haige. [Kirj.] (X.) (Post. nr. 235, 7/XII, lk. 2. v. 4.)

1919. Piiskop Platon surnud. [Pildiga.] (U.E. nr. 2, lk. 17–21.)

1919. Esimese Eesti piiskopi mälestuseks. [Elulooliisi andmeid] [Kirj.] (A. Laar.) (U.E. 1919, nr. 2, lk. 21–26.) = Eesti piiskop Platon. (Post. nr. 5, 20/I, lk. 1, v. 2–4.)

1919. Eesti apostliku kiriku aadress Inglismaa kirikule [Platoni surma puhul] (U.E. nr. 3, lk. 33–34.)

1919. Greeka õigeusu Eesti piiskop Platon ta-

petud †. (Post. P.V. nr. 13, 17/I, lk. 1, v. 1.)

1919. Eesti piiskop Platon †. [Eluloolisi andmeid.] [Kirj.] (-au) (T. Teat. nr. 14, 18/I, lk. 2, v. 4-5.)

1919. Greeka õigeusu Eesti piiskop Platon. [Eluloolisi andmeid.] [Kirj.] (J. Karu.) (Post. P.V. nr. 16, 21/I, lk. 1, v. 1-3.)

1919. Eesti piiskop Platon. [Kirj.] (-nd.) (Pvl. nr. 19, 24/I, lk. 1, v. 3-5.)

1919. Greeka õigeusu Eesti piiskop Platon. (V.T. nr. 19, 24/I, lk. 3, v. 1.)

1919. Piiskopp Platoni matus. (Post. nr. 20, 6/II, lk. 2, v. 2.)

1919. Eesti piiskop Platon †. [Pilt.] (Meie Mats nr. 1, 8/II, lk. 5.)

1920. Kallide meeste [Piiskopp Platoni, ülempr. N. Bežanitski ja ülempr. M. Bleive] mälestus. [Kirj.] [K. Korla] (Õ. E. K. – leht 20.)

1920. Isiklikud mälestused piiskopist Platonist. Väljavõtted [K. Korla] päevaraamatust. (Õ. E. K – leht 21.)

1920. Piiskopi haual 21. jaanuaril 1919. [K. Korla kõne] (Õ. E. K. – televiimasel ja viimasel lehel.)

1920–1922. Ohverdage piiskop Platoni hauasamba ehituse hearts! [Üleskutse.] (Õ. E. K. 1920 – tagakaane tagaküljel = A. Õ. E. K. 1922 – tagakaane esiküljel.)

1920. Esimese Eesti piiskopi Platon'i kirjatööd „Uue Elu" jaoks. [Toimetaja sissejuhatav märkus mahajäänud kirjatööde ja nende avaldamise kohta] (U. E. nr. 4, lk. 2, v. 1.)

1922. Jumala ja Eesti rahva eest tapetud piiskop Platoni mälestuseks. [Luulet.] (A. Õ. E. K— — lk. 58.)

1922. Первый епископ-эстонец Платон и его отношение к Юрьевскому университету. [Kirj.] (J. K.) (Жизнь nr. 11, 3/V; nr. 12, 4/V.)

1923. Piiskopp Platoni nimeline laste kool U. Riisipere mõisas [Harjumaal.] [4. pildiga.] [Kirj.] (A. K.) (Odamees nr. 4, lk. 138.)

1923. Õnnis veretunnistaja Platon jumalateenistuse muutmisest. [Kirj.] (Lumelill.) (U. E. nr. 3, lk. 1.)

1923. Väljavõtted isa A. Värati salajasest „läkitusest" piiskop Platonile 31. dets. 1917. a. (U. E. nr. 11–12, lk. 9. Kaks dokumenti ... II.)

1925. Kaks laulu piiskop Platoni mä-

lestuseks. [Luulet.] (A. L.) (U.-E. nr. 1, lk. 2.)

1925. P[eeter] Kullbusch †. [Kirj.] (A. K[üng].) (U.-E. nr. 2, lk. 6.)

1926. Enne hingepalvet piiskop Platoni eest Tallinna Issanda-muutmise peakirikus 17. jaanuaril 1926. a. [Luulet.] (P. Laredei) (U.-E. nr. 1, lk. 7.)

1929. Mälestusi piiskopist Platonist. [Kirj.] (J. P.) (U.-E. nr. 2, lk. 1–2.)

1929. Piiskop Platonile avati mälestussammas [Tallinnas.] (Post. nr. 13, 14/I, lk. 7, v. 1.)

1929. О последних часах жизни злодейски убиенного епископа Платона. [Kaasvangi jutustuse järele.] (Вместо Дня nr. 13, 14/I, lk. 1, v. 1–3.)

1929. Mälestussammas piiskopp Platonile. [Tal-

linnas.] [Pildiga.] (Kaja nr. 12, 15/I, lk. 7, v. 1–2.)

1929. Eesti vaimuliku [ülempreester A. Paklõ-vi] vangistamine Peterburis. (V. L. nr. 134, 13/VI, lk. 2, v. 3–5.)

Teated raamatutes.

Журнал засѣданія Чрезвычайнаго Церковнаго Собора Петроградской Епархіи 1-го іюня 1917 г. № 33. [Mine seas: P. Kulbuš valiti: Misjoni Võikogu liikmeks (II), Kiriklatehase Valitsuse liikmeks (III), Ettevalmistuse Komisjoni liikmeks (VIII), Piiskopkonna Võikogu liikmeks.]

Журналы засѣданія Совѣта С.-Петербургской Духовной Академіи за 1890–91 учебный год*). Спб., 1896.–

*) On ilmunud iseseisva raamatuna ja leidub ka ajakirjas „Христіанское Чтеніе" 1895, II pealkirja all „Протоколы..."

-lk. 3-5, 17-18, 26-38, 49, 67-68, 187.

За 18$^{91}/_{92}$ учебный год. Спб., 1896 (1897). — lk. 45-46, 76-77, 167-168.

*) Журналы совѣта С.-Петербургской Духовной Академіи за 18$^{93}/_{94}$ учебный год. Спб., 1894. — lk. 228-229, 235-237.

Tõnurist, Aug. Sõjapõgeneja päevaraamat... Eesti Vabadussõja ajest — lk. 33.

II. Eesti õigeusu kogudus.

Artiklid ja sõnumed.

1886. Vene õigeusu poolest pidada, kui see usk

*) On ilmunud iseseisva raamatuna, leidub ka ajakirjas „Христіанское Чтеніе" 1895, II poolkirja all „Протоколы..." Raamatut 18$^{92}/_{93}$. a. kohta ei õnnestanud saada.

iseva enam Eestlaste ja Lätlaste seas laiali laguneb, Balti kolm kubermangu kahte piiskopkonda jagatama. (Post. nr. 29, 12/VII, lk. 2, v. 1.)

1886. Balti kubermangudesse mõeldavat praeguse ühe asemele kahte Vene-õigeusu piiskopkonda asutada ... (Virulane nr. 29, 15/VII, lk. 2, v. 3.)

1887. Püha Sinodi ajaleht Tserkovnõi Vestnik ... annab teada, et Tallinna kubermangu kohta iseäraline Vene õigeusu piiskop saada ametisse pandud ja et sellesama asukoht Tallinnas saada olema. (Virulane nr. 5, 26/I, lk. 2, v. 1.)

1917. Tallinnast. „Päevaleht" kirjutab: Märguiri Eesti õigeusu kogudiste elu muudamise kohta. [Võudmiste peajooned ja toimetuse järelmärkus.] (U. ja E. nr. 1, 3/I, lk. 10–11.)

1917. Tallinnlaste märguiri [Baltimaa õigeusu

Vennaste Seltsile ja Riia ülempiiskopp Joannile] (U. ja E. nr. 7, 14/II, lk. 73–76; nr. 8, 21/II, lk. 85–88; nr. 9, 28/II, lk. 97–100; nr. 11, 14/III, lk. 113–116.) [Järgneb pealkirja all: „Tallinnlaste märgukirja käsitusel."]

1917. Tallinnlaste märgukirja käsitusel. [Kirj.] („Usk ja Elu" toimetus.) (U. ja E. nr. 12, 21/III, lk. 121–124; nr. 14, 4/IV, lk. 145–148.)

1917. Eesti õigeusuliste tegelaste üleüldine nõupidamine Tallinnas 6. ja 7. aprillil... (Post. nr. 81, 13/IV, lk. 2–3.)

1917. Eesti õigeusuliste koosoleku üle... [Kirj.] (n.a.) (Post. nr. 83, 15/IV, lk. 4, v. 1–4.)

1917. — Tallinnas pidasid Eesti õigeusuliste esitajad 6. ja 7. apr. koosolekut. [Kirj.] (–Ürs–) (U. ja E. nr. 16, 18/IV, lk. 172.)

1917. Eesti õigeusuliste ülemaaline kongress Tartus, mis ülempiiskopi soovil ametlikuks piiskopkonna koosolekuks välja kujunes... [Kirj.] (A. L[aar]) (Post. nr. 118, 30/V, lk. 3, v. 3–4.)

1917. Baltimaa õigeusuliste üleüldine koosolek [Tartus, 25–27/V.] [Kirj.] (Pr. K. Korela) (U. ja E. nr. 29–30, 25/VII, lk. 277–279.)

1917. Tallinna Eesti piiskopkond. 26. juulil otsustas Sinod, nagu A. Laar „Post." teatab, Eesti õigeusu kogduste jaoks Tallinna Eesti piiskopi koha avada. (Pvl. nr. 166, 28/VII, lk. 3, v. 3.)

⊕ 1917. Tulevane Eesti piiskopp. 26. juulil s. a. kinnitati P. sinodis Eesti piiskopi amet. [Kirj.] (-t-) (Post. nr. 171, 1/VIII, lk. 3, v. 4.)

⊕ 1917. Tulevane Eesti Gr.-õigeusu piiskop. (Pvl. nr. 171, 3/VIII, lk. 2, v. 5.)

1917. Tähelepanemiseks Eesti õigeusu kogudustele. [Piiskopi ja kongressi asjus][Kirj.] (A. L[aar].) (Post. nr. 174, 4/VIII, lk. 2, v. 3-4.)

1917. Koguduste muendumine... Baltimaa õigeusuliste üleüldise kongressi otsused. [Kirj.] (Preester K. Kokla.) (U. ja E. nr. 31-32, 8/VIII, lk. 285--289.)

1917. — Eesti piiskopi seadmise mõte, mis kolmekümne aasta eest rahva eraldamise kartuses maha maeti, hakkab meil jälle pead tõstma. [Kirj.] (-g.) (U. ja E. nr. 31-32, 8/VIII, lk. 299, v. 1.)

⊕ 1917. Baltimaa õigeusu kiriku ülemaaline kongress. [Mujal seas: 10. aug., kõigi rahvuslike kuuriate ühisel koosolekul, valiti P. Kulbuš ühel häälel abipiiskopiks][Kirj.] (-ii-) (Post. nr. 180, 11/VIII, lk. 2, v. 4-5.)

1917. Setu küsimus. [Ajaloolise ülevaade.]

[Muu seas: Setumaa liitmisest Eesti külge ja Eesti õigeusu piiskopkonna asutamisest.] (Post. nr. 197, 31/VIII, lk. 1-2; nr. 198, 1/IX, lk. 2, v. 1-4.)

1917. Koguduste uuendamine... Eesti õigeusu koguduste ühisuse põhjuskirja projekt. [Arvustus] (A. V[ärat].) (U. ja E. nr. 35-36, 5/IX, lk. 317-319; nr. 37-38-39, 26/IX, lk. 333-337.)

⊕ 1917. [Riia] Piiskopkonna koosolekult. [Tartus 8-10/VIII.] [Kirj.] (Reegel.) (U. ja E. nr. 37-38-39, 26/IX, lk. 343-344.)

⊕ 1917. Eesti piiskopi asjas. [Kirj.] (A. L[aar].) (Pvl. nr. 242, 27/X, lk. 3, v. 2.)

⊕ 1917. Teadaanne Eesti õigeusu kogudustele [piiskopi asjus.] [Kirj.] (A. L[aar].) (Uus Postimees nr. 5, 4/XII, lk. 4, v. 3-4.)

⊕ 1917. Petrogradist. Riia ja Liivi ülempiiskop

[Joann] on Rjasanisse valitud... Nüüd peavad Eesti rogudused oma piiskopi kandidaadi, ülempr. P. P. Kulbuschi, Baltimaa peapiiskopiks läbi viima. (U. ja E. nr. 45-48, 12/XII, lk. 364, v. 2.)

⊕ 1917. Muudatused rodumaa Gr.-õigeusu kiriku ülemvalitsuses. [Kirj.] (Al. Kaelas.) (Uus Postimees nr. 15, 22/XII, lk. 1-2.)

⊕ 1918. Greeka-õigeusu usuteaduse fakulteedi küsimus on, nagu meie kuuleme, Tartu ülikooli nõukogus 25. aprillil s.a. arutamisel olnud. (T. Teat. nr. 42, 2/V, lk. 2, v. 5.)

⊕ 1918. Piiskopkonna teated. (T. Teat. nr. 51), 13/V, lk. 3, v. 4.)

⊕ 1918. Setumaa Eesti külge liitumine näib Pihkva piiskopkonnale suurt päävalu tegevat... (Post. nr. 63, 16/V, lk. 2, v. 2-3.)

1918. Audrust. Siinse kihelkonna Greeka-katoliku usu kogudused on pidanud nüüdsete muutunud asjaolude mõjul oma ametimeeste ülespidamist omaabi põhjal korraldama... (Post. nr. 115, 13/VII, lk. 2, v. 3.)

⊕ 1918. Piiskopkonna teated. [Kirj.] (x-s.) (Post. nr. 119, 24/VII, lk. 3, v. 3.)

1918. Greeka-katoliku usu kirikuteenijad... [Palga asjus.] [Kirj.] (OK.) (T. Pvl. nr. 60, 27/VIII, lk. 2, v. 5.)

⊕ 1918. Piiskopkonna teated. [Kirj.] (x.) (Post. nr. 192, 17/X, lk. 3, v. 4.)

⊕ 1918. Piiskopkonna teated. [Kirj.] (x.) (Post. nr. 223, 23/XI, lk. 6, v. 5.)

⊕ 1918. Eesti õigeusu koolide asjus. [Oluvordokup. ajal ja sellest vabanemisel] [Kirj.] (A. L[aar].) (Post. nr. 228, 23/XI, lk. 1, v. 3–4.)

1918. Eesti õigeusu koolid. [Kirj.] (A. L[aar].) (T. Teat. nr. 78, 2/XII, lk. 3, v. 5.)

⊕ 1918. Meie koolid. [Kirj.] [A. Laar.] (U. E. nr. 1. lk. 9–10.)

⊕ 1918. Piiskopkonna teated. [Kirj.] (x.) (Post. nr. 235, 7/XII, lk. 2, v. 4.)

⊕ 1918. Eesti õigeusulistele kirikuõpetajate nõukogudele. [Kalendri asjus.] [Kirj.] (N. Kann.) (T. Teat. nr. 83, 7/XII, lk. 4, v. 1–3. = Maaliidu lisaleht nr. 189, 11/XII, lk. 1, v. 3–4.)

⊕ 1918. Üleminek uue kalendri peale Tallinna õigeusu kogudustes. [Kirj.] (N. Kann.) (T. Teat. nr. 94, 20/XII, lk. 4, v. 2–3.)

⊕ 1919. Eesti õigeusu koguduse valitsus. [Muu seas: Elulooliisi andmeid piiskopp Platoni ja statistilisi ap.-õigeusu koguduste kohta.] (Õ. E. K. lk. 24–25.)

1919. Uus Eesti apostlik õigeusu kogudus e hääleraadja „Uus Elu" [ilus 20/XII. 18.] (Post. nr. 6, 21/I, lk. 1, v. 3.)

⊛ 1918. Eesti apostlik kogudus ja Eesti iseseisvus. [Kirj.] [A. Laar.] (U. E. nr. 1, lk. 4–5.)

1923. Ülevaade Eesti ap.-õigeusu kiriku elukäigust — Eesti abipiiskopist kuni iseseisvuseni. [Piiskopp Platoni pildiga.] [Kirj.] (A. L[aar].) (U. E. nr. 5–8, lk. 5–8.)

Raamatud.

*) Eesti õigeusuliste tegelaste üleüldine nõupidamine Tallinnas, 6. ja 7. aprillil 1917. a. (Tartu.) — 16 lk.

Из архива князя С. В. Шаховского. Том III, Спб.,

*) Sama brošüür, vähese erinevusega, ilmus ka vene keeles, pealkirja all: „Совещание эстонских православных дѣятелей в г. Ревель 6–7 апр. 1917 года. — 24 lk. kivitrükk.

1910. lk. 26, 30. Письмо к В. К. Саблеру от 17 февраля 1887 г. об... назначеніи в гор. Ревель архіерея.

— lk. 31–39. Письмо к Обер-Прокурору Св. Синода К. П. Побѣдоносцеву от 18 февраля 1887 г. За nr. 81 с изложеніем мнѣнія по вопросу об учрежденіи в эстляндской губерніи особой епископской каѳедры.

III. Peterburi kub. eesti õigeusu praostkond.

1. Üldteated.

1884. „Risch. Vestn." sõnume järele olevat asjakohase valitsusele nõuu antud, Venemaale, kus Eestlasi ja Lätlasi elab, Vene õigeusu preestrid saata. (Virulane nr. 17, 24/IV, lk. 1, v. 4.)

1887. Virmaline [soovitab Peterburi ja Kroonlinna

eesti õigeusu preestrist ametisse seada.] (Olevik nr. 16, lk. 2, v. 2.)

1894. Vene „Kiriku Sõnumetooja" kirjutab Greeka-katoligi usutunnistusesse pööratud Jestlastest Peterburi ümberkaudu. (Tallinna Sõber nr. 38, 5/XI, lk. 4.)

1900. Противъ жалобъ на безпоходность отъ эстонскихъ слуяеб. [Kirj.] (К. Колчин.) (Спб. Д. В. nr. 9. 3/III, lk. 114, v. 1–2.)

⊕ 1900. Причисленіе къ вновь открытому благочинническому округу церквей русско-эстонскихъ приходовъ, С.-Петербургской епархіи: Кронштадтскій Андреевскій соборъ, Нарвская Знаменская церковь, Ямбургскаго уѣзда, Николаевская Заяяская церковь, Гдовскаго уѣзда, Гатчинскій Павловскій соборъ. (Спб. Д.-В. nr. 11, 17/III, lk. 147, v. 2.)

⊕ 1906. Журналъ съѣзда духовенства и учителей

эстонских приходов С.-Петербургской епархии 24 августа 1905 г... (U. no Спб. E. nr. 1-2, 15/I, lk. 7-13.)

1908. Paar sõnakest Eesti õigeusu koolidest Peterburi piiskopkonnas. [Eesti praostkonna koosolekust 24/VIII. 1905. ja keelust eesti keeles õpetada.] [Kirj.] (P[reester] J. K[ausvalter].) (U. ja E. nr. 2, 8/I, lk. 22-23.)

⊕ 1916. Õigeusuliste eestlaste kogudused Venemaal a) Petrogradi kubermangus: [Ajalolisi ja statistilisi andmeid] [Kirj.] (J. Kausvalter.) (Õ.E.K— -lk. 62-67.)

⊕ 1917. № 40. Заседание 9-го сентября 1916 г. [Muu seas: P. Kulbuš esitas arutamise alla palve, et Luuga, Sajanje ja Klopitsa kirikutelt nõutav summa ajakirja „Вероучение Владимостии" eest jaotataks teiste jõukamate koguduste vahel.] (U. no P. E. nr. 38/39, 20/IX, lk. 4-9.)

⊕ 1918. Eesti õigeusu kogudused Petrogradi ku-

Germangus. (Õ. E. K – lk. 41–42.)[1]

2. Peterburi eesti õigeusu kogudus.

1884. „Baltia Vennastus" tahtvat, kuda „R. V." teatab, Peterburi linnas elavate eestlaste jaoks üht Vene kirikut ehitada. (Virulane nr. 49, 4/XII, lk. 3, v. 4.)

1892. — Õigeusu jumalateenistus on.... 13 srp. Püha Jumalaema kirikus pealinnas eesti keeli peetud. (Post. nr. 285, 17/XII, lk. 2, v. 1.)

1894. Pealinna õigeusuliste eestlaste jaoks saada isiäranis kirik ja kihelkond asutatud. (Linda nr. 48, lk. 764.)

1894. Архіерейское богослуженіе для эстонцев. — В воскресенье, 13 марта, в церкви Миха-

[1] Sellekohaseid andmeid leidub Õ. E. K. teistesni aastakäikudes. Samuti leidub neid ka kalendris „Uus Aastasada" — näit. 1905 lk. 135–140.

ма Архангела в Коломне ... (Уч. В. nr. 11, 17/III, lk. 176, v. 1–2.)

⊕ 1895. Указом Святѣйшаго Синода ... в С.-Петербургѣ учрежден самостоятельный эстонский приход. (U. no Спб. Ц. nr. 3, 20/I, lk. 15, v. 1.)

⊕ 1895. Peterburi õigeusuliste eestlaste seast kirjutatakse meile: [Eesti õigeusu koguduse asutamisest ja kiriku ehitusest.] [Kirj.] (-a-) (Post. nr. 26, 1/II, lk. 3, v. 1.)

⊕ 1895. Адресъ Его Высокопреосвященству отъ православныхъ эстонцевъ г. Спб. [26. jaan. 1895. a.] (Спб. Д. В. nr. 5, 3/II, lk. 108–109.)

1895. — „Kiljuti surmud senator Manasseini eest sai pühapäeval, 24 sept., St.-Peterburi Eesti õigeusu koguduses hingepalve [ära peetud.] [Kirj.] (-a-) (Post. nr. 221, 3/X, lk. 2, v. 4.)

1896. Пожертвованіе на пріобрѣтеніе книгъ [Usulis-Kõbblise Kasvatuse Vähingule kingiti 400 rub. tingimusega, et 100 rub. peab minema P. Kulbuš'i kätte — raamatute ostmiseks Peterburi õigeusu eestlaste raamatukogule.] (Спб. Д. В. nr. 6, 9/II, lk. 105, v. 2.)

⊕ 1907. Первая православная эстонская церковь в С.-Петербургѣ, на Екатерининскомъ каналѣ, освященная 23 сентября с. г. [Pilt.] (Нива nr. 42, 20/X, lk. 632.)

⊕ 1910. Юбилей протоіерея Философа Николаевича Орнатскаго 17 октября. [Mis seas: Pidulikust liturgiast ja koosviibimisest võttis osa ka P. Kulbuš ja annetas jubilarile aadressi Peterburi õigeusuliste eestlaste nimel.] (И. по Спб. Е. nr. 19–20, 31/X, lk. 48–50.)

1916. Petrogradist. 27. märtsil peeti siinses Eesti Issidori kirikus ülempr. [M.] Suigusaari 40-päevase

hingamise puhul leina liturgiat ... (U. ja E. nr. 14, 5/IV, lk. 170, v. l.)

⊕ 1916. — 24. apr. peeti pealinna Eesti õigeusu kirikus pidulik hingepalve ... Koguduse liikme Georgi Evelt'i mälestuseks ... Liturgia lõpul pidas ... P. Kulbush kõne, milles ta ... surnud mehe tegevust [ühenduses koguduse arenemisega] meelde tuletas. (U. ja E. nr. 18 3/V, lk. 215.)

⊕ 1916. — 19. mail sai 25 aastat täis kui pealinna õigeusulised eestlased esimest korda oma keeles jumalateenistust kuulsid. [Ajaloolisi andmeid.] (U. ja E. nr. 21, 24/V, lk. 250–257.)

⊕ 1916. Petrogradist. 100. aastase Eestirahva vabaduse päeva mälestuseks peeti pealinna Eesti õigeusu kirikus õnsa Keisri Aleksandri I. eest hingepalvet ... P. Kulbush jutustas ... sarnastest Eestimaale tungimisest. (U. ja E. nr. 22, 31/V, lk. 262, v. l.)

1926. Jaan Lemberpuu †. [Peterburi eesti õigeusu tegelane 24. aasta jooksul.] [Kirj.] (J. Välbe.) (U. L. nr. 11–12, lk. 12.)

⊕ 1928. Mõned mälestused Riia vaim. seminarist. [Mille seas: Peterburi õigeusuliste eestlaste ülesotsimisest ja roondamisest.] [Kirj.] (Vana seminarist) [= N. Leisman.] (U. L. nr. 12, lk. 4–8.)

---

3. Gatšina eesti õigeusu kogudus.

⊕ 1901. 19 августа для жителей Гатчины было вдвойне праздником, вследствіе суточнаго пребыванія здѣсь и молитвеннаго общенія со своего пастыря Высокопреосвященнѣйшаго Митрополита Антонія... [Mille seas: Metropoliit jõudis Gatšinasse kell 10. Vastuvõtmas oli ka praost P. Kulbuš. Pärast venekeelset teenistust oli peakirikus eestikeelne teenistus.

Sel ajal tegi metropoliit ringkäike ja jõudis eestikeelse liturgia lõpul tagasi. Ta soovis korraldatulnud eestlastele Jumala armu ja kiitis iseäranis nende soovi, ehitada oma jaoks jumalakoda, kuhu nad võiksid palvele koguneda tulla palju suurema paremusega, kui praegu. Pärast edaspidiseid ringkäike läks metropoliit kohalikule surnuaiale, kus P. Kulbuš pidas tema juuresolekul litaaniat.] (Cñõ. D. B. nr. 34, $^{24}/_{VIII}$, lk. 395–396.)

1904. Gatshina Eesti õigeusu kihelkonna hoolekandja nõukogu. Aruanne 1903. aasta kohta. (V.S. nr. 6, VI, lk. 176–177.)

1904. Gatshinast. Eesti Greeka õigeusu kirikut tahetavat Gatshinasse ehitada, teatab „Kotlin". (V.S. nr. 12, XII, lk. 374, v. l.)

⊕ 1906. Gatsinas. 10-al septembril oli siin Eesti õigeusu koguduse kiriku ja kooli... nurga-

kivi panemine. (V.S. nr. 19, X, lk. 311, v. 2.)

⊕ 1907. Gatshinast. Pühapäeval 18. nov. tõsteti Gatshina Eesti õigeusu kiriku peale ristid ja kellad üles. [Kirj.] (– K. L[amberg] –) (V.S. nr. 23, 1/XII, lk. 368, v. 2.)

⊕ 1908. Gatschinast... 16-al jõulu k.p. pühitseti uus õigeusu kirik sisse. [Kirj.] (K. L[amberg].) (U. ja E. nr. 2, 8/I, lk. 23, v. 2.)

⊕ 1908. Опредѣленіе Святѣйшаго Синода. Указомъ Св. Синода, отъ 6 іюня 1908 г. за nr. 6678, при церкви-школѣ въ г. Гатчинѣ открытъ самостоятельный эстонскій приходъ... (U. no Сѣв. E. nr. 12, 3/VII, lk. 1.)

1914. Gatschinast. 26. detsembril oli siinse Eesti õigeusu kihelkonnakooli õpilastel karskuseseltsi theemajas jõulupuu. [Kirj.] (– n.) (U. ja E. nr. 1, 7/I, lk. 9–10.)

4. Kroonlinna eesti õigeusu kogudus.

1884. Kroonlinna tahetavat eestimaalt iht õigeusu preestrit saalse õigeusu eestlaste [tarvis.] (Olevik nr. 10, 5/III, lk. 2, v. 5.)

1888. Kroonlinnast. Et Kroonlinnas rohkesti õigeusulisi eestlasi on, saab sinna üks õigeusu preester ametisse pandud, kes eesti keelt oskab... (Post. nr. 106, 17/IX, lk. 3, v, 3.)

1890. Kroonlinna tahetavat eestlastele uut õigeusu kirikut ehitada... (Post. nr. 62, 9/VI, lk. 1, v. 2.)

1894. Kiri. [Kroonlinna eesti õigeusu kogudusest] [Kiri] (g. 8relt.) (Post. nr. 158, 21/VII, lk. 2, v. 3.)

⊕ 1901. Посѣщеніе Кронштадта высокопреосвященнымъ митрополитомъ Антоніемъ [kaup. 1.

ja pühap. 2. sept. 1901.] [Mujal seas: Pühap. 2. sept. peeti Andrei peakirikus liturgiat, kus viibis ka praost P. Kulbuš ja preester N. Siimo.] [Kirj.] („Копии".) (СПб. Д.В. nr. 36, 7/IX, lk. 421–423.)

1904. Kroonlinnas. Eesti õigeusu templi juba [14. sept.] [Kirj.] (J. K[ausvalter].) (V.S. nr. 10, X, lk. 313–314.)

1908. Kroonlinnast. Eesti õigeusu kog., kirik ja kool ja neis töötajad. [Kirj.] (Üks kogudusse liige.) (U. ja E. nr. 52, 30/XII, lk. 626–627.)

5. Klopitsa eesti õigeusu kogudus.

⊛ 1900. Причислена Троицкая Клопицкая церковь, Петергофскаго уѣзда, изъ 2-го благочинскаго округа, Ямбургскаго уѣзда, в благочиніе церквей русско-эстонскихъ приходовъ С.-Петербургской епархіи, 20 марта. (СПб. Д.В. nr. 13, 31/III, lk. 170, v. l.)

⊕ 1900. 16 минувшаго іюля в селѣ Клопицах, Петергофскаго уѣзда, состоялось скромное торжество открытія тамъ православнаго эстонскаго прихода... (СПб. Д. В. №. 29–30, 2/VII, лл. 356–357.)

⊕ 1900. Въ эстонскую Петро-Павловскую церковь в селѣ Клопицах, Петергофскаго уѣзда, поступили, согласно выраженной в №№ 20–30 „С.-Петербургскаго Духовнаго Вѣстника" за сей годъ просьбѣ, нѣкоторыя пожертвованія... (СПб. Д. В. №. 38, 22/IX, лл. 455, v. 2.)

1900. Того же числа [6. detsembril.] посѣтилъ молебна, избран составъ новообразуемаго попечительства при Клопицкой эстонской, Петергофскаго уѣзда, церкви, подъ предсѣдательствомъ свящ. П. А. Саара... (СПб. Д. В. №. 50, 15/XII, лл. 625, v. 1.)

6. Книга eesti õigeusu kogudus.

⊕ 1898. Нужды православных эстонцев в окрестностях гор. Луги. (Спб. Д.В. nr. 35, 28/VIII, lk. 624–626.)

⊕ 1898. В воскресенье, 1 ноября, открыта в гор. Луге для живущих в окрестности ея эстонцев школа-грамоты... (Спб. Д.В. nr. 45, 6/IX, lk. 824, v. 1.)

⊕ 1899. Из Луги. Освящение православной эстонской школы (Спб. Д.В. nr. 32, 6/VIII, lk. 377–378.)

⊕ 1900. Перечислен: Лужский Екатерининский собор из 2 благочинническаго округа, Царскосельскаго уезда, в благочиніе церквей русско-эстонских приходов С-Петербургской епархіи, 5 іюня. (Спб. Д.В. nr. 28, 14/VII, lk. 345, v. 1.)

⊕ 1900. 3го сего декабря в г. Луге состоялось скромное торжество открытия при мъстном Екатерининском соборъ новаго прихода для православных эстонцев... (Спб. Д.В. nr. 57–52, 23/XII, lk. 639.)

⊕ 1911. Kiri Lugast. 3. dets. 1910. a. sai 10 a. täis, kui meil iseseisev Eesti kogudus p. sinodi käsukirja järele 9. juun. 1900. a. asutati... [Ajaloolisi andmeid.] [Kirj.] (J. K[ausvalter].) (U. ja T. nr. 12. 21/III, lk. 143; nr. 13, 28/III, lk. 155.)

7. Narva eesti õigeusu kogudus.

1881. Narvast. [Narva õigeusu kogudusele on uus preester valitud.] [Kirj.] (A. Sack.) (Valgus nr. 17, 8/IV, lk. 2, v. 2.)

1900. 12 сего ноября причтом эстонскаго прихода при карвской Знаменской церкви, при стечении более 100 человекъ богомольцев

Ex bibl. univ. Tart.

православных эстов в г. Нарвѣ, открыта эстонская школа грамотѣ... [Kirj.] (Д[иакон] К. К[очин].) (Спб. Д. В. nr. 47, 24/XI, lk. 583, v. 1.)

⊕ 1900. 6го декабря причт православного-эстонскаго прихода в г. Нарвѣ, при Знаменской Церкви, Церковной старостой и многосемейство приходскихъ-эстовъ собрались в помѣщеніи своей новой школы для учрежденія приходскаго попечительства... (Спб. Д. В. nr. 50, 15/XII, lk. 624–625.)

8. Sajanje eesti õigeusu kogudus.

⊕ 1916. Eesti asunduse Sajanje õigeusu kogudusest. [Ajaloolisi andmeid.] [Kirj.] (J. P.) (U. ja E. nr. 3, 19/I, lk. 31.)

1916. Sajanje Eesti asunduse õigeusu kogudusest. [Kõnekõhtutest ja raamatukogust.] [Kirj.] (J. P.) (U. ja E. nr. 8, 23/II, lk. 93, v. 1.)

1917. Sajanje Eesti asundusest. 6. jaan. pandi kohalises kirik-koolimajas üleüldine rahvakonna liikmete koosolek toime. [Kooli ülespidamise küsimus.] [Kirj.] (–i.) (U. ja E. nr. 6, 7/II, lk. 7.)

1917. Oudovamaa õigeusuliste eestlaste usuelu ülevaade siiasaamisest kuni praeguse ajani. [Ajaloolisi andmeid.] [Kirj.] (J. P.) (U. ja E. nr. 27–28, 7/VIII, lk. 263–264.)

9. Õigeusu avaldused teistes kohtades.

1886. Peterburi kubermangust. Teated l., Mihklik. 23. p. peeti Oudovas Vene kirikus Eesti keeles Pühalaateenistust õigeusu viisi järele." (Post. nr. 42, 7/X, lk. 2, v. 3.)

1896. Успѣхи православія среди эстонцевъ Чухломскаго уѣзда. [Mõškinos.] [Kirj.] (Мѣстный православный эстонецъ.) (Vs. V. nr. 4, 25/I, lk. 129–130.)

1910. Tõlitsast. Suviste teisel pühal käis Gatshina Eesti õigeusu koguduse preester ... Lamberg [25. laulja ja koorijuht Jakobson'iga] siinses vürst Trubetskoi mõisa päralt olevas kirikus Eesti jutlust pidamas ... [Kirj.] (Ühs kirikuline.) (K. ja E. nr. 25, 22/VI, lk. 299, v. 2.)

IV. Peterburi Eesti Õigeusu Issidori Vennaste Selts.*)

⊕ Aastapäeva pühitsemine:
Cñv. D. B. nr. 2, 14/I 1900, lk. 22–23; Cñv. D. B. nr. 3, 19/I 1901, lk. 30.

⊕ Ehitusplatsi saamine Linna Duumalt —
Cñv. D. B. nr. 16, 20/IV, 1901, lk. 181.

*) Seltsi tegevuse kõige paremaks tutvustajaks on P. Kulbuš'i koostatud aruanded — vt. lk. 15. Aga siiski ei ole vahest liigne, kui loetlen sellekohaseid teateid ka mujalt.

⊕ Seltsi avamine U.K.K.Ü. saalis 29. nov. – Cñt. D.B. nr. 49, 4/XII, 1898, lk. 892–894.

⊕ Tegevuse aruanne:
1) 1898 ja 1899. a. kohta — Cñt. D.B. nr. 9, 3/III, 1900, lk. 116, v.1; nr. 10, 10/III, 1900, lk. 132; nr. 13, 31/III, 1900, lk. 170–171; nr. 16, 21/IV, 1900, lk. 199–200; nr. 17, 28/IV. 1900, lk. 211–212.
2) 1902. a. kohta — V.S. 1904, lk. 177–178.
3) 1909. a. kohta — U. ja E. 1910, lk. 212.

⊕ Peterburist. [Eesti õigeusu kiriku juhtimisest, Vennaste Seltsi tegevusest ja tegelastest — muu seas: J. Annus'est.] (U. ja E. nr. 1, 1/I 1908, lk. 8–10.)

⊕ Üldkoosolekud: 1) Riiga Duuma saalis 17. jaan. — Cñt. D.B. nr. 4, 22/I 1899, lk. 43; 2) Riiga Duuma saalis 14. nov. — Cñt. D.B. nr. 47, 13/XI, 1899, lk. 554, v.2; 3) U.K.K.Ü. saalis 28. jaan. — Cñt. D.B. nr. 5, 2/II 1901, lk. 54; 4) U.K.K.Ü. saalis 14. okt. — Cñt. D.B. nr. 42, 15/X, 1901, lk. 502, v.1.

⊕ Ülevenemaalise korjanduse luba — 5. ja 6. jaan. — U. no Cnt. E. nr. 1, 5/I, 1903, lk. II–III.

V. Saksa okupatsioon.

Sõnumid.

⊕ 1918. Greeka = katoliku = usuliste saatkond Saksa väejuhataja [kindral von Seckendorff'i] juures. [12/III.] [Kirj.] (–n.) (S. Teat. nr. 5, 16/III, lk. 2, v. 4–5. = Post. nr. 18, 19/III, lk. 1, v. 2.)

⊕ 1918. Ristikäik Greeka õigeusulistel kiriku ümber 4. ja 5. mail kell 12 öösel on lubatud ... (Post. nr. 51, 1/V, lk. 2, v. 5.)

1918. Rooma = katoliku usu vaimulikud Tallinnas. [Kavatsusest õigetusku eestlasi katoliseerida.] (S. Pvl. nr. 38, 1/VIII, lk. 3, v. 4.)

1918. [Tallinna] Siimeoni kirik [otsustati kirkvideerida.] (T. Pvl. nr. 83, 23/IX, lk. 3, v. 1.)

Arhivaalid.

Piiskopp Platoni arhiiv Eesti ap.-õigeusu Sinodis: Aktiraamat: „Piiskopp Platoni kirjavahetus saksa okupatsiooni võimudega.

VI. Tartu veretöö 14. I. 1919.

Artiklid.

⊕ 1919. Uued preestrikannatajad Tartus. (Õ. E. K — lk. 56–58.)

1919–1929. *) Tartu veretöö. [Kirj.] H. Rk. (Pvl. nr. 9,

*) Emajõelt, tapakohalt, ärapõgenenu jutustuse järele — osalt või täielikult.

13/I, 1919, lk. 1, v. 3-4.) — Enamlaste terror Tartus. (Maaliit nr. 9, 14/I, 1919, lk. 2. = Post. nr. 2, 16/I, lk. 1, v. 1-5.) — Ein dem Dorpater Blutgericht vom 9. Januar Entronnener. (Dorp. Z. nr. 4. 21/I, 1919, lk. 1-3.) = ⊕ Teated Tartust. [Kirj.] (-e) (Pvl. nr. 10, 14/I, 1919, lk. 1, v. 3.) — ⊕ Tartu taparelvdrist pääsenu. Isiklikke mälestusi punase terrori päevilt. [Kirj.] (Oltcon.) (Post. nr. 20, 21/I, 1919, lk. 5, v. 1-3.)

⊕ 1919. Enamlaste käes vangis. [Kirj.] (A. V.) (Post. nr. 1, 15/I, lk. 1, v. 1-2.) = Im Rachen des Todes. (Dorp. Z. nr. 3, 20/I, lk. 1-2.)

⊕ 1919. Kirmus pilt on see mida praegu vana-anatomikus näha võib. (Post. nr. 1, 15/I, lk. 1, v. 4.)

⊕ 1919. Tartu sündmustik. [Kirj.] (R. R [pht].) (T. Teat. nr. 15, 20/I, lk. 2, v. 1-2.) = T. Uudiseid nr. 8, 21/I, lk. 2, v. 1-2.)

⊕ 1919. Piiskop Platoni ja teiste vaimulikkude sur-

mamine enamlaste poolt. [Kirj.] (–lp.) (Post. P.V. nr. 16, 21/I, lk. 1–2.)

1919. Elu Tartus enamlaste ajal. [Kirj.] (Ed.) (V.M. nr. 16, 21/I, lk. 2–3.)

1919. Tartu kommunistide käes vangis. [Kirj.] (K.–S.) (Post. nr. 7, 22/I, lk. 1, v. 1–3.)

⊕ 1919. Tõsiasjad Tartust. [Kirj.] (H.V.) (V.M. nr. 17, 22/I, lk. 3, v. 2–3.)

1919. Ein Arzt [Dr. W. v. Reyher] im Mordkeller des 14. Januar. (Dorp. Z. nr. 5, 22/I, lk. 1, v. 1–3.) = Террор большевиков в Юрьевѣ. (Новая Россія nr. 2, 13/III, lk. 1, v. 3.)

1919. Ülempreester M. Bleive †. [Kirj.] (K.) (Post. nr. 10. 25/I, lk. 2, v. 4.)

1919. Im Dorpater Milizgefangnis vom 27. De-

zember kis 14. Januar. [Kirj.] (G. v. Schrwald.) Dorp. Z. nr. 18, 6/II, lk. 1-2; nr. 19, 7/II, lk. 1-2; nr. 20, 8/II, lk. 2, v. 1-3.)

⊕ 1920. — 14. jaanuar 1919 jääb Tartu elanikkudele jäädavalt meelde... [Kirj.] (Joh. E.) (Kaja nr. 9. 14/I, lk. 2, v. 2-3.)

1920. Mullused mälestused. [Kirj.] (Tartlane.) (Post. nr. 11, 14/I, lk. 2, v. 1-2.)

1920. Mõned jooned Tartu... punaseilt päevilt. [Kirj.] (P. T.) (Post. nr. 11, 14/I, lk. 2, v. 2-3.)

1920. Kes on Tartu veresauna kangelane? [Kirj.] (=nd.) (V. M. nr. 86, 19/IV, lk. 1, v. 2.)

⊕ 1929. Mälestusi Tartu vabastamisest. Enamlaste jälk veretöö krediitkassa keldris. [Kirj.] (P.) (Päevaleht nr. 2 13/I, lk. 3, v. 1-3.)

1929. „Tapakeldri" õudusi. Mälestusi enamlaste

hirmupäevilt Tartust. (V. M. nr. 13, 16/I, lk. 8, v. 1-3.)

⊕ 1929. Palveteenistus taparelgri ees. [Pildiga.] (Post. nr. 14, 15/I, lk. 2, v. 4-5.)

Raamatud.

Hasselblatt, A.

24. Tage Bolschewiken-Herrschaft in Dorpat. Eindrücke und Erinnerungen nach Tagebuchnotizen. Dorpat, 1919. — 50 lk.

⊕ Köhrer, Erich. Das wahre Gesicht des Bolschewismus! Tatsachen — Berichte – Bilder aus den baltischen Provinzen November 1918 – Februar 1919. Berlin, (1919) — lk. 10-20. Das Blutbad am Embach. [4. pildiga.]

⊕ Neljateistkümnenda jaanuari 1919. a. kümnendaks aastapäevaks, mälestamiskabeli pühitsemise puhul Tartu „taparelgris". 2. täiend. tr. Tartu, pre-

diitrassa veldri ohvrite mälestamise jäädvustamise komitee kirjastus, 1929. — 44 lk. Piltidega.

⊕ Память новых мучеников за Бога, пострадавших в Юрьеве 14 января 1919 г. Проповѣди (в стихах) прот. о. М. Блеѣве... (Tartu, 1929.) — 77 lk.

⊕ Vegesaek, A. Dorpat Compagnie - Strasse 5. vom 3. bis 14. Januar 1919. Ein Zeiterlebnis. Dorpat, 1919 — — 27 lk.

Arhivaalid.

Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee Arhiivis. Aktiraamat nr. 15: „Kirjavahetus Tartu maakonna üle-maaga".

⊕ Tartu Linna Arhiivis. Aktiraamat: „Ühanulaste poolt toimepandud tapmised. Piiskopp Platoni kohta: leht 136–140.

Sissejuhatus.

Piiskopp Platoni, Paul Kulbuš'i, lapse- ja koolipõlv.

I. Piiskopp Platoni vanemad.

Piiskopp Platoni isa, Peeter Jüri p. Kulbuš, sündis 1842. a. Olustvere v. Viljandimaal.

Kohalik krahv Fersen armastanud väga laulu. Olustvere kihelkonna koolipoistest käimud 8 paremat lauljat, nende hulgas ka Peeter, temale iga nädal kord laulmas. Ilusa laulu eest aidanud

krahv neid koolitada.*)

Koolid Õpetaja ametit alustas Peeter Kulbuš 18. a. noormehena Olustveres, koolitades kolme valla lapsi, mille eest sai igalt vallalt 5 rub. aastas.**) Hiljem oli köster-õpetaja: Põltsamaal 1862-64, Hallistes 1864-66, Karksis 1866-68, Pootsis 1868-74, Arusaares 1874-1904,***) Laiksaares 1904-1911.

Peeter Kulbuš oli üks neist esimestest eesti soost tegelastest eesti õigeusu kiriku põllul, kes jäi küll laiematele hulkadele tundmatuks, kuid kes tegi terve eluaeg tähtsat tööd rahva keskel, kiriku- ja koolipõllul.****)

Piiskopp Platoni ema, Natalia, sündis 1845. a. Pärnus, postiametnik Matvei Ivanov'i tütrena.

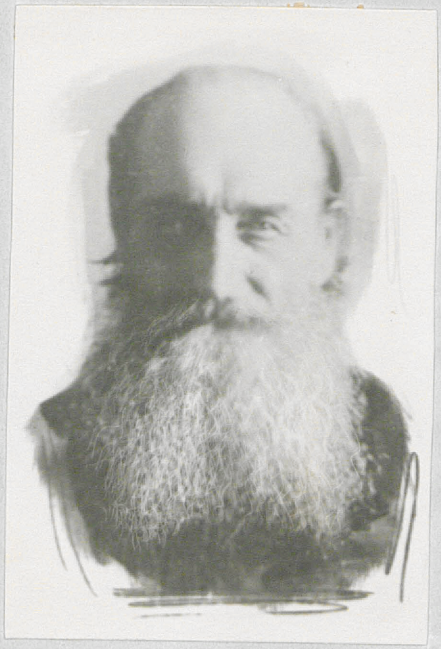
---

*) U.E. 1925, nr. 2, lk. 6. P. Kulbuš †.

**) Post. P.V. 1919, nr. 16, lk. 1. Karu, J. Greeka-õigeusu Eesti piiskop Platon.

***) Arusaare ap.-õigeusu kiriku „Книговая выгоднасти 1890."

****) U.E. 1925, nr. 2, lk. 6. P. Kulbuš †.

Peeter Kulbuš.

Natalia Kulbuš.

Püsnopp Platoni vanemad.
(1913.)

Peeter Kulbuš ja Natalia Ivanov abiellusid 1868. a.

Vanaeste viimased elupäevad olid nurvad ja viletsad. Peale poja surma tuli neil enast armuandidest elatada. Ainult lühikest aega said nad veneaegse õpetaja pensioni*)

Isa suri 9. jaan. 1925. a., ema — dets. 1926. Nad puhkavad Pärnu alevi surnuaial.

II. Piiskopp Platoni lapsepõlv ja kooliaastad kuni Riia Vaimuliku Seminari lõpetuseni.

Paul Kulbuš sündis 13. juul. 1869. a. Pootsis Pärnumaal, kus tema isa köster-õpetajana teenis.

Viie aasta pärast kolisid vanemad Arusaarde, Viljandimaale. Siin sirgus tulevane Eesti piiskopp noormeheks.

---

*) ibid.

I. Žuravski. G. Avzin. M. Vesselov. J. Zaban. P. Kulbuš. J. Burga. G. Smiretšanski.
M. Aunajev. P. Dzenis. M. Tikhonirov.
N. Protopopov. V. Olter. A. Losski. N. Modin.
A. Klaas. A. Andrejev.

Riia Vaimuliku Seminari lõpetajad 1890. a.

Esimese õpetuse sai Paul Kulbuš isalt ja Jakob Paju'lt, Arusaare rihelkonna koolis. 6. aug. 1880. a. viidi teda Riiga, kus lõpetas Vaimuliku Kooli 1884. ja Vaimulikku Seminari 1890. a.

Koolis hakkas ta oma haruldaste vaimuannete poolest välja paistma. Käepärast olevate andmete põhjal lõpetas ta Vaimulikku Seminari IV, V ja VI klassi esimese õpilasena*).

Kooli vaheaegadel viibis ta kodus ja armastas kirikus käia. Kui ta peale teenistust koju tuli, siis istus ema juurde ja jutustas temale sõnasõnalt preestri jutluse.

III. Paul Kulbuš Peterburi Vaimulikus Akadeemias.

*) Русск. Епархіальн. Вѣдом., 1888 стр. 394; 1889, стр. 428; 1890, стр. 426.

1. Akadeemiasse astumine.

$18^{90}/_{91}$. õppeaasta alguseks vabanes Peterburi Vaimulikus Akadeemias 30 riiklist priikooli kohta. P. Sinod lubas Akadeemia Nõukogul kutsuda vaimulikkudest seminaridest umbes — 57. — kursuse koosseisu $24^{1)}$ kõige paremat lõpetajat, nende hulgas Riiast ühe.

Vaimulikkude seminaride valitsusi kohustati, et nad üliõpilase valikul peaks silmas järgmisi nõudmisi: 1) pöörata kõige valjemat tähelepanu valitava vaimuannetele, edasijõudmisele koolitöös, headele eluviisidele, tervise seisukorrale ja vaimuliku hariduse jätkamise kaldumusele, 2) ärasaatmise juures võtta valitult allkiri, et ta ei loobu kohalejõudmisel akadeemiasse astumisest ja et pärast akadeemia

---

1) Kuus kohta hoiti vabad parematele keskkooli lõpetajatele

kursuse lõpetamist astub vaimulikkude koolide teenistusse.*)

Sisseastumise katsetele oli ilmunud 69 noormeest, nendest 45 vabatahtlikku ja 24 kutsutut — priikooli saajat. Viimaste hulgas oli ka Paul Kulbuš.

Katsed olid kirjalikud ja suusõnalised. Kirjalikud olid: 1) kõlblises teoloogias 18. aug., teemi üle: „Südametunnistuse sisemised ilmutused jumalasõna ja kogemuse põhjal," 2) mõtteteaduses 20. aug., teemi üle: „Mis tähtsus võib olla filosoofiasüsteemide ajaloo tundmaõppimisest usuteadusele?" 3) kreeka keeles 21. aug. — jutustus. Suusõnalised olid: 1) dogmaatikas 23. aug., 2) üldises kirikuloos 25. aug., 3) ladina keeles 27. aug. ja 4) ühes vues keeles, eksamitegija enese valiku järele, kas prantsuse või saksa keeles 28. aug.**)

---

*) K. Z. C. Cn. D. A. 1890–91, lk. 3–5

**) ibid. lk. 26–31.

Kättesaadavate andmete põhjal sooritas Kulbuš eksamid järgmiste tagajärgedega: 1) saksa keeles sai 5,*) 2) numbrite headuse järele koostatud nimestikus esineb ta 16. kohal, 56. vastuvõetu hulgas**).

Nõnda oli Paul Kulbuš pealinna akadeemia kasvandikuks arvatud, sai kroonult täielikku ülespidamise ja võis mureta edasi õppida.

2. Õppimine Akadeemias.

Akadeemia üliõpilane ei saanud loenguid ja eksameid vabalt valida: õpiti kursuste viisi — nagu koolis, terve kursus läks edasi — nagu klass.

Esimese kolme kursuse üliõpilastel tuli kuulata nädalas 20–24 loengut ja kirju-

---

*) ibid. lk. 36.

**) ibid. lk. 37.

tada õppeaasta jooksul, kindlaks määratud tähtaegadel, kolm kirjalikku tööd?* Iga kursuse üliõpilane pidi kirjutama õppeaasta kestel ühe jutluse.**)

Vabadel tundidel pidid üliõpilased lugema raamatuid, mis olid määratud õpitavate ainete paremaks omandamiseks ja kirjatööde hallikateks. Niisuguste raamatute nimestikud koostasid õppejõud ja anolsid üliõpilaste kätte õppeaasta alul ja kirjatööde määramisel.***)

Nõnda möödus Kulbuš'i esimene õpiaasta, nõnda möödusid ka järgmised. Ta ei jäänud õppejõududele milleski võlgu: tegi õigel ajal

---

*) ibid. lk. 49; ibid. 1891/92, lk. 45; Отчетъ о состояніи С.-Петерб. Дух. Акад. за 1891, 1892 годы. (Х.Ч. 1892, I, lk. 311; 1893, I, lk. 336.)

**) ИС. З.С. Спб. Д.А. 1890–91, lk. 67. ibid. 1891/92, lk. 45–46.

***) ibid. lk. 76–77.

kirjatööd, jutlused ja eksamid. Tema elukommete, kirjalikkude tööde ja suusõnaliste vastuste headuse kohta on teada järgmised andmed: 1) 8. juun. 1891. a. koostatud I kursuse üliõpilaste nimestikus esineb Paul Kulbuš ülespidamise ja õppimise headuse poolest 16. kohal, 53. ksv! hulgas, kes I. kursuse lõpetasid ja II. peale ilma eksamita üle viidi*), 2) 8. juun. 1892. a. koostatud II. kursuse üliõpilaste nimestikus esineb ta 14. kohal, 57. hulgas**), 3) 7. juun. 1894. a. koostatud IV kursuse üliõpilaste nimestikus esineb ta 9. kohal, 57. hulgas, ja tunnistatakse cand. theol. astme väärilises, õigusega saada mag. theol. aste ilma uue suusõnalise eksami tegemiseta.***)

---

*) ibid. 1890–91, lk. 187

**) ibid. 18$^{91}/_{92}$, lk. 167–168

***) K. C. Cnt. D. A. 18$^{93}/_{94}$, lk. 228–229.

3. Kandidaaditöö.

Kandidaaditöö teemid anti IV kursuse üliõpilastele 1893. a. teisel poolel. Kulbuš valis enesele: „Patukahetsuse ja pihtimise küsimuse ajalugu luterlaste juures."*)

Tema väitekiri seisab koos lühikesest sissejuhatusest ja viiest peatükist. Sissejuhatuses hindab ta ainele vastavat kirjandust ja seletab uurimise käiku.

Ta algas oma tööd kirjanduse tundmaõppimisega, mis viis teda kindlale arvamisele, et olemasolevad teosed ei anna rahuldavat arusaamist ainest. Sellepärast asus ta alghallikate — Lutheri ja Melanchtoni kirjatööde uurimisele. Hea ladina ja saksa keele tundmine kergendas seda rasket tööd.

---

*) Отчет о состоянии Спб. Дух. Акад. за 1893-й г. (X.Y. 1894, I, lk. 327–328.)

Kirjatöö sisu on järgmine.

Luther algas oma vaidlust katoliku kirikuga patukahetsuse praktika pärast, milles oli silmapaistev tähtsus indulgentsidel. Patukahetsuse küsimus oli esimene tüliasi, mille pärast vana kirikukord sattus vastamisi uue tõusvaga. See küsimus saigi Lutherile lähtekohaks oma usuõpetuse süsteemi arendamisel, katoliku süsteemile vastupidises sihis. Lutheri õpetuses ei olnud järjekindlust. Tema tegi järelandmisi mitmekesistele mõjustustele, viimaks tuli aga uuesti selle juurde tagasi, mis varemalt hukka mõistis. Sarnast teed käis ta ka patukahetsuse ja pihtimise õpetuse juures. Patukahetsuse küsimuse otsustas ta alguses teoreetiliselt, μετάνοια[1] mõttes, kus ülekaalus psüühiline element. Pihtimine osutus selle juures täiesti ülearuseks ja ta kõrvaldas selle. Aga pärast, osalt radikaalsete järelduste, osalt Melanchtoni mõjul tuli ta jälle

---

[1] Mõtete muutus.

poenitentia[1] tüüki juurde tagasi ja nõnelek uuesti pihist, püüdes teda rohastada patukahetsuse uuele õpetusele.

Kulbuš'i tööd peeti mitte ainult kandidaadi astme väärilisens, vaid ka Akadeemia Nõukogu isearalise tähelepanu väärilisens.[2]

---

[1] Patukahetsus

[2] Prof. I.E. Troitski hinnatus. NK.C.Ün.T.A. 18[93/94], lk. 235–237.

Esimene peatükk.

Paul Kulbuši tegevus Peterburi kub. õigeusku eestlaste seskel.

I Üldised teated.

1. Eestlaste väljaränd amise põhjused.

Talupoegade elujärg oli Baltimaal raske. Suremal hulgal ei olnud ühtki jalatäit maad. Sarnased inimesed pidid olema mõisnikkude ja teiste maapidajate sulased, päevilised või, paremal juhul, rentnikud*). Nendel inimestel

*) Спб. В. В. 1895, nr. 5, lk. 102. П. Кульбушъ. На запр. нов. жизни прав. эст.

oli nälg maa järele, igatsus paremast elujärjest. Sellepärast on arusaadav, et terxis tung ränna-ta naabruses olevate xubermangude tühjadele maakohtadele või linnadesse. Sarnaseid väljarändajaid kogus XIX sajandi teisel poolel xa Peterburi xubermangu.

2. Eesti väljarändajate elujärg ja arv Peterburi xubermangus.

Eesti põllutöölised, xes rändasid Peterburi xub., asusid võimalixult salxadena asundustena. Nad ostsid suured harimata maatüxid, raiusid metsa maha, põletasid põõsastixud ära ja tegid maa põlluxs.[x)]

Ligiolev rahvaarvu tabel näitab eestlaste rohxust ja vaimlist tasapinda üxsixutes maakohtades, näitab nende jaostust usxude järele. Käes-

---

x) ibid. lx. 106.

Tabel I.

Peterburi rub. eestisoost elanikkude arv usutunnistuse järele 1897. a.*)

Nr. järjekorra järele	Usutunnistuse järele. / Linnade ja maakondade järele.	Õigeusulisi.				Luterlasi.				Teisi kristlasi				Uldse.			
		Kokku		Kirjaoskamatuid		Kokku		Kirjaoskamatuid		Kokku		Kirjaoskamatuid		Kokku		Kirjaoskamatuid.	
		m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.
1.	Peterburi linn.	456	340	59	112	5874	5386	878	1059	23 78	18 63	3 8	4 [1] 11 [2]	6431	5807	948	1189
2.	— " — maak.	17	39	4	32	206	100	47	14	–	–	–	–	223	139	51	46
3.	Oudova linn.	4	7	3	1	132	103	34	17	–	–	–	–	136	110	37	18
4.	— " — maak.	304	315	111	155	7062	7349	2354	2720	1	1	–	–	7367	7665	2465	2875
5.	Lunga linn.	7	9	1	2	72	76	25	24	–	–	–	–	79	85	26	26
6.	— " — maak.	310	253	167	153	2066	2010	619	684	1	1 [3]	–	–	2377	2264	786	837
7.	Nooveja-Laadoga linn.	–	–	–	–	6	3	3	1	–	–	–	–	6	3	3	1
8.	— " — maak.	–	–	–	–	49	34	14	13	–	–	–	–	49	34	14	13
9.	Peterhofi linn.	9	2	1	1	84	60	14	11	–	–	–	–	93	62	15	12
10.	— " — maak.	172	135	62	55	2719	2977	812	906	1	1 [3]	–	–	2892	3113	874	961
11.	Oranienbaumi linn	–	–	–	–	47	34	13	13	1	1	1 [1]	–	48	35	14	13
12.	Krvonlinnas.	193	55	36	18	1288	964	185	234	3	5	1 [2]	–	1484	1024	222	252
13	Tsarskoje Seloo linn.	16	50	–	2	125	54	15	19	–	–	–	–	141	104	15	21
14.	— " — maak.	72	73	49	44	1441	1356	526	554	–	1	–	1	1573	1430	575	599
15.	Gatšina linn.	23	12	3	4	182	243	43	73	–	1 [3]	–	–	205	256	46	77
16.	Pavlovski linn	1	–	–	–	12	15	3	5	–	–	–	–	13	15	3	5
17.	Šlüsselburgi linn	4	5	1	1	67	39	25	15	–	–	–	–	71	43	26	16
18.	— " — maak.	39	19	7	10	390	398	215	272	–	–	–	–	429	417	222	272
19.	Jamburi linn	69	81	56	65	432	386	116	119	1	2	1	2 [3]	502	469	173	186
20.	— " — maak.	202	175	77	73	4639	4657	1152	1312	–	1 [1]	–	–	4841	4828	1229	1385
21.	Narva linn.	114	116	26	37	3414	3643	831	829	3 3	3 3	2 1	1 [1] – [4]	3537	3776	858	867
	Kokku	2012	1686	663	765	30307	29880	7924	8894	115	108	17	22	32437	31679	8602	9671
		3698		1428		60187		16818		223		39		64116		18273	

*) Перв. всеобщ. перепис. населения Росс. имп., 1897 г. — XXXVII. Пор. С.-Петербурга. Тетрадь 2. 1903, lk. 56–87. ibid. С.-Петербургская губ. 1903, lk. 96–123.

1) Katoliiklasi; 2) Reformeeritud; 3) Baptiste; 4) Mennoniite.

oleval juhul huvitab meid muidugi õigeusuliste eestlaste seisukord.

XIX sajandi lõpul oli Peterburi kub. õigeusku eestlasi, teistega võrreldes, 5,8%. Nende hulgas oli 38% kirjaoskamatuid. Neidel ei olnud miskisugust kultuurelu korraldust. Nad elasid oma pead. Nende aeg kulus ära leivamuredele ja nende vaimuelu eest ei hoolitsenud keegi. Ainult Kronlinnas töötas kogudus. Muial ei olnud ei kooli ega kirikut. Nad olid kui maha jäetud.

II. Tema tegevus Peterburi eesti õigeusu kogduses enne vennaste seltsi asutamist.

1. Peterburi õigeusuliste eestlaste majanduslik ja usuline seisukord enne kog. asutamist.

XIX sajandi lõpul elas Peterburis suur hulk eestlasi. Nad töötasid suuremalt jaolt kroonu laevatehastes (Kolomnas, Vassiljevi saarel, Sadamas), vabrikutes (Neeva ja Narva agulites) või eesti meistrite juures –

—kingsseppadena, rätseppadena, tisleridena jne.*)
Usuliselt jagunesid nad: luterlasteks, õigeusulisteks, reformeeritutks ja katoliiklasteks. (vt.: Tabel I.) Õigeusku eestlastel ei olnud oma kogudust. Nad igatsesid seda juba ammu, aga nende palvekirjad jäid unustusse: neidel puudus juht.

Võrreldes õigeusuliste eestlaste seisukorda luteriusuliste usugevendadega, selgub suur vahe. Luteriusulistel eestlastel oli Ohvitseri mul. nr. 54 juba 1860. a. oma kirik. Selle kiriku juures oli oma kool, kirikuteenrite maja ja heategev asutis. Kogudust teenisid 2 kirikuõpetajat.

Lihttalupoja usulised ning kõlblised nõuded olid tugevad, sellepärast oli loomulik, et eesti luteriusu kirik sai Peterburi eestlastele keskkohaks. Seal oli kodune, meeldiv nurgake, arusaadav teenistus ja jutlus. Seal võis kaas-

*) Спб. Д.В. 1896, nr. 12–13, lk. 238. К[ульбуш]. Безвыходная нужда крестьян. зем. дѣятелей в Спб.

maalastega rokku puutuda, juttu puhuda, abi paluda ja järele pärida koha suhtes.*)

Sarnane kord rahuldas küll rahvuslikult, kuid mitte usuliselt. Rahvuslikult oleme kõik eestlased, aga usuliselt jääb inka midagi, mis igatseb oma.

Peterburis oli palju kauneid õigeusu kirikuid, aga ka need ei olnud omad — võõra keele ja rahvuslikku enesetunde pärast.

Eesti talupoeg, olgu õigeusuline või luterlane, oskas vene keelt ainult nii palju, kui palju oli seda tarvis inimesele, kelle juures hinnati ainult käsi, ja õigeusu kirikku võõmus kellahelin ei kutsunud teda, vaid andis temale iga löögiga tema vaeslapse seisukorda tunda. Tal ei olnud võimalik isegi pihile minna ja jumalaarmu saada.**)

---

*) ibid. 1895, nr. 5, lk. 102-103.

**) ibid. lk. 103.

2. Esimesed eestikeelsed õigeusu jumalateenistused Peterburis.

Emakeelne jumalateenistus on nii armas — iseäranis võõra rahva keskel.

Innukamad õigeusulised eestlased tundsid juba ammu oma ebaloomulikku seisukorda ja nad tulid mõttele: hakata korraldama jumalateenistusi. Nende hulgas leidus laulutundjaid ja nad lõid laulukoorikese. Esimesed koorijuhid olid Georgi Erelt ja üliõpil. Paul Kulbuš. „Kõigepühama Jumalaema Vennaskond"[1] lubas lahkesti oma kirikut, mis asus Borovaja uul., eestlastele kasutada ja 15. nov. 1892. a. peeti Peterburis esimene eestikeelne õigeusu jumalateenistus — õhtuteenistus. Paul Kulbuš, kadunud piiskopp Platon, kirjeldab seda sündmust järgmiste sõnadega: „Tuleb meelde, nagu praegu, väheldase puukirikus pilt,

[1] „Братство Пресвятой Богородицы."

mis rikkalikult lambinaste ja pühade kujudega kaunistatud; kirikus ei olnud palju rahvast — ainult need, kes jõudsid teenistusest teada saada. Kuulduol emakeel õigeusu kirikus, südamlikud 8. viisi laulud ja mõjuv jutlus jätsid kvasolijatele kustumata mulje. Pearas nägema palvetajate rõõmsaid nägusid, nende säravaid silmi, mis paljudel pisarais, et arusaada, missugust heameelt ning rõõmu tegi nendele kõik nähtud ja kuuldud."*)

Selles kirikus peeti veel 2 õhtuteenistust. Eestlaste vaimustus kasvas. Sooviti näha emakeelset liturgiat. Vennaste kirik, milles oli ainult üks aujärg, ei võinud eestlaste soovile vastu tulla. Peale selle tundus koht ebakohasena, sest kirik oli liiga kaugel tihedamast eestlaste elukohast — Kolomna ja Narva linnajaost.

Õnneks oli Malaja Kolomnas, Torgovaja uulitsal, suur, kahekordne Mihhael-Arhangeli kirik. Enam

---

*) Ctn. A.B. 1895, nr. 5, lk. 104.

kohasemat jumalakoda, asukoha mõttes, ei võinud soovida.

Eestlased said omale kiriku alumise korra—tänu kohalikkudele vaimulikkudele ja kirikuteenritele, ja 2. jaan. 1893. a. peeti Peterburis esimene eestikeelne liturgia.

Nõnda pandi alus eestikeelsetele õigeusu jumalateenistustele, mida pidas Kroonlinna preester Adam Siimo ja laulis eesti asjaarmastajate koor Kulbuš'i juhatusel.

Jumalateenistustele kogus rahvast palju ja kõik oli hea, ainult üks puudus, et jumalateenistused ei olnud järjekindlad, tundus väga elulisena. Mõned tulid kirikusse kaugelt, aga teenistust ei olnud ja nad läksid kurvastatult koju. Selle puuduse parandamiseks avas „Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühing," üliõpil. Paul Kulbuš'i kaasabil, eestikeelsed vaimulikud vestlused.

Nõnda arenes Peterburi õigeusuliste eestlaste vaimuline elu paar aastat — vaikselt ja ra-

hulikult?) Aegamööda hakkasid nad arusaama, et on tarvis liituda, ühiste usuliste ning kõlbliste huvide pärast. Aegajalt katkestasid nende vaikset elu mõned rõõmsad sündmused, mis ülendasid nende vaimu ja tahet. Nõnda 28. veebr. 1893. a. Riia ülempiiskopp Arseniuse külaskäigu puhul, peeti esimene eestikeelne piiskopiteenistus — liturgia. 14. märtsil 1894. a. pidas Pudova piiskopp Nazarius teise sarnase teenistuse**).

3. Peterburi eesti õigeusu koguduse avamine.

Peterburi õigeusulised eestlased soovisid juba ammu, juba enne esimesi jumalateenistusi, eesti kogudust avada, aga nende oskamatud palved ei leidnud ülemuste juures tähelepanu ja nad jäid unustusse. Nüüd oli asjale õige suun antud: A. Siinu pidas eestikeelseid jumalateenistusi

*) ibid.

**) ibid. lk. 105.

ja Kulbuš viis küsimuse ajakirjandusse. (vt. lk. 9 jj.) Õigeusulised eestlased võtsid jälle julgust ja palusid uuesti, et teostuks nende kauaaegne igatsus omast preestrist ja kogudusest. Nõnda ka sündis. Metropoliit Palladiuse heakskiitmisel anti eestlaste palvekirjale seaduslik käik. Koguduse preestriks määrati Paul Kulbuš, köstriks end. õpetaja Kirill Kikajon, 1. dets. 1894.a. arvates*). P.Sinodi käskkirjaga nr. 5798 avati 31. dets. 1894.a. Mihhael-Arhangeli kirikus juurde iseseisev eesti õigeusu kogudus**). Preestri palk: 1200 rul. aastas ja korteriraha 600 rul. Köstri palk — 400 rul. ja korteriraha 200 rub.

Nõnda, rahe aasta pärast peale esimest eestikeelset liturgiat, said õigeusulised eestlased oma seadusliku koguduse ja nende elus algas uus ajajärk, uued ülesanded.

„Oma koguduse kirik, oma kool, oma hea-

---

*) U. no Cинт. Е. 1895, nr. 1, lk. 3

**) ibid. nr. 3, lk. 15.

tegevus koguduse piirides, — need on asjad, ilma milleta kogudus paistab mingi abstraktsena, olematuna", nõnda mõtles ning soovis noore koguduse noor juht*).

4. Peterburi õigeusuliste eestlaste aunaadress metropoliit Palladiusele.

26. jaan. 1895. a. käis eestlaste viieliikmeline saatkond, Paul Kulbuš'iga eesotsas, metropoliit Palladiust koguduse avamise eest tänamas ja andis temale aunaadressi üle, järgmise sisuga:

„Rahvas, kes istus pimeduses, on suurt valgust näinud." (Matt. IV, 16.)

„Meie - Peterburi õigeusuliste eestlaste peal sai tõeks see ennemuistne ettekuulutus. Me istusime tõesti pimeduses. Meie, olgugi et elasime kau-

*) Cnt. D. B. 1895, nr. 5, lk. 106.

nite ning kuulsate jumalakodade kesxel, oli-
me ilma jäänud troostist, et paluda ning
õppida nendes, sest me ei oska vene keelt, se-
da enam kiriku-slaavi keelt. Meil olid kõr-
vad, kuid me ei kuulnud ja ei saanud aru.
Paljud meist ei saanud mitmel aastal isegi
ristiusu püha kohustust täita — pihtimisel ja
armulaual käia. Kahetseme südamest: me
hakkasime isegi eksima ... Me istusime tões-
ti pimeduses."

„Aga vaata, ka meid, pimeduses istujaid...
valgustas valgus: Kõigekõrgem Karjane, Teie
Kõrge Eminentsi käe läbi, otsis üles ka meid
hukkujaid. Teie armu läbi olid meil juba
kahe aasta jooksul mõned jumalateenistused
meile arusaadavas keeles. Nüüd aga võttis
Teie Kõrge Eminentsi armastuseküllane süda meid
kõlvatuid, kui oma lapsi vastu, kinkides mei-
le oma hingekarjase ja avades meie jaoks ise-
seisva kogeduse. Me ei suuda väljendada
sõnadega seda piiritu tänutunnet, mis täidab

kõikide Peterburi õigeusku eestlaste südameid... Teie Kõrge Eminentsi nime nimetatakse aupartusega Peterburi eestlaste keskel põlvest põlvesse."

„Pikendagu Kõigekõrgem Teie Kõrge Eminentsi elupäevi paljudeks aastaiks; õnnistagu Tema, Kõigeheldem, ka meid kõlvatuid Teie pühade palvete läbi, et oleksime meie vastu ülesnäidatud armastuse väärilised."*)

5. Peterburi eesti õigeusu kogudus seisukord enne Vennaste Seltsi asutamist.

1895. a. alguses ei olnud kogudusel, sõna tõsises mõttes, mitte kui midagi. Ei olnud preestrirüüd ega risti evangeeliumiga, ei olnud armulaua leivikut, salvihoidjat, ei olnud kirikunõusid ega kirikuriistu — igale vajalikule kõige tarvilikumaid abinõusid.**)

*) ibid. lk. 109.

**) ibid. lk. 108.

Küsitakse: miks ei muretsenud seda kõikse koguduse liikmed? — Kulbuš tundis oma väikest jõuetut kogudust ja ta astus, kui hea karjane, oma karja kaitseks välja. Abipalves lahkete annetajate poole pöörleb tema: „Koolsest on nendel küllalt, kuid seda jätkub vaevalt kiriku valgustuse maksmiseks, kirikuvahi vaevatasuks, kirikuviina ja armulaualeibade ostmiseks... sest nende vaevaga teenitud kopikad ei kasva rubladeks ruttu, aga häda ei ootа".*) Ja need inimesed unistasid omast kirikust, omast koolist. Nendel ei olnud midagi muud, mitte midagi muud, kui preester Paul Kulbuš. Aga see oli oma ja see tähendas kõik.

---

*) ibid.

III. Tema tegevus Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste Seltsis — oma koguduse kasuks.

A. Seltsi asutamine.

a. Seltsi ülesanded.

Eelpool nägime Peterburi eesti õigeusu koguduse majanduslikku viletsust. Et raskustest ülesaada, tuli Kulbuš mõttele: asutada Peterburi eesti õigeusu vennaste selts. Sarnase seltsi tarvidusest ja ülesannetest kõneldes, ütleb tema: „Tahame rahvale ettelugemisi korraldada, kohe ilmub küsimus, kus seda paremini toime saata... Mõtleme rahva lugemise tuba ja raamatukogu laiendada, jälle tarvis ruumi. Soovime pealinna tulnud või hädasse sattunud eestlaste tarvis varjupaika muretseda, jälle on kor-

teri küsimus käsil... Eestlastel on küll kogudus, aga oma kirikut ei ole... Kas võib koguduse elu edendada ja rahuldavat vilja kanda, kui kogudusel oma kogunise paika ei ole? kas on võimalik sel kombel... nõrkadele õigetusku eestlastele oma usu kõrgust ja hiilgust näidata... ja õigeusu elujõudu suendada nendes, kes seda kaotasid?... Kogudusele on tarvis oma kirikut."*) Tema mõtteid kokkuvõttes, olid seltsil järgmised ülesanded: I majanduslikud: 1) vabatahtliste annetuste korjamine ja nende väljajagamine abiandmise otstarbel: kodule, vaestele j.t. 2) selts pidi ehitama Peterburi eesti õigeusu kogudusele peavarju: kiriku ja maja; II hariduslised: 1) õigeusu eestlaste vooruslik kasvatamine omas usus; põhikirja § 2. järele oli iga Seltsi liige kohustatud hommiku- ja õhtupalvet täitma, pühakirja lugema, võimalikult tihti kirikus käima ja Issanda armu-

*) Aruanne Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste Seltsi tegevusest 1898-99, lk. 5 ja 24.

laoast osa võtma; 2) õigeusu õpetuse ja hariduse laotamine eestlaste seas; selleks võeti päevakorda: raamatukogu asutamine, usuteadlise kirjanduse trükkimine ja sellekohase eestikeelse ajakirja väljaandmine.[x]

b. Seltsi taevalik kaitsja.

Seltsil seisis ees uus tegevus, raske ülesanne, sellepärast võtsid Seltsi asutajad omale taevalikuks kaitsjaks, eestseisjaks — püha vennakannataja Issidori, kelle Tartus, 8. jaan. 1472. a., Emajõnke heideti ja ära uputati, ühes 72 kogudusekaaslasega. Seltsi taevalikuks eestseisjaks võeti püha Issidor, sest Seltsi eesmärk oli sama, mis temalgi: õigeusu kuulutamine ja õigeusu au ülendamine.[xx]

---

[x] ibid. lk. 6–7.

[xx] ibid. lk. 7. — Jumalateenistus püha-preestri kannataja Issidori ja ühes temaga kannatanud 72. kannataja... mälestuseks. (1899.) — lk. 20–24.

d. Seltsi lipp ja rüünlad.

Vanal ajal olid vennaste seltsidel omad pühad lipud, mille ümber kogusid seltsi liikmed, kui ühendava märgi juurde. Lipp tähendas kaseda, et vennaskond pidi võitlema õige usu vaenlaste vastu. Peale selle oli viisiks tarvitada punaseid rüünlaid, mida seltsi liikmed pidulikkudel jumalateenistustel käes hoidsid tähenduseks, et nende vahel valitseb palav vennalik armastus ja et nad on valmis üksteise eest surmani kannatama. Ka Peterb. Õig. Vem. Selts valis oma tegevuse sümboliks samasuguseid märgid — lipu püha usukaunataja Issidori ja Issanda ristimise kujutustega ja punaseid rüünlaid, pidulikkude jumalateenistuste tarvis.*)

---

*) ibid. lk. 7.

e. Põhikirja korrastamine ja kinnitamine.

Põhikiri koostati eelpool nimetatud eesmärkide ja tarviduste rohkaselt. Korrastatud põhikirjale kirjutasid alla: Peterburi eesti õigusu kog. eestseisus ja 59 liiget. 3. dets. 1897. a. saadeti Seltsi avamise lubapalve ühes allakirjutatud põhikirjaga metropoliit Palladiusele kinnitamiseks ja 8. juun. 1898. a. tuli kaasaoodatud lubakiri Seltsi avamiseks*).

f. Korraldava komisjoni valimine ja tegevus.

Kinnitatud põhikiri oli käes. Seltsi asutajad kutsusid kokku üldkoosoleku, mis peeti 28. juun. 1898. a., eesti õigusu koolis, 51. liikme osavõttel. Nad valisid, kinnisel hääletamisel,

*) ibid. lk. 6–8.

korraldava komisjoni, ruhu ruulusid: P. Kulbuš (esim.), K. Kikajon (kirjat.), J. Annus (kassah.), G. Erelt, P. Sepp, V. Piht, A. Kurgvel, P. Hüür, G. Kärner, A. Rinnus, V. Evert ja T. Luts. Korraldaval komisjonil tuli täita raske ülesanne: ta pidi Seltsi tegevusele põhja panema. Selle ülesande täitis komisjon hiilgavalt. Kuue ja poole kuu jooksul, 28. juun. 1898. a. — 16. jaan. 1899. a., olid korraldava komisjoni töö tulemused järgmised: 1) korda seatud asjaajamise raamatud ja tehtud Seltsi pitsat, 2) ostetud Seltsi rüünlad (42 rub.) ja trükitud: põhikirjad (108 rub.), ülesnutsed (35 rub.), 3) Seltsi oli koondatud 236 liiget, nendest 14 eluaegset, 4) ülejäänd kassas 900 rub.*)

9. Seltsi avamine.

Seltsi pidulik avamine sündis 29. nov. 1898. a.

---

*) ibid. lk. 8–10.

„Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühingu" saalis, kuhu oli kokku tulnud umbes 2½ tuhat inimest. Paremal pool seisid eestlased ja nende ees oma kirikukooli õpilased. Kell 8 õhtul ilmus saali, 6. preestri saatel, Jamburi piiskopp Benjamin. Seltsi liikmed sõnitasid punased küünlad ja algas palveteenistus — eesti ja slaavi keeles. Pärast seda pidas ülempreester F. N. Oknatski, „Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühingu" esimees, avamiskõne, avaldades tõõmu muusti asutatud Seltsi üle ja soovides, et eestlased omale varsti kirikut saaksid. Siis kõneles P. Kulbuš „Baltimaal ja Peterburis elavatest õigeusku eestlastest". Peale seda jutustas preester I. K. Labutin usukannataja Issidori eluloost. Iga kõne vahel lauldi mõned eesti- või slaavikeelsed värsid ja koosolek lõppis, peale protokolli ettelugemist, palve ja piiskopliku õnnistusega[x].

---

[x] ibid. lk. 10–11

B. Seltsi tegevus koguduse kasuks.

1. Kiriku ja maja ehitamine.

a. Ehitusplatsi saamine ja üleandmine.

Aprilli kuus 1901. a. oli ehitusplatsi küsimus Linna-Duumas otsustusel. Enne hääletamist pidas linnapea J. J. Glazunov sütitava kõne eestlaste kasuks. See tuli palujatele ilma ootamata. Kõne mõju oli niivõrt suur, et mitu Duuma liiget tegid sealsamas annetusi ja soovitasid linnalt isegi rahalist toetust paluda. Nõnda said eestlased linnalt tasuta maatüki, mille hind oli 118.000 rul. ja peale selle 25.000 rul. ühekordset toetust.*)

*) Спб. Правосл. Эст. Братство во имя священномученика Неофора Торбеева. Отчет о деятельности Бр. за 1913 г. lk. 5–7.

Ehituskrundi vormiline üleandmine sündis 6. veebr. 1903. a. Maaala suurus oli 295 ruutsülda.

Kohale anti järgmised numbrid: Ekaterinhofi prospekti küljest — № 24, Ekateriina kaanali poolt — № 133[a] ja Bol'šaja Masterskaja poolt — № 13.*)

b. Ehitusplatsi pühitsemine.

Ehitusplats pühitseti 20. aprillil 1903. a.

Enne pühitsusele minekut peeti Mihhael-Arhangeli kirikus eestikeelne liturgia. Kella 1. paiku hakkasid liikuma pühitsusekohale ristikäigud mitmekümne tuhande inimese saatel ja ümbruskonna kirikukellade helinal. Ilm, mis hommikust saadik sajune oli, muutus järsku päikesepaisteliseks, vaikseks.

---

*) ibid. 1903, lk. 18–19.

Platsile oli ehitatud lava. Selle ees oli üles-võetud tükike tänavasillutust.

Ristikäigud võttis vastu Seltsi esimees, Vudova piiskopp Konstantin ja paljud teised vaimulikud, kes tulid kohale varemalt. Algas veepühitsus ja iga algava töö palveteenistus — -eesti ja slaavi keeles. Pärast palvust võeti esimesed labidatäied — kraavi kaevamiseks. Kohe pritsiti pühitsetud veega ja ristikäigud liikusid koju tagasi*).

d. Ehitamise rasked tinginused.

Selleks et arusaada ettevõtte raskusest ja Kulbuši julgusest niisugust ehitust alata, on tarvis, et tutvuneme natuke tööde käiguga, vähemalt vundamendi paneku ga.

Kohe peale kohapühitsust, samal aprillikuu

---

*) Ibid. lk. 7-8.

20. päeval alati mullatöid ja varsti ka vaia-ehitusi. Kaanali läheduse ja kiriku suure raskuse pärast pidi ettevaatlik ja, kulude suhtes, nelde olema. Kogu ehituse alune tambiti palke täis. Aga ega see veel ei aidanud. Kui kraavid olid 3 arsinat sügavaks kaevatud ja edaspidisel süvendamisel hakkas kaanalist vesi sisse valguma, siis alati sellenohase aurumasina abil vaiade sissetampimist: kraavi seinade kindlustamiseks. Esimene vai löödi sisse 12. mail ja juuni kuus oli ehitusealune plats veekindla vaiaseinaga, 10. arsina sügavuselt, välisveest eraldatud. Alles mööd võidi kraave edasi süvendada — üldse kuni 6 arsinat. Aga ega sellest veel ei jätkunud. Kraavide põhja tambiti 8. versoki jäänedased ja 3. sülla pikused männi palgid, 336 tükki. Nõnda kõrvaldati kaanali mõju ja ülemiste, vähem kindlate, maakihtide tähtsus. Sissetambitud palkide peale pandi paekivi prügist valmistatud betoon, 1. sülla

paksult ja 3 sülda laialt. Ka vaiade otsad tehti betooni sisse. Nõnda sai tugev, kindel monoliit ja ülejäänud sügavus täideti kivikildudega*).

6. Kiriku nurgakivi panek.

24. aug. oldi tööga nii kaugel, et võis sündida kiriku nurgakivi panek — altari idapoolsesse välisseina.

Oli valmistatud karks marmorkivi. Alumine kivi oli sisseraiutud sügavusega — rahade ja mälestustahvli jaoks, ülemine — kumera kaherksanurgalise ristiga. Mälestustahvel kannab järgmist pealkirja:

„Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel, see kirik ehitatakse Tartu usukaunataja, püha Issidori auks ning mälestuseks, meie Vaga Iseralitseja, Suure

*) ibid. lk. 20 jj.

Härra Nikolai Aleksandrovitši valitsuse ajal, kõrgesti pühitsetud St.-Peterburi ning Laadoga Metropoliit Antoniuse ajal, aastal 7411-mal peale maailma loomist, pärast Jumala Sõna lihasisse saamist aga 1903-mal, augusti 24. päeval. Ehitab St.-Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste Selts, kõrgesti pühitsetud Oudova Püsropp Konstantini esimehens oleku ajal, arhitekt A. Poleštšuk'i plaani järele... vabatahtliste annetuste abil, Peterburi eesti koguduse tarvis, kinna-Ruumalt saadud, ilma tasuta ning ilma tähtajata, maalale."

Tähtsa päeva puhul andis ehituskomisjon igale töölisele väikse rahalise kingi ja punase särgi. D.L. Parfenov saatis igale ühele 1. naela vorsti ja I.M. Bogdanov — piruka. Töölisi oli peale 100. inimese.*)

---

*) ibid. lk. 22-23.

f. Ehituse valmimine.

Kirikut oli kavatsus enne valmis teha, aga graniidi kohalevedamise raskuse pärast, ja muude olude sunnil, otsustati ehitada enne maja ja sisseseada selles ajutine kirik. Võnda ka sündis. 21. dets. 1903.a. oli oma ajutine kirik valmis. Väsimata koguduse juht võis kergemalt hingata ja rõõmuga öelda: „Au olgu Kõige Targemale ning Kõige Paremale Issandale, Kes seda soovis...*) Jumal laskis ühe aasta jooksul sündida, et maa on vastu võetud, kirikule alus pandud, maja mustalt ülesehitud ja temas ajutine nunnikas kirik sisse seatud. Asi ei nihkunud kaua aega paigast, mõnikord näis lootuseta olevat. Aga kui nihkus, siis ühel meelel ja korraga. Võnda tuleb mõnikord kevad. Väiliselt püsib veel

*) ibid. lk. 22-23.

kõva talv ja seisab kaua, aga ärkvi miski nagu katkeb: silmale nähtavalt kaob lumekate, vuliseb vesi, voolavad ojad ja jõed, seal ilmub pea ka rohi ja esimesed lilled. Niiud võib haljendada ja õitseda Peterburi õigeusuliste eestlaste haridus. Laskku Jumal ka head vilja tuua."*)

1904. a. sai maja lõpulikult valmis ja 1908. a. kirik: kahekordne, 4. aujärje ja 4. ohvrilauaga.

4. mail 1908. a. pühitseti ülemise kirikus parem pool — püha ap. Pauluse ja Peetruse auks. See oli viimane sellekohane pühitsuse teenistus ja ta peeti täielikult eesti keeles. Talitust toimetasid: ülempreestrid: P. Kulbuš ja K. Tiisik, preestrid: V. Martinson, N. Siimo, A. Parklär, P. Saar, K. Lamberg ja J. Hausvalter, diakonid: P. Siimo, K. Žlb ja T. Lavrentjev. Laulis eesti asjaar-

---

*) ibid. 1904, lk. 6.

mastajate koor K. Pinn juhatusel.

Pärast liturgiat avastasid kog. liikmed Kulbuši, annetades temale püha ap. Pauluse ja Peetruse kuju, ühes selleteemalise tänukirjaga — kirikuehituse vaeva eest.

Pärastisel koosviibimisel, kus olid koos paljud kog. liikmed, mälestati vaimustatud sõnedes Peterburi eesti õigeusu koguduse esimesi eluaastaid, tema kasvamist, kirikuehituse ajalugu ja avaldati soove ja mõtteid kog. edaspidise arenemise kohta*).

„Nõnda lõppis rida pühasid ja rõõmsaid päevi Seltsi elus... Edasi läheb äripaeva elu. Oma korra järele peetakse jumalateenistusi, väsimata iga päev jumalasõna kuulutades; oma viisi järele läheb edasi koolielu, vahel vaikne-tõsine, vahel müra ja vallatu; vähehaaval, kuid õigesti ja sihikindlalt, läheb raamat rahvasse, viies enesega kaasa valgust

*) ibid. 1908, lk. 5-7

ja tarkust ... Jääb ainult hüüda kõigi Headuste Andjale: Issand õnnista!"*)

2. Kulbuš'i kaastöölised Seltsi eestseisuses ja ehitusekomisjonis.**)

a. Seltsi eestseisus.

Kulbuš, P. asjaajaja 1898–1902. 1908–17. (Esimees 1898.)

Oudova piiskopp Benjamin, esimees 1899–1900. 1910 jj.

Oudova piiskopp Konstantin, esimees 1901–1904.

Oudova piiskopp Kirill, esimees 1905–1909.

Andrejev, V. A. 1913 jj.

† Annus, G. 1898–1906 (Kassahoidja 1898.)

Bogomolov, J. J. 1905–06.

---

*) ibid. lk. 7.

**) Andmed ulatavad kuni 1915.a.

Dementšuk, D.D. 1911 jj.
Elb, K. 1898–1902.
Erelt, G. 1898.
Evert, V. 1898.
Evstifejev, V.E. 1914 jj.
Fedorov, I.J. 1910 jj.
† Filippov, M.P. 1898–1911. (Kassahoidja 1899–1903.)
Gants, P. 1908–10.
† Glazunov, I.I. 1903–1912.
Kiir, P. 1898.
Ivanov, A.I. 1899.
Kaal, A. 1911–13.
Kikajon, K. 1898–1903. (Kirjatoimetaja 1898.)
† Krjukov, I.T. 1904–10.
† Kudrjavtsev, I.I. 1905–13.
Kurgvel, A. 1898.
Kärner, G. 1898.
Latkin, A.P. 1904–09.
Lopatkin, V.M. 1903–04.
Luts, K. 1898.
Malõšev, P.A. 1904 jj. (Asjaajaja 1905–07., Kassahoidja 1908 jj.)

Tabel II.

Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste seltsi rahaline seisukord.*)

Aasta.	Seltsi üldkapital.			Kirikuehituse kapital.		
	Sissetulek.			Sissetulek.		
	Väljaminek	Ülejääk.		Väljaminek	Ülejääk.	
	Puhtas rahas	Puhtas rahas	Väärtpaberites.	Puhtas rahas	Puhtas rahas	Väärtpaberites
1898-99	583	822	1100	—	142	2600
1900	877	1172	1900	—	390	2600
1901	764	447	3700	—	525	3000
1902	1993	174	3700	699	928	3000
1903†	2136	4203	100	66709	18037	2100
1904††	4682	2162	100	70016	—	3200
1905	5382	649	200	20005	—	1100
1906	3822	1141	—	10691	—	1100
1908**)	4597	265	100	5800	237	100
1909	4978	223	100	1252	24	100
1910	7494	233	100	521	11	100
1911	4585	—	100	310	50	—
1912	4478	632	200	597	3	—
1913	5701	414	200	235	4	—
1914†††	6573	628	600	52720	—	3000
1915**)	4653	414	3100	229555	Kirikuehituse kapitali tegevus lõpetati. Ülejääk ja edaspidised sissetulekud ühendati Seltsi üldkapitaliga.	
Kokku:	63298	414	3100			
	66812 rub.					

*) Rummi kokkuhoidmise mõttes on kopikad ära jäetud. Kui summa oli üle 50. kopika, siis on rubladele 1 juurde lisatud. Teatud aasta tõelise sissetuleku saame, kui aasta väljaminekule arvame selle aasta ülejäägi juurde, eelmise aasta ülejäägi aga võtame maha.

**) Arvanded 1907, 1916/17 aa. kohta ei õnnestanud saada.

† 1903-a. kirikuehituse kapital on suur, 1) sest tülevenemaalisest korjandusest jõudis kohale 48984 rub. ja 2) Peterburi Linna-Duuma kinkis 25000 rub.

†† 1904-a. Kirikuehituse kapital on suur, 1) sest eelmise aasta ülejääk, nagu tabelist näha on 18037 rub. ja 2) tundmata isiku poolt 25000 rub. suuruses kingitud obligatsioonide müügist saadi 18160 rub.

††† 1914-a. Kirikuehituse kapital on suur, 1) sest keegi isik, kes soovis saladusse jääda, kinkis templiehituse kulude katteks 75000 rub. suuruses pantkirju, millest 72000 ära müüdi ja saadi 38236 rub. puhast ja 2) ettevõtjad ja materjalimuretsejad kinkisid kiriku kasuks endist võlga — kokku 10569 rub.

Martinson, V. 1911. jj.
† Mihkelman, D. 1908.
† Neljubin, N.A. 1899 – 1908.
Ornatski, F.N., abiesimees 1899. jj.
Parlär, A. 1915. jj.
Parfenov, D.L. 1914. jj.
Piht, V. 1898.
Poleštšuk, A.A. 1899 – 1902.
Ponomarev, I.J. 1899. 1903 – 04.
Puu, K. 1900 – 03
Rinnus, N. 1898 – 1900. 1908 – 12.
Sepp, P. 1898 – 99.
Štšegolev, I.S. 1901 – 03.
Verkšin, A.L. 1900. jj. (Asjaajaja 1903. Kassahoidja 1904 – 06.)

b. Ehitusekomisjon.

Kulbuš, P. 1902 – 08. (Esimees 1902 – 03.)
† Kuvalima ülempreester I.I. Sergijev, esimees 1903 – 1908.

Arhitekt Andrejev, S.J. 1903–06.
† Bogdanov, J. M. 1902–1910. (Esimees 1904–10.)
Elb, K. Asjaajaja 1903–1914.
Evstifejev, V.E. 1902–1914.
(Arhitekt Lopatkin, V.M. 1903.)
Parlär, A. 1905–1914.
Parfenov, D.L. 1902–1914. (Abiesimees 1902–1910.
Esimeheasetäitja 1911–1914.)
Arhitekt Poleštšuk, A.A. 1902–1914.
Torkatšev, J.g. 1903–06.

3. Kulbuši hariduslik ja kasvatlik tegevus koguduses.

Eestlaste majanduslikku elujärje kindlustamiseks asutas Kulbuš Vennaste Seltsi. Kes on majanduslikult kindlamal jalal, sel on ka julgem iseseisvalt mõtelda, liikuda ja küsimusi lahendada. Kui suuri sissetulekuid andis Selts eestlaste

elujärje parandusega, seda nägime rahalise seisukorra tabelist (lk. 110.). Peterburi õigeusulised eestlased võlgnevad suurt tänu Vennaste Seltsile ja tema asutajale. Seltsi kaasabil ehitas Kulbuš eesti õigeusu kirikut ning maja, Seltsi ainelisel toetusel võis ta ka kog. vaimuelu juhtida.

Kulbuš'i algatusel ja eestvõttel teenisid järgmised haridusliikud, heategelised ja kasvatlikud ettevõtted: 1) Jumalateenistused ja jutlused omas kirikus, 2) rahvakooli rool, 3) abiandmine puudustkannatajatele ja ilma kohata naiste varjupaik, 4) raamatukogu ja lugemislaud, 5) raamatuladu, 6) kõneõhtud täiskasvanutele ja ettelugemised lastele, 7) üldised rahvalaulu harjutused.

a. Jumalateenistused ja jutlused omas kirikus.

Peterburi eesti õigeusu kirik ja kog. maja.

(1908.)

Eelpool kuulsime eestikeelsete jumalateenistuste tekkimisest ja arenemisest. See oli siis, kui Peterburi eestlastel ei olnud veel oma kirikut. Nüüd on nendel oma kaunis kirik. Heidame väheks pilku ka sellesse aega.

Kirikus leidis peavarju kaks rahvust: eesti ja vene. Kirik oli kahekordne ja koguduisel oli 1905. a. alates 2 preestrit.

1905. a. alates peeti jumalateenistusi iga päev. Liturgiad algasid kell 10, õhtused teenistused — kell ½7.

Eestikeelsed jumalateenistused olid järgmistel päevadel: 1) õhtused: laupäeviti, suurte pühade eelõhtutel, suure paastu ajal, eriti kannatuse nädalal, 2) liturgiad: pühapäevil, pühadel ja kannatuse nädalal.

Iga õhtuse teenistuse järel oli vaimulik vestlus, iga liturgia ajal — jutlus.

6. Eesti õigeusu kihelkonnakool.

Nagu nägime, ei olnud Peterburi õigeusulistel eestlastel enne kog. asutamist õieti midagi. Nõnda ei olnud ka kooli. Siin pidi nendele jälle Kulbuš appi ruttama. Ta hakkas küsimusega ajakirjanduses kohe pihta.

„Jumalateenistus alatise jutlusega ja õpetusega, kiriku lehtede ja raamatukeste jagamine, avaliku ning maksuta raamatukogu korraldus, — kõik see, muidugi, teeb Jumala tööd. Aga on sfäär kuhu need abinõud ei ole rakendatavad, ja hingekarjase kohus on hoolitseda asja korralduse eest ka seal. Need on lapsed, keda tarvis õpetada ja juhatada. Esimesel silmapilgul paistab, et pealinnas, kus rohkesti linna j.t. algkoole, ei võigi olla eesti laste

koolitamise kohta iseäralist küsimust. Las kasutavad neid samu koole, mis on. Kuid lähem tutvus asjaga näitab seda hoopis teises valguses. Käesoleval juhtumisel tuleb silmas pidada, et küsimus on 1) eesti lastest, — 2) nimelt õigeusulistest lastest..*) Küsimus eesti õppekeelega kooli tarvidusest lastele ja pühapäeva klassidest täiskasvanutele — see on edasilükkamatu".**)

Tema põhjendas eesti kooli tarvidust järgmiselt: 1) eesti lapsed ei oska vene keelt, 2) vene koolid ei võta sarnaseid eesti lapsi vastu. Tema nõudis: õpetus peab algama eesti keeles.

Kool avati 21. okt. 1896. a. Ta asus kuni 1904. a. üürikorteris, siis aga Vemaste Seltsi

---

*) Спб. Д. В. 1896, nr. 12-13, lk. 237. К[ульбуш]. Воспитанники. курсов православ. эстл. Спб.

**) ibid. nr. 14, lk. 262. [Кульбуш.] Эстонск. беседы и библиот.

majas. Kool sai riigilt toetust, mida sellest ei jätkunud tema ülevalpidamiseks. Peale maksuta ruumide, mis oleks andnud suure üüriraha, andis Selts koolile maksuta kütte ja valgustuse, varustas veega, remonteeris; maksis ühe õpetaja palga; omal kulul täiendas kooli raamatukogu ja õpperaamatuid; alatasa paarandas kooli ühiselu tarbeid: köögis, söögisaalis, magamistubades; vaesemad lapsed said rahalist toetust.

1908. a., epideemia ajal, andis rennaskond omal kulul kogu koolile einet: tee ja leiva, peale selle anti iga päev 7-9 õpilasele, kes olid vaesed või elasid linna taga, peaaegu terve aasta läti maksuta lõuna. Sama aasta suvel viidi vaesemad õpilased, kel ei olnud võimalik maal olla ja kes ei olnud külaelu ja loodust ilidse näinudki, umbes 2. kuuks maale — Vartemjaka külla, mis

Köster K. Kikajon. Õp. K. Pum.
Õp. P. Sepp. Preester P. Kulbuš. Diakon K. Ilb.

Peterburi eesti Õigeusu kog. vaimulikud ja kooliõpetajad.
(1900)

asub soome raudtee lähedal. Seltsi toetusel üüriti lastele talutare, koolist viidi voodid, söögiriistad j. m. tarvilikku elamiseks ja 10–12 poisikest asusid külla. Kõige selle heategevuse tagajärjel paranes laste tervis.

Hoolitseti ka noorte edasiõppimise eest. Nõnda, näiteks, anti ühele õpilasele 1904. a. 75 rub. edasiõppimiseks Peterburi Vaimulikus Seminaris.

Keskmiselt kulutas Selts oma üldkapitali summadest: kooli peale 16% ja maja peale 37%

Kool oli 2-kl., 5-õppeaastaga. Kooli mahtus 135 last, vastu võeti enam, aga mõnikord oli soovijaid rohkem ja paljudele tuli ära öelda. Kooli juures oli internaat kaugelelavatele lastele, 25. tütarlapse ja 25. poisslapse jaoks, odava ülespidamisega. Mõni kord oli internaadis ka rohkem. Lastele oli kooli poolt raudvoodi madratsiga, toidunõud ja köök tarvilikkude riistadega. Õppimine

oli maksuta, ainult koolitee nijate vaevatasuks maksid jõukamad lastevanemad 2 rub. aastas. Vaesemad õpilased olid igasugustest maksudest vabad ja paljud said tihti rahalist toetust.

Vabal ajal olid lastel ühised mängud — saalis ja hoovis, lugesid oma ajalehti, raamatuid ja mängisid lotot, tamkat, teekonda, sõda jne.

Tütarlastele õpetati muu seas käsitöötegemist, poisslastele — korvipunumist jne. Sovvijatele anti ka saksa ja prantsuse keele tunde.

Oli viisiks korraldada lastele järgmisi meelelahutusi: 1) esimesel paasapühapäeval, pärast õõsist teenistust, peeti paastu lõpetamise koosviibimist. 2) 9. mail, püha imetegija Nikolai templipühal, oli pidulik lõuna 3) dets. lõpus tehti jõulupuu.

Jõulupuu juures said lapsed kingitusi —

— riiet, maiustusi jne. Seal nad laulsid, lugesid, mängisid. Seal viibisid ka koolilaste õed, vennad jt. lapsed, ja jõulupuu ümber „kihas kui sipelgate pesa".

d. Abiandmine puudustkannatajatele.

Palju inimesi pöördus abipalvega Eesti Vennaste Seltsi poole. Tööde vähendamine vabrikutes ja üldine tööpuudus sundis paljusid töölisi paremaid aegu ootama, aga nende tagavarad lõppesid ja nad langesid puudusse. Niisugused inimesed pöördsid Seltsi poole abipalvega. Paljud olid: töötsijad, lesed, vaeslapsed, pimedad, haiged, kodumaale tagasi sooviad jt. Neidele kõikidele anti võimalikku abi, ühekordselt või korduvalt.

Palju seisukord tehti kohapeal kindlaks ja terveid inimesi aidati meelsamini sel-

lega, et otsiti nendele tööd või aidati ära sõita töö otsimisexs. Tihti anti tööd Vennaste majas.

1908. a. anti abiandmise korraldus vooguoluse nõukogu kätte.

Puudustkannatajate peale kulutati Seltsi üldkapitali summadest keskmiselt 6%.

e. Naiste varjupaik.

Naiste varjupaik oli nende jaoks, kes tulid külast ja otsisid kohta, või kes jäid ilma peavarjuta. Naiste varjupaiga üle oli pandud järelvalvaja.

Ühiselu toas oli alati mitu hinge. Suuremalt jaolt olid nad siin lühikest aega, aga mõned neiud, kellel oli halb tervis või puudus koht, viibisid ka pikemat aega.

Kui mõtleme ühiskondliste raskuste ja eksimuste peale, siis saame aru selle asutise suurest tähtsusest. Näiteks oli Peterburis 1897. a. abitute eestisoost naiste seisukord järgmine: 1) prostitueerituid — 26 vallalist (kuh. üldse 53), 2) ilma kindla kohata — 24 vallalist (kuh. üldse 118.) ja 17 abielunaist (kuh. üldse 19)*). Juba need arvud räägivad avitavat kätt välja sirutada.

---

*) Перв. всеобщ. перепис. насел. Росс. имп., 1897 г. XXXVII. С.-Петербургская губ. 1903, lk. 176 ja 192—193.

IV. Paul Kulbuš'i tegevus Peterburi rub. eesti õigeusu praostina.

1. Peterb. rub. õigeusuliste eestlaste üldine seisukord enne praostkonna asutamist.

Oleme vaadelnud Peterburi linna eesti õigeusu koguduse muresid ja rõõmusid, puudust ja küllust; oleme näinud tema juhi hoolt ja vaeva, abinõusid ja tagajärgi. Heidame pilku ka nende õigeusuliste eestlaste poole, kes elasid väljaspool pealinna.

Peterburi õigeusuliste eestlaste algatus oli jõuküllane ja tähendusrikas. Väevalt läks kuuldus esimesest eestikeelsest armulauateenistusest väljaspoole linna, kui leidis juba vastukõla ka seal.

Tööst noormatud asunikkude vaimlised tarvidused olid unustusse jäämud. Ka teed nende rahuldamiseks olid kinni, sest puudus rahaline jõud. Aga usulised tarvidused ja haridusliknud nõuded olid neidel mitte vähemad kui teistel. Sellepärast olid nad vastuvõtlikud kõige vastu, mis oleks võinud neid aidata*).

Peterb. kub. eesti soost elanikkude tabelist näeme, et 1897. a. elas väljaspool pealinna 2902 õigeusulist eestlast. Ka neid oli tarvis koondada, ka neidele oli tarvis kirikuid, koole. See ei olnud kerge ülesanne. Tihti tuli kurbusega kuulda, kuidas mõned vene kiriku-venemad, nende abid ja kogudusse liikmed avalikult väljendasid oma pahameelt selle üle, et nende kihelkonnas kirikutes peetud eesti-

*) Cñõ. D.B. 1895, nr. 5, lk. 106.

keelsed jumalateenistused ei kata kinni kirikliikme väljamineekuid*). Sarnaseid kaebusi oli kuulda iseäranis Jamburi ja Oudova maakonnas.

Kulbuš määrati Peterburi kub. eesti õigeusu koguduste praostiks 6. märts. 1900.**) Kuni 1908. a. kuulusid tema alla ka vene kogudused, millede juures leidsid esialgset peavarju eesti kogudused. Siin kohal vaatleme ainult eesti kogudusi.

Peterburi kub. õigeusuliste eestlaste kogudusi võib jagada järgmiselt: 1) kogudused ja palvekohad, mis olid enne Kulbuš'i tegevust, 2) kogudused ja palvekohad, mis tekkisid tema tegevuse ajal. Andmete puudusel ei tea lõpulikult öelda, kui palju ta kuski kohas on kaasa aidanud. Aga see on ometi kindel, et kõik need kogudused said elu-

*) Спб. Д.В. 1900, nr. 9, ск. 114. Колчин, К. Против жалоб на безпоходность от эст. служеб.

**) Спб. Д.В. 1900, т. 11, ск. 147

jõudu temalt — mõned vähem, teised rohkem. Praostkonna ülevaatlikkuse mõttes nimetame neid kõiki, ajajärjelises korras.

9. Peterburi eesti õigeusu praostkond.

a. Kroonlinna Ristiülendamise kogudus.

Enne 1888. a. käis ülempreester Karp Jüsik Tallinnast mitu korda Kroonlinnas jumalateenistusi pidamas. 1888. a. avati Kroonlinna, Andrei peakiriku juurde, iseseisev eesti kogudus. 6. märts. 1900 avati kog. Peterburi eesti praostkonna alla. Samal aastal ostis kaupmees K. N. Turkin Inglismaa Kaubaseltsilt anglikaani(kirist) kiriku ära, ehitas selle õigeusu nõuete kohaselt ümber ja kinkis eestlastele. 25. dets. 1902. a. pühitseti kirik Ristiülendamise auks. 16. mail 1901. a. asutati

Koguduse Hoolekogu, mis hakkas kooli ülespidamise eest muretsema. 1904. a. asutas preester N. Siimo kog. juurde karskuseseltsi. Kõne-, laulu- ning palve õhtuid peeti 2 korda nädalas. Kogudusel oli suur raamatukogu. Vahetevahel külastas kogudust Kulbuš, kui praost.

Preestrid – Adam Siimo 1888–1897 ja Nikolai Siimo, 1897. a. alates. Liikmete arv 1917. a. – 550 inimest.*)

b. Narva Nikolai kogudus.

1880. a. alates oli Narva eesti õigeusu kogudus Vene. Znamenja kogudusega ühes. 1889. a. sai Narva kog. iseseisvaks, aga jäi

*) Õ. L. K. 1916, lk. 63–64. – ibid 1918. – Chŭ. D. B. 1900. nr. 11, lk. 147 – ibid. nr. 36, lk. 421–423.

inna veel teise koguduse armualaseks, sest tal ei olnud oma kirikut. 6. märts. 1900 äratati Narva kogudus Peterburi eesti praostkonna alla ja 12. nov. 1900 külastas kogudust praost Kulbuš ja pidas eestikeelse armulauateenistuse. Oma hea sõnaga äratas ta eestlastes kirikutegevusest osavõtmise tarviduse tunnet. Narva kog. võlgneb tänu Kulbuš'i hoolitsusele. Ta avas samal 19. nov. eestikeelse raamatukogu ja eestikeelsete raamatute lao. 6. dets. 1900 asutati Koguduse Koolekogu, mis hakkas kooli eest muretsema. 1901. a. anti eesti kogudusele päriseks omanduseks püha Nikolai kirik, mis on ehitatud 1854. a. (telliskivist) ja asub otse Snamenja kiriku ukse ees. 1908. a. asutati Koguduse Nõukogu, mis hoolitses kiriku eest.

Preestrid – Peeter Preobraženski 1880–1903, ja Konstantin Koltšin 1903. a. alates. Siirkmete

arv 1917. a. — 1087 inimest.*)

d. Peterburi Issidori kogudus.

Temast olene juba jõudumööda rõnelnud. Siin nimetame ainult tähtsamad sündmused — korraldõtlikkuse ja praostkonna ülevaatlikkuse mõttes.

Kogudus avati 31. dets. 1894. a., kuid — 21. okt. 1896, Temaste Selts — 8. juun. 1898. Kiriku ning maja ehitust alati 20. apr. 1903; maja sai lõpulikult valmis 1904, kirik aga 1908. Kiriku peaaltar on pühitsetud Tartu usukannataja, prõha Issidori auks. Puudustkannatajatele oli abiandmine isseseatud 1898. a. alates. Raamatukogu,

*) Õ. L. K. 1916, lk. 62. — ibid. 1918. — Chr. D. B. 1900, nr. 11, lk. 147. — ibid. nr. 47, lk. 583. — ibid. nr. 50, lk. 624—625.

lugemislaud ja raamatuladu — algas tegevust juba koguduse algpäevil. Igal nädalal peeti kõnеõhtuid — täiskasvanuile ja lastele. 1906. a. algas tegevust Koguduse Nõukogu ja naiste varjupaik.

Preestrid — P. Kulbuš 1894—1917 ja Aleksander Parlar 1905. a. alates, diakon Karp Ilb — 1899. a. alates. Koguduse liikmete arv 1917. a. — 2453 inimest, Vennaste Seltsi liikmete keskmine arv — 335. Vennaste Seltsil oli liikmeid kõige enam 1903. a. — 532 inimest ja kõige rähem 1911. a. — 212.

e. Poritsa kogudus Šlüsselburi mk.

Siin hakati eesti õigeusu jumalateenistusi pidama juba 1894. a., kohalikkude elanikkude palvel ja preester A. Siimo ja õpetaja P. Kulbuši eestvõttel.

Paari aasta järele muretses Kulbuš ko-

halikkudele asunikkudele „Peterburi piiskoprkonna Kõigepühama Jumalaema Vennaskonnalt" koolimaa ostmiseks ja P. Sinodilt koolimaja ehitamiseks raha ja 14. jaan. 1896. a. avas Mõškino (Mišk ino) asundusse eestikooli. Sel päeval ei olnud koolimaja küll veel ehitatud, aga üks lahke eestlane andis kooli jaoks, kuni uue koolimaja ehitamiseni, vastava ruumi kasutada. Eesti asunikud lubasid kirjutada oma hertsogijate mälestuse kuldsete tähtedega eneste ja oma laste südamesse. Samal 1896. a. andis Kulbuš kogudusele rea eestikeelseid raamatuid ja nõnda pani aluse kohalikule raamatukogule. See kogudus oli Peterburi abikogudus ja siia sõitis Kulbuš 6 korda aastas jumalateenistusi ja kirikutalituspidamas.*)

*) Из. В. 1894, nr. 21, lk. 324–325. Клб. [= Кульбуш.] Православ. школа у эст. м-лиссельбургск. уѣзда. — ibid. nr. 24, lk. 383. Клб. [= Кульбуш.] Второе эстонское богосл. в Тюрьѣ. — Спб. В. В. 1896, nr. 3, lk. 46–47. Эст. школа грамотѣе.

f. Luuga kogudus.

XIX sajandi lõpu poole asus eestlasi ka Luuga maakonda. (Vt. lk. 78.) Nad olid pärit enamisti Võru, Valga, Tartu ja Viljandi maakondadest. Nad hakkasid pikkamisi ühinema. Kulbuš toetas nende ühinemise püüet. Ta pidas kohalikus vene kirikus mõtu eestikeelset liturgiat, jagas kirikulehti, raamatukesi ja andis eestlastele nõu: omausuliši rohkemal arvul ülesotsida ja üleskirjutada. Nõnda ka sündis ja selle tagajärg oli et 3. dets. 1900 avati Luuga linna eeseisev eesti kogudus, mis 5. juul. 1900 eesti praostkonna alla arvati.

Luuga kesklinnas oli kaks vene kirikut-vana ja uus. Pühapäevadel ja suurtel pühadel vene kogudus ei taritanud vana Katariina peakirikut. Nendel päevadel

võisid eestlased kirikut vabalt tarvitada ja eesti kogudus oli kiriku ülevalpidamisest vaba. Kulbuši ja kohaliku vene preester A. Ostroumov'i algatusel ja kaasabil avas Püskopkonna Koolinõukogu eesti kooli juba 1898. a. Kooli juures oli raamatukogu.

1901. a. avati Koguduse Koolekogu, mille aastane tegevus ulatas, rahasummas, üle 600 rub.

Luuga mnk. elasid eestlased väga laialt, sellepärast käisid preester ja köster aastas korda 10, kindlaksmääratud päevadel, 3-4 kohas õigeusuliste eestlaste tarvis jumalateenistusi pidamas.

Preestrid — Martin Viik 1900—04, †A. Liifljandski 1904—06, Johann Hausvalter 1906—15, Mihail Babkovski 1915. a. alates. Liikmete arv 1917. a. — 650 inimest.*)

*) Õ. E. K. 1916, lk. 66. — ibid. 1918. — Cñs. D. B. 1898, nr. 35, lk. 624—626. — ibid. nr. 45, lk. 824. — ibid. 1899, nr. 32, lk. 377—378. — ibid. 1900, nr. 28, lk. 345. — ibid. nr. 51—52, lk. 639. — U. ja E. 1911, nr. 12, lk. 143; nr. 13, lk. 155.

J. Klopitsa Peetri-Pauli kogudus Peterhofi mn.

16. juul. 1900, avati Klopitsa smurkülla eesti õigeusu kogudus ja arvati Peterburi praostkonna alla.

Iseseisva kog. avamiseks oli väga õnnelik juhus. Kohalikus vene kihelkonnas oli 1 preester, aga 3 kirikut: kaks Klopitsas — uus ja vana — ja kolmas viis versta eemal, Volhovi jõe ääres. Vana Klopitsa kirik, Peetri-Pauli nimeline, oli ehitatud 1778. a. (tellistest). Teda ei tarvitatud ja anti eestlaste kätte.

Avamas oli praost Kulbuš. Temaga olid kaasa sõitnud diakon K. Elb ja mõni laulja. Pärast päevakohaseid teenistusi pandi toime, Kulbuši juhatusel, esimene nõupidamine kirikukaunistamise ja kog. siseelu korraldamise kohta. Kirikusse oli

tarvis sisseseadet, sest kõik, mis enne oli, oli äraviidud teise— uude — kirikusse. Järele oli jäetud ainult pühapildi-sein ja aujärg. Aga leidus häid inimesi. Nõnda kohalik maaomanik P. P. Sinebrjuhhov kinkis kirikule kõik sisseseade — kogusummas 250 rub. eest. Peterburi kaupmees M. P. Filippov kinkis eesti-slaavikeelse evangeeliumi, hõbe kõites ja hõbe risti. „Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühingu" Kolmainu kiriku preester P. N. Lahhostski kaudu anne tati 4 kasti igasuguseid kirikuriideid. 29. dets. 1900 kinnitati Koguduse Koolikogu, kuhu olid valitud liikmed mitmesugustest kihelkonna osadest, et võiksid kaasaaidata koguduse liigete ühendamisele. 1902. a. lasxis Peterburi metropoliit Antonius kiriku omal kulul ära remonteerida. Samal ajal ehitati kirikuvalitsuse kulul kirikuteenrite elumaid. 1902. a. avati oma kihelk. kool, mis asus üürikorteris. 1904. a.

põles maja maha ja kool jäi seisma. 1905. a. ehitas P. P. Sinebjuhhov uue koolimaja ja andis 1400 rub. koolile ülespidamiseks.

Preester — Peeter Saar 1900 alates. Liikmete arv 1917. a. — 355 inimest.*)

4. Sajanje Peetri-Pauli kogudus, Oudova mk.

Ajajooksul sai Oudova maakonna õigeusuliste eestlaste palvetamise keskkohaks Sajanje Nikolai kirik. 1886. a — 1893. a. pidas siin eestikeelseid jumalateenistusi Narva eesti koguduse preester P. Preobraženski, 2 korda aastas. 1888. a. määrati kohaliku mõisniku A. T. Maksimovi hoolitsusel Sajanje kiriku juurde eesti diakon Theodor Kuldsaar. 1893. a. määra-

*) Õ. L. K. 1916, lk. 67, — ibid. 1918. — Ch. L. 1900, nr. 13, lk. 170. — ibid. nr. 29-30, lk. 356—357. — ibid. nr. 38, lk. 455. — ibid. nr. 50, lk. 625.

ti ta vene kog. teiseks preestriks. Tema kandis hoolt ka eestlaste usutarviduste eest. 6. märts. 1900 avati kohalik vene kogudus, kui segakogudus, Peterburi eesti praostkonna alla. 1904. a. lahutati eestlased vene kogudusest ja avati iseseisev eesti kogudus. 1905. a. asutati Koguduse Hoolekogu, 1907. a. — Nõukogu. 1907. a. seati oma koolimajja eesti kirik sisse. Preester J. Tamman maalis ise pühad kujud.

Preestrid — † Th. Kuldsaar. 1893-1906, J. Tamman 1906 alates. Liikmete arv 1917. a. — 650 inimest.*)

---

*) Õ. E. K. 1916, lk. 63. — ibid. 1918. — Eüs. A. B. 1900, m. 11, lk. 147. — U. ja E. 1916, m. 3, lk. 31. — ibid. nr. 8, lk. 93. — ibid. 1917, m. 6, lk. 71. — ibid. m. 27—28, lk. 263—264.

i. Gatšina Jumalaema surmamälestuse kogudus.

Kogudus algas tegevust juba 1896. a., kuid tal ei olnud iseseisvust. Eestikeelsejd liturgiaid peeti Pavlovi peakirikus, enne või pärast vene teenistusi. Õhtused teenistused peeti kihelkonna koolimajas. 6. märts. 1900 läks Pavlovi kogudus, nii segakogudus, Peterburi eesti praostkonna alla. 16. mail 1911. a. avati Kogudusse Hoolekogu — talupoeg Theodor Saare eesistumisel. 1907. a. ehitas preester Karp Lamberg, Kulbuši i kaasabil, kogudusele kiriku ning kooli. 6. juun. 1908. a. sai kogudus iseseisvaks.

Preestrid — Adam Siimo 1896—1902 ja Karp Lamberg 1902—1919. Liikmete arv 1917. a. — umbes 1000 inimest.*)

*) Õ. L. K. 1916, lk. 65. — ibid. 1918. — Ctv. A. B. 1900, nr. 11, lk. 147. — ibid. 1901, nr. 34, lk. 395—396. — V. S. 1906, nr. 19, lk. 311. — ibid. nr. 23, lk. 368. — U. ja T. 1908, nr. 2, lk. 23. — U. no Ctv. T. 1908, nr. 12, lk. 1. — U. T. 1927, nr. 2/3, lk. 7—8.

K. Õigeusu avaldused teistes kohtades.

Eesti Õigeusu kogudustest Peterburi rub. on teada veel Kriuška, avati 1916. a. Abikogudustest ja palvepidamise kohtadest on teada: 1) Lõositsa, 2) Rudnoje ja 3) Šavkovka; nendesse kohtadesse käis õpetaja preester 1895. a. alates. 4.) Jamburi Katariina peakirik — Narva abikogudus, jumalateenistusi peeti 5–6 korda aastas. 5) Jastrebino Nikolai kirik — Narva abikogudus, jumalateenistusi peeti 2–3 korda aastas. 6) Volossovi kirikus käis Klopitsa preester 1 kord kuus; 7) Šapkoi, Šlüsselburi mn. — Peterburi abikogudus, siia käis P. Kulbuš 6 korda aastas.

V P. Kulbuši tegevus väljaspool eesti praostkonda.

Kulbuši tegevus väljaspool otsesemaid ülesandeid on olnud laialdane. Puudulikkuse andmete ja aja puudusel võib öelda ainult järgmist.

1. Juhatuse liige ja asjaajaja „Usulis-Kõblise Kasratuse Ühingus" 1895–1917. Olnud Ühingu jutlustaja, esindaja.*)

2. Juhatuse liikme kandidaat ühingus „Общество Ревнителей Веры и Милосердия."**)

---

*) Отчеты о деятельности „Общества распространения религиозно-нравственного просвѣщения в духѣ Православной Церкви.

**) Спб. Д.В. 1895, т. 47, lk. 1067–1068.

3. Liige „Baltimaa Õigeusu Vennaste Seltsis." Esinemud jutluste ja kõnedega Seltsi pidulikkudel tähtpäevadel.[x])

4. Revisjoni komisjoni liikme kandidaat „Kõigepühaima Jumalaema Vennaskonnas" (Спб. епархіальное Братство во имя Пресвятыя Богородицы).[xx])

5. Liige „Õigeusu Misjoni Seltsi Peterburi Komitees," kus esinemud kõnedega.[xxx])

6. Esinemud Peterburi linna vaimulikkude kogolekuil kõnedega karskusest ja kogudusekoraldusest. (Пастырскія собранія столичнаго духовенства).[xxxx])

---

[x]) Отчетные о дѣятельности ... Прибалтійскаго Православнаго Братства.

[xx]) Спб. Д.В. 1898, nr. 17/15, lk. 284 – 285.

[xxx]) Отчеты С.-Петербургскаго Епархіальнаго Комитета Православнаго Миссіонерскаго Общества.

[xxxx]) Спб. Д.В. 1898, nr. 12, lk. 235. ibid. nr. 13, lk. 244–249; ibid. lk. 252–255; ibid 1899, nr. 44, lk. 578; M. ka Спб. Д. 1904, nr. 22, lk. 9–18; ibid. nr. 23/24, lk. 20–25; ibid. 1907, nr. 1–2, lk. 52–58.

7. Tegevliige „Peterburi linna ning maakonna kirikukoolides õppijate ja õppinute Vastastikku Abiandmise Seltsis" 1903. a—st. (Общество взаимнаго вспомоществованія учащим и учившим в церковных школах г. С.—Петербурга и его уѣзда.)[x]

8. Tegev Peterburi piiskopkonna vaimulikkude ning kirikuvanemate kongressidel.[xx]

9. Revisjoni Komisjoni esimees P. Sinodi juures asuva Kiiulatehaste Keskkomitees.[xxx]

10. Esimees „Petrogradi kubermangu Mesinduse Komisjonis". Piiskopkonna ülesandel käimud Londonis meetuid asjus 1914. a. ja 1917. a.[xxxx]

---

[x] И. по Спб. Е. 1910, №. 19/20, lk. 20–22.

[xx] Журналы засѣданій Церковных Соборов Петроградской Епархіи. — журналы засѣданій съѣздов депутатов духовенства церковных епархій С.-Петербургской епархіи.

[xxx] Постановл. Всерос. Съѣзда Уполномочен. епархіальн. свящ. заводов 12–19. I. 1916, lk. 27 — И. по П. Е. 1917, №. 30/31, lk. 1.

[xxxx] И. по П. Е. 1917, №. 11–12, lk. 11–12; №. 16, lk. 8–9. ibid. №. 26/27, lk. 5–10.

11. Ü.-S. „Põhjala" liige, ja vilistlane.

12. Tema pääostronda kuulusid 1900-1908 järgmised rene kogudused: 1) Kroonlinna Andrei peakirik, 2) Narva Znamenja kirik, 3) Sajanje Nikolai kirik, 4) Gatšina Pavlovi peakirik, 5) Klopitsa Kolmainu kirik, 6) Luuga Katariina peakirik.*)

Me oleme esimese peatükiga lõpule jõudnud. Me oleme vaimus üle 1917. a. läve astunud.

Oleme nadelmud preester Paul Kulbuši tegevust terves Peterburi kubermangus. Tema tegevuse keskkohaks on olnud pealinna eesti õigeusu kogudus. Tema tegevuse alguseks võib pidada 15. nov. 1892. Sel päevab peeti Peterburis esimene eestikeelne õigeusu jumalateenistus.

*) Cnd. D. B. 1900, nr. 11, lk. 147. — ibid. nr. 13, lk. 170. — ibid. nr. 28, lk. 345.

Sel päeval juhatas ta eesti kirikukoori ja astus esimene kord pikale laskele teekonnale. Me nägime Peterburi kogudust sündi, kasvamist ja tugevaks saamist. Kui oliime pealinna elu jõukohaselt vaadelnud, siis piidime nõu, kuhu väsimata juhiga, maalelavate eestlaste juurde rändama.

Kuni aastani 1900 kandis Kulbuši tegevus ärataavat, ettevalmistavat ilmet. Siis aga määrati teda Peterburi eesti õigeusu praostiks ja temal oli õigus terves kubermangus töötada. Algab koguduste rajamine, koolimajade ehitamine ja kirikute korraseadmine, ja Peterburi eesti kogudus on olnud isaks-emaks kõikidele teistele kubermangus olevatele eesti õigeusu kogudustele. Tema toitis neid ja juhatas neid. Preester Paul Kulbuši eluluga on Peterburi kub. eesti õigeusu koguduste ajalugu. Enamasti kõigi kogudus-te elu algas temaga ja — lõppis temaga.

Teine peatükk.

Esimese Eesti ap.-õigeusu piiskopp Platoni tegevus.

I. Eelsündmused.

1. Katsed Riia piiskopkonda Eesti vikariaati luua XIX sajandi teisel poolel.

1865. a. liideti Eestimaa, mis seni Peterburi metropoliitkonnale kuulus, Riia piiskopkonna külge. Ülempiiskopp Platon esines P. Sinodi ees palvega: asutada Riia piiskopkonda vikariaat. P. Sinod oli nõus, avas Tallinna vikari-

aadi ja saatis kohapeale — mitte Tallinna, vaid Riiga — piiskopp Benjamini!

Hakati kohast eluruumi otsima. Riia kirikute juures ei leitud. Mis mund: Konsistooriumi sekretär Miloljubski paigutati erakorterisse ja Tallinna vikariaadi summadest anti temale 300 rubla korteiraha. Piiskopp Benjamin kolis tema asemele Konsistooriumi majja.

Kroonu andis Tallinna vikaari ülespidamiseks umbes 3500 rubla aastas, ülempiiskopp Platon jättis tema hoolde mõned Konsistooriumi talitused — ja see oli kõik.[x]

1867. aastal saadeti Platon Doonimaa ülempiiskopiks. Riia piiskopi kohustetäitjaks määrati abipiiskopp Benjamin. 1870. a. nimetati Benjamin iseseisvaks Riia piiskopiks. Tallinna piiskopi nimi ja sissetulekud anti Jaa-

---

[x] Julian Losski kiri P. Kulbuš'ile [1917. a. sügisel.]

pani piiskopile?[1]

Tallinna vikariaat, mis kestis ligikaudu neli aastat, mis pidi juhtima eesti kogudus-te elu, ei avaldanud mingisugust elujõudu.

Teine katse oli 1887. a., Eestimaa kuberner S. V. Šahhovskoi algatusel, kuid ka see läks luhta.

2. Eesti abipiiskopkonna rajamine ja piiskopi kandidaadi leidmine aastal 1917.

6. ja 7. aprillil oli Tallinnas esimene üle-maaline eesti õigeusulistе tegelaste nõupida-mine. Koos oli 31 vaimulikku ja 35 ilmalik-ku esitajat. Üldine põhitoon, mis käis läbi tervest koosolekust, oli rahvuslik enesetunne. Koosolijad ütlesid avalikult, mis nendel põues

[1] Venemaa Vaimuliku Misjoni ülem Jaapanis 1870. a. alates.

paraitses.

„Meie, õigeusulised eestlased, oleme osa eesti rahvast ja meil, eestlastel, on ühised elulised nõuded ja selles mõttes tulevad ka meie koguduse elusse puutuvad muendused läbi viia... Meie mõtleme nii: õigeusk on suure hulga Eesti kehvematele lastele haridusesaamises toeks olnud ja sellega Eesti vaimlist arenemist edendanud... Õigeusu tegevus Eestis, oma praegustest kannitsatest pääsedes, vabal rahvalisel alusel, kuson koguduse liikmetel kiriku asjus täieline hääleõigus, ka edaspidi rahvale kasulik saab olema, niihästi oma liikmetele, kui ka kogu Eesti rahvale, usu peale vaatamata."

„Meie muendusenõuded ei ole mitte kunstlik sünnitus, ei üksikute isikute tujude tagajärg, ega ka sallimatuse vili ja kitsarinnaline lahkpüüdlus. Vanasõna ütleb: „Igal linnul oma laul." Nii on ka igal rahval oma armas emakeel, omapärased kallid kombed ja viisid. Ka Eesti rahval on oma süda, oma

hing, oma reel ja oma meel... Meie muendused ei punduta, ega saagi punudutama õigeusu kiriku dogmat, ega ka tema apostlikku õpetust... Meie muendused, mida elu ise ja juba ammugi (iseäranis 1905. a. saadik) on ette toonud, punudutavad ainult mõningaid kiriku kombeid ja korraldusi, mis Vene rahvale küll omased, kuid Eesti rahvale aru-saamatud on ja sellekss ka jääävad..."*)

Kahepäeraliste elavate harutuste järele tehti terve rida ürksmeelseid otsusi. Siinkohal huvitavad meid järgmised otsused:

1) Kodanlise valitsuse piirides, kus Eesti Lätist eraldatud, korraldada vaimulik valitsus nii, et kõik eesti õigeusulised kogudused, ühes Pihkva eestlastega, Eesti piiskopkonda saaksid. Asunduste jaoks rändajad preestrid ametisse seada. Piiskopp peab valitav olema, kohalikkudest

*) Post. 1917, nr. 81, lk. 2-3. Eesti õigeusuliste tegelaste üleüldine nõupidamine Tallinnas 6. ja 7. aprillil...

elanikkudest, kes oskab kohalikke keeli, mitte munga seisusest.

2. Riia õigeusu konsistooriumi koosseisu muendada, nii et sinna veel 2 Eesti ja 2 Läti soost liiget juurde valitaks. Konsistooriumi asukohaks määrata Tartu...

3. Koolikünsimus esimese järgu tähtsusega küsimuseks tunnistada. Kõik praegused elujõulised õigeusu koolid, kus ei ole alla 25 lapse, omavalitsuse koolide võrku üle võtta, neile seaduslik ülespidamine anda...

4. Vaimulik seminar ja kool ära kaotada. Nende ülespidamise summad anda kehvade õigeusuliste keskkooli õpilaste abirahadeks. Tartu ülikooli juurde õigeusu preestrite ja keskkooli usuõpetajate ettevalmistamiseks õigeusu jumalaõna osakond avada...

5. Pikka eestlaste seisukord, mist sallimatuse surwel ka ainus eesti preester pidi lahkuma, väljakannatamatuks tunnistada ja nende vaimulise olukorra päästmiseks viibimata samme

astuda.

6. Soovi avaldada, et kõik Eesti haritlased, kes seni olude sunnil pidid kodust lahkuma ja võõrsil viibima, võimalikult katsuksid vabale kodumaale tagasi tulla.

7. Võimalikul vaenlase päästetungimise korral truilt oma kogoduse juure jääda ja kõike lõpuni ühes koos kanda.*)

Nõupidamistel ülesseatud küsimuste kindlustamiseks kavatseti juba mai kuul eesti õigeusu koguduste esindajate kongress Tartus ära pidada. Kuid Riia ülempiiskopp Joann otsustas teisiti. Ta kutsus 25. ja 26. maiks üldise piiskopkonna kongressi kokku. „Eestlased tegid erikorralduse, mille tõttu pea kõik eesti saadikud, kes õige rohkel arvul olid ilmunud, juba 24. maiks kokku tulid, päevakorra omalt poolt kokku seadsid ja esialgselt läbi harutasid, võttes aluseks

*) ibid.

Tallinna 6 – 7 aprilli nõupidamise otsused. Ka siin oli peaküsimus — eestlaste koondamine ühiseks kirikuüksuseks.

Järgmisel päeval, peale ühispalvet Jumalaema Surmaanõlestuse kirikus, algas esimene kirikliku koosolek, ligi 400 saadiku osavõttel. Venelased tahtsid, et kõik koosolekud ühiselt peetaks. Eestlased aga soovisid rahvuslikkudesse osakondadesse jaguneda. Eestlasi oli enamuses ja nende ettepanek läks läbi.

26. mail kell 4 p.l. mindi ühisele lõpukoosolekule, mis kestis vahetpidamata 8 tundi. „Venelaste kõnede mõjul taganesid lätlased nii mõnestki punktist, kuid eestlased seisid ühel meelel, kui kalju". Venelased andsid viimaks järele ja tunnistasid eestlaste nõudmised õigeks.

Nõuda oli iseseisva eesti piiskopkonna küsimus esimesest taleprooviist õnnelikult läbi — Riia oli nõus. Jah, esimene laking Eesti piiskopkonna pärast oli küll võidetud,

kuid saavutuse teostamine oli raske, sest Ülevenemaaline Kirikupäev, mis pidi küsimuse lõpulikult otsustama ja oma nõusoleku andma, ei olnud veel koos. Aga Lääne väerind oli veel enam pragunema hakanud ja oli karta, et võib jääda sakslaste alla ilma piiskopita. Sellepärast tuli eestlastel senisest seisukohast vähe taganeda ja asuda, iseseisva piiskopkonna asemel, eesti abipiiskopkonna rajamisele. Viimast küsimust võis otsustada Püha Sinod.

Jah, see oli küll avaldatud nõudmiste vähendamine, kuid Tallinna tegelaste nõupidamisel 29. juunil, mis korraldati A. Laari, A. Nõu ja K. Piisiku eestvõttel, tunnistati sarnane „nõudmiste kärpimine" tarviliku ks.

Asja läbivijateks valiti A. Laar ja V. Parklär. Laar valmistas Sinodile saadetava ettepaneku kava, millega ülempiiskopp Joann, pärast nõuningat kõhklejast nõus oli ja 10. juulil saadeti ettepanek ära.

20. juulil sõitsid Laar ja Parklär Petrogradi — kirjale järel. Nad hakkasid kohe maad kuulama, kuidas asja läbi viia. Tutvuste kaudu said nad nii kaugele et küsimus oli 26. juulil Sinodis harutusel ja otsustati jaatavalt. Headeks abimeesteks olid: Sinodi esimees Vladimiri ülempiiskopp Sergius, kantseleiülem P. V. Gurjev ja majandusülem A. A. Ossetski. „Jumal tasugu neile seda heatequ!" *)

Piiskopkond oli käes, ei puudunud ka piiskopi kandidaat. Vaatame nüüd kandidaadi saamist.

Omavahelistel nõupidamistel olid eestlased P. Kulbuši juurde peatama jäänud. Nõnda oli Laar'il ja Parklär'il veel teine ülesanne lahendada. Nad pidid Kulbušilt nõusoleku muretsema. Selleks puudus küll lootus, aga siiski — õnne peab katsuma.

---

*) U.-E. 1923, nr. 7-8, lk. 6. L[aar], A. Ülevaade Eesti ap.-õigeusu kiriku elukäigust ...

22. juul. ilmusid nad, Eesti õigeusu koguduste ülesandel, P. Kulbuši korterisse — Ekaterinhofi prospekt nr. 24. Nad teatasid, et piiskopkonna täiskogu koosolekul, mis oli mai kuus, otsustati avada Eesti vikariaat. Asi on otsaga juba Püha Sinodi käes. Augusti kuu alguses tuleb piiskopkonna täiskogu muuseas kokku ja valib vikaari. Kandidaatide üle mõtteid vahetades, jäädi lõpuks Kulbuši peale. Nüüd paluvad nad vastust.

Kulbuš oli sellest juba varemalt kuulda saanud, kuid pidas neid jutte naljaks. Nüüd aga nägi ta, et asi on tõsine. Pärast pikka jutuajamist ja mõttevahetust vastas: „Targad õpetavad: ise ära otsi, aga kui kutsutakse — ära keeldu. Mis piiskopkonna täiskogu, s. o. minu kodumaa piiskopkonna hääl otsustab, see ka sündigu." *)

*) Piiskopp Platoni mälestused: Дневникъ епископа Платона въ Архіепископіи, lk. 1. (Käsikiri dir. P. Sepa käes)

10. aug. 1917. a. valis Riia piiskopkonna täiskogu ühel häälel P. Kulbuš'i Eesti piiskopiks — — Riia piiskopkonna abipiiskopiks.

3. Võitlus Paul Kulbuš'i piiskopiks saamise pärast.

Pärast augusti kuu koosolekut sõitis ülempiiskopp Joann ära Moskvasse. Kulbuš'ile teatas ta valimisest alles septembri kuu teisel poolel.

Kulbuš jõudis Moskvasse 5. okt.. Just samal päeval vallutasid sakslased Saaremaa j.t. Eesti saared. Riia piiskopkonnale lähenes hädaoht.

Kulbuš küsis ülempiiskopp Joannilt, kas temal on mõte piiskopkonda tagasi minna ja sinna jääda, sest oli kuulda, et vaimulikud ja rahvas ei lahku. Joann vastas, et tema jääb kirikukogule ja evakueeritud piis-

kopronna-osa juurde. Siis palus Kulbuš ülempiiskopp Joannilt õnnistust, et ta võiks jääda piiskopkonna juurde igasugustel elutinginustel ja et teda ei sunnitaks mungaseisust vastu võtma. Nimetatud kahe punkti kohta pidi Kulbuš Joannile kirjaliku soovi-avalduse andma, et esitada Püha Sinodile.

Enne soovi-avalduse sisseandmist läks Kulbuš oma ülemuse — Peterburi metropoliit Benjamini juurde. Viimane elas Tšudovo kloostris, kelgas, kus elanud XVI sajandil patriarh Germogen. Metropoliit Benjamin õnnistas Kulbuš'i kindlust ja pani tema kaela püha apostel Barnaba kujukese. Mungaseisuse küsimuses soovitas anda end patriarhi tahtmise alla.

Sinod ei teinud Kulbuš'i soovi-avalduse kohta mingisugust otsust, vaid andis asja Venemaa Piiskoppide Kogu[1] otsustada. Kulbuš

[1] Соборъ Святѣйшихъ Россійскихъ.

palus otsusest temale kirjalikult teatada, ise aga ruttas Peterburi töö juurde.

Nädala aja pärast teatas Joann Kulbuš'ile, et mungaseisusse astumine tunnistati sunduslikuks, saksa ikke alla jäämist aga ebasündsaks ja kardetavaks; Eesti abipiiskopkonna küsimus arvati parem edasilükata kuni sõja lõpuni.*)

Vastukajaks sarnasele otsusele järgnes Riia piiskopkonnast palveкiri, milles nõuti ülempiiskopi tagasiandmist, väga raske ja segase aja pärast. Kui ülempiiskopp tagasi ei tule, siis kinnitada abipiiskopp.

19. nov. valiti Joann Rjazani piiskopiks. Samal ajal sai Kulbuš patriarh Tihhonilt, kirikukogu liikme A. Kaelase kaudu, kutse sõita Moskvasse.

Patriarh võttis Kulbuš'i sõbralikult vastu.

---

*) Piiskopp Platoni mälestused: Дни епископства моего в Архиерейском, lk. 3. (Käsikiri eluk. P. Sepa käes.)

Kulbuši tingimuste kohta läks tema arvamine Piiskoppide Kogu otsusest kahku. Patriarh arvas, et piiskoppi ei ole tarvis siduda vaenlase eest taganemise kohustusega. Mungaseisuse üle soovis veel järele mõtelda.

Kulbuši esimene tingimus ja taxistus oli rahuldatud. Jäi järele mungaseisuse küsimus. Eelpool selgus, et üldsus nõudis mungaseisust, patriarh ei olnud küll kategooriline, Kulbuš ise aga ütleb: „Mul isiklikult ei ole midagi viimase [s.o. mungaseisuse] vastu, aga arvan, et ta teeb raskusi ülesannete täitmisel."x)

Kulbuš kõneles mungaseisusestka mitme Sinodi ja Kirikukogu liikmega. Paljud kiitsid tema soovi heaks. Nõnda sai küsimus üldiseks ja printsipaalseks ja anti ühte Kirikukogu komisjoni.

---

x) „Не имея ничего против послушного, считаю, что происхождение епископа должно в ком будет отягощением для души". (ibid. lk. 2–3.)

Mungaseisuse küsimuse kõrval cünnitas rasvusi abielulahutuse küsimus. Asi on selles, et Kulbuši „lahutus seisis keelu all".

Juba 1908. a. sügisel lahkus naine temast. Oli selge, et asi ei parane. Kulbuš pakkus naisele lahutust ja vabadust, kuid viimane seda ei soovinud. Asi venis kuni 1909. a. suveni. Kulbuš viibis Sarovis. Mis seal sündis, selle kohta loeme kaudsetest mälestustest. „Palvetades vaga Serafimi ees, andsin temale oma hinge ja ütlesin: mis mulle [Sarovi] ükskiklase Anatoliuse läbi antakse, see ka sündigu... Saatsin [viimasele] pika kirja ja sain vastuseks kategoorilise keelu lahutada." Pärast hakkas naine ise ka lahutust paluma, aga Kulbuš oli juba töötusega sevtud.

Oma teise reisi ajal Moskvasse Kulbuš jutustas kõik avameelselt patriarchile ja palus lahutust. Patriarch sattus ärevusse ja ütles: „Kuidas ma seda teen?" Kulbuš vastas: „Kui Teie, pühа isa, mulle luba ei anna, kes võib siis veel seda teha?" Patriarch

lubas rõnelda Sinodis ja anda vastuse õhtul, enne istungit, Piiskopkonna Majas. Nii ka sündis. Patriarh ütles: „Sõitke Jumala nimel, ajage omad asjad joonde ja tulge tagasi".

Juba 12. dets. 1917. a. oli Kulbuš'il, naise kaasabil, abielulahutuse tunnistus käes ja ta sõitis dokumentidega Moskvasse.

Kui Püha Sinodis Kulbuš'i dokumendid läbi-rmulati, tuli ette vastuseis, tõestus, mis oleks peaaegu kõik edasi lükanud. Jaroslavli ülempiiskopp Agafangelit[1] ei rahuldanud palja abielulahutuse tunnistus, ta nõudis, järelmurimise ettekäändel, terve asjakäigu esitamist. Mis teha, asjakäik oli Peterburis, aga aega jäi üle vaevalt kolm päeva, sest see juhtus reedel 15. dets., aga juba esmaspäeval 18. dets. pidi olema Sinodi viimane istung, mille järele pidi tulema vaheaeg kuni jaanuari keskpaigani. Kulbuš'il tuli kiires korras

---

[1] Oli Riia-Mitavi ülempiiskopp 1897—1910.

jälle Peterburi sõita. Sõit raudteel oli väga raske ja tagasisõidul olevs ta peaaegu hukkunud. Aga Sevastoopolisse sõites Kadettide Korpus laskis teda oma vaguni koridori ja nõnda pääsis edasi.

Pühapäeva õhtul 17. dets. oli Kulbuš juba Moskvas tagasi ja esitas lahutuse asjaajamise Sinodile, kus see esmaspäeval 18. dets. läbiarutamisel oli juba ilma Agafangelita, kes sõitis laupäeval ära Jaroslavli. Kõik leiti nõige paremas korras olevat.

Vahepeal oli ka mungaseisuse küsimus lahendatud. See sündis järgmiselt.

Kui Kulbuš, lahutuse läbiviimise järele, Moskvas oli ja patriarhi juures viibis, läks viimane, ilma pikema jututa, oma töötuppa ja tõi sealt Novgorodi ülemkarjase Arseniuse karbuse[1], mida Kulbuš oli Arseniuselt enesele palunud, peale seda, kui viimasele antii metropoliidi auastme. Patriarh

---

[1] Karbus = kapuuts, клобук.

pani selle katte Kulbuš'i pähe, õnnistas teda ja saatis munga risti kandma. Kaduneu kirjutab selle kohta: „Ja astusin mungaseisusse ja tulin Tallinna — sõnakuulmise pärast patriarhi vastu. Issand õnnista!"*)

Nüüd oli rahu majas ja Kulbuš sai alljärgneva käsu.

†

Käskkiri Pühast Valitsevast Sinodist.

Petrogradi Eesti Issidori kiriku eestseisjale, Ülempreester Paul Peetri p. Kulbuš'ile.

Venemaa Õigeusu Kiriku Püha Valitsev Sinod pidasid nõu: Tallinna Piiskopi, Riia piiskoppronna abipiiskopi, kateedri täitmise üle. Käskisid: Endiste

*) ibid. lk. 7.

nõupidamiste alusel, Püha Sinod määrab: 1) Teie Kõrgeaususel, pärast mungaseisuse vastuvõtmist ja arhimandriidi auastesse tõstmist, olla Tallinna Piiskopp, Riia piiskopkonna abipiiskopp, sellega, et Piiskopiks nimetamine ja pühitsemine sünniks Tallinnas, ja 2) Majanduse Valitsusel anda Teie Kõrgeaususele abirahaks, millel ametikohal sisseseadmiseks, kuussada rubla, aga nüüsama ka sõiduraha Petrogradist Tallinnani... Detsembri „18" kuupäeval 1917. aastal. *)

№ 10247.

4. Mungaseisusse astumine ja piiskopiks pühitsemine.

Mungapühitsuse vastuvõtmise otstarbel asus Kulbuš ajutiselt Aleksander Nevski-Lauras, metropoliit Benjamini elumaja tagavara ruumidesse.

23. dets. Laura Krestovaja kirikus, võttis Petrogradi metropoliit Benjamin preester Paul Kulbuš'i munga-

*) Dokument Piiskopp Peatoni arhiivis.

seisusse vastu ja andis temale nime „Platon"[1]. Kulbuš valis enesele uueks nimeks „Platoni," armastuse pärast Kiievi metropoliit Platoni[2] mälestuse vastu.

24. dets. varase liturgia järele, samas Krestovaja kirikus, pühitses metropoliit Benjamin preester-munga Platoni arhimandriidiks.[x]

Piiskopiks pühitsemine sündis Tallinnas 31. dets. 1917. a.

30. dets., kell 5 p.l. jõudis Tallinna Petrogradi metropoliit Benjamin ühes oma abilise, Luuga piiskopp Artemiga ja läks vaksalist otsekohe kirikusse (Isseanda Muutmise).

Kõige pealt toimetas metropoliit piiskopi ametisse nimetamist ja pidas uuele ülemkarjasele liigutava kõne. Platon vastas südamlikkude sõnadega, seletades põhjusi, mis tema elulaeva vaiksest sadamast, oma enese asutatud ja korralda-

---

[1] Platoni nimepäev on 5. aprillil.

[2] Oli Riia-Mitavi piiskopp 1848 – 1867.

[x] Piiskopp Platoni mälestused: Акты епархиальнаго архіепископа 6 Апріеперейскаго. лл. 9–10. (Käsikiri dir. P. Sepa käes.)

tud kogudusest, välja tõi, et teadmatusele vastu minna, ainult usuvilbi najale toetades. Ja ütles: „Kõik toovad ohvreid," nii rääkisid mulle kodumaa saadikud. „Ühed jätavad oma tervise ja isegi elu lahinguväljale, teised kaotavad kallid omaksed, kolmandad — kõik oma varanduse... Kord on ka Teie kätte jõudnud: kodumaa Õigeusu kiriku saatus nõuab, et Te oma senise rahulise ja kindla palgaga koha jätate ja meie viletsust jagama tulete." Mis pidin ma ütlema? Lootuses Kristuse abi peale võtsin terve koguduse kutse vastu, selles Jumala tahtmist nähes, ja tulin."*)

---

*) U.E. 1918, nr. 1, lk. 10–11. [Laar, A.] Esimese Eesti piiskopi pühitsemine Tallinnas 31. detsembril 1917. a.

II. Piiskopp Platoni tegevus.

1. Riia piiskopkonna seisukord enne piiskopp Platoni ametisse astumist.

Riia piiskopkond sisaldas kolm kubermangu: Eesti-, Liivi- ja Kuramaa. Enne maailmasõda olid Piiskopkonna Valitsuse organid ja vaimulikud koolid Riias. Õigeusu kirikuvalitsus kolme kubermangu kohta oli ühine. Kubermangud olid jaotatud praostkon-

dadesse, mis vastasid suuremalt jaolt maakondadele. Praostkondade eesotsas olid praostid. Konsistooriumi ja piiskopi korraldused läksid kirikutele praostite kaudu.

1915. a., sõjategevuse lähenemise pärast, evakueeriti Konsistoorium ja Koolinõukogu Novgorodi liina. Piiskopp Joann asus Tartusse. Vaimulikud koolid viidi üle Nižni-Novgorodi liina. Valitsuse käsul viidi välja palju mitmesugust kirikliku varandust ja süt lahkus ka osa vaimulikke.*) Aga Venemaal rasvas korralagedus ja läbikäimine asutistega oli väga raske. „Peagi võis märgata, et nad meie maale nagu võõraks lähevad, sest meie lood muutusid väga ruttu ja järsku."**) Augustis 1917. a. sõitis

*) Piiskopp Platoni kiri Saksa Kindralkomandole Z.-b. V. 68 Abt. V. — 8. V 1918, nr. 431.

**) U. L. 1924, nr. 9, lk. 1. Piiskop Platon. Mõni lehekene minu päevaraamatust.

ka ülempiiskopp Joann ära Moskvasse kiirkuroguleja novembris jättis ta Baltimaa täiesti Jumala hoolde, asudes Rjazani piiskopkonna juhiks. Pärast seda, aasta lõpul, nimetati ajutisteks piiskopkonna valitsejateks veel 2 piiskoppi üksteise järele, aga nad ei sõitnudki Baltimaale. 1917. a. lõpul oli piiskopkond täiesti ilma juhita ja valitsuseta. Aga sakslased lähenesid ja lähenesid ja oli karta, et piiskopkond võib jääda hooplis ilma juhita. Aga Platon pidas oma sõna, ta tuli sakslaste jõudle vaugi. Ta ütleb: „Kergesti arusaadav, miks ma sunnitud olin oma nõudmist toetama, maalt igatahes mitte välja kolida, vaid rahvaga ja nende vajadustega ühte jääda."*)

Sakslased lahutasid piiskopkonna valitsuseasutistest täiesti ära. Platonil ei

---

*) Ibid. lk. 2.

olnud kälepärast miskisuguseid andmeid oma piiskopkonna kohta, rääkimata ülevaatest. Tema ütleb: „Minu ametlik seisukord oli abitu ja nõutu. Mul ei olnud kälepärast mingisuguseid teateid piiskopkonnast. Olin ... üksinda ja valitsuse osakondade võrku pidin kas ise looma või isiklikult hädapärast täitma, mida elu nõudis."x)

2. Piiskopp Platoni läkitus preestritele, diakonitele ja kõigile vaevanõgijatele kiriku ja koolipõllul.

„Pärast nõupidamist 8./21. aprillil Tartu Aleksandri kiriku õnnistamisel korduvalt nõudnud praostkondade esitajatega on mul kohuseks

---

x) ibid.

Teie poole pöörda alamalseisva ülemkarjaselikku sõnaga. Võtke see rasket tähelepanu ja armastusega ja tehke endale kindel seadus: täita kõik, mis võimalik, — mitte hirmu pärast, vaid südametunnistuse järele, sest seda nõuab piiskopkonna seisukord ja läbielatava ajajärgu arukorraline ja ajalooline tähtsus. Mis nüüd saab lastud nõõda minna, võib parataoata hunkuda, kuid õigel ajal külvatud seeme tõusel väes ja kannab õunistatud vilja nii meile, kui ka püha kogudusele.

1. Kõigepealt, mõlertades sõna, et anda võime ainult sellest, mis meil endil on, vaja meil endes sooja hoida usku Jumalasse, tõsist vagadust ja sooja ristiinimese tunnet. Jumalateenistust pidagem ainult hoolsusega, mitte unustades meie taga seisvaid ja nende hinge vajadusi.

Ärge jätke kunagi pidamata kodust palvet, iga hommiku ja õhtu; kutsuge Jumalat appi kõigil tähtsamatel elujuhtumistel. Kas

loete ka Jumalasõna? Kas hoolitsete oma teadmiste uuendamise ja eneseharimise eest; selle eest, et Teid ei leitaks elust mahajäänutena, aga et olexsite alati värsked, kes võivad huvitada, kaasa kiskuda, oma järele viia, juhatada?

2. Nüüd on kõik meie jõud rahvas; ühenduses temaga võib kõik, ilma temata — midagi! Sellepärast — läbikäimine rahvaga, meie elu ja huvide ühendamine temaga — on iga seltskondliku töö edule möödapääsemata tingimiseks. Kas Teie otsite seda ühendamist? On Teile armsad koosmusaamised nendega; kas on Teile lähedad nende meeleolud, lootused, otsimised? Kas Teie tunnete rahvaelu tuiksoont? Edasi, kas tunnete kõiki oma koguduse liikmeid, nende elutingimusi ja vahekordi; kas püüate olla kõigis koguduse murkades, kas kogute seal oma ümber vanu ja väikseid — lihtsaks kõnelemiseks kui ka palvekoosolekuteks? Kas Teil on ka meeles,

et kõigil sarnastel juhustel Teilt oodatakse juhatavat sõna ja Teie peate oskama teda anda, — rahvast juhatada, õpetada, meeleolu luua?

Kas saate aru, kui määratu tööriist on Teie korralduses ja kui ülekohtune ja karjemeelne on Teie poolt — seda mitte tarvitada?

3. Kas on Teil mõõdul ärakasutatud kõik võimalused rahva vaimuliseks toitmiseks: leeriõpetus (hea oleks kaks korda aastas), hea raamatukese ja lehtedega varustamine, vaimulik laul kirikus ja kodus, palvekoosolekud kirikus ja väljaspool seda j.n.e.?

Issand, aita meid kõiki rahvast ja tema elu armastada, talle viia valgust ja mõistust; tegelasi — juhata ja kinnita!

15./28. aprillil 1918. a. Platon, Tallinna piiskopp, ajutiselt Riia piiskopkonna juhataja
№ 407.

3. Piiskopkonna täiskogu kokkukutsumine.

Piiskopp Platoni palavam soov oli, et piiskopkonna täiskogu kutsuda. Kogoleku kohaks oli määratud Tartu, kokkutuleku ajaks — 22(9) – 23(10). veebr. 1918. a.*) Teltööd olid valmis, kutsekirjad välja saadetud. Kuid sakslased olid lähenemas ja oli karta, et saadikud võivad hädavahtu sattuda. Platon ise viibis 19. jaan. kuni 15. veebr. ametiasjus Moskvas. Tema jõudis Tallinnasse tagasi nädalaega enne täiskogu kokkuastumise tähtpäeva. Aga Tallinna lood olid rasked ja raudteega välja pääsemine oli võimata. Ajutine Piiskopkonna Nõukogu ei teadnud, kus piiskopp viibib ja liikkas, viimasel silmapilgul, täiskogu kokkutulemise määramata aja peale edasi.

24. veebr. kell 11 e.l. olid sakslased Tartus ja 25. veebr. kell ½ 11 e.l. olid nad Tallinnas.

*) Kuupäevad 1.II 1918 alates on võetud u.k. järele.

Piiskopp Platon käis piiskopkonna taiskogu konkurentsimise mõttega kuni surmani ringi, kuid see jäi temal teostamata — politilise olukorra põhjusel.

4. Piiskopp Platoni õnnistus nõuga ülestõusutse Setu rahvale.

25. okt. 1918. a. saatis Platon Pihkva vikaarpiiskopp Arsenile kirja, milles pani ette järgmist: „1) viibimata eesti mehi igale poole kiirustada peale ametisse panna ja 2) oma mõtteid avaldada setude liitmise üle meie külge." *) Tema pakkus omalt poolt preestreid K. Ustav'it ja J. Jaanus't ja lubas veel mõnda teistki meest, kui tarvis.

Okupatsiooni lõpu ajal tehti Petserimaal, muidugi salaja, ägedat kihutustööd, et peale

*) Piiskopp Platoni kiri A. Laar'ile 25. X 1918.

sakslaste lahkunuist kohe Venemaaga ühineda?) Aga piiskopp Platon soovis Petserimaad kestile alalhoida. Ta kutsus**) preester K. Ustavi Saadremaalt Tartusse ja saatis teda Petserimaale piiskopi tahtmisest setudele teatama. Temaandis K. Ustav'ile kaasa üleskutse – setudele ettelugemiseks ja ettenäitamiseks. Toonud selle ülitähtsa dokumendi, mida pearks küll kuldtähtedega kirjutama, siinkohal täielikult.

„Armsa' latse' ja vellé' Kristuse siih, keä'te Petserimaal eläte! Jumala õnnistus olgu te kõigiga.

Mina, maapiiskop ja kõik pravoslavnõi maarahvas pallese egä päev Jumalat, et ne Setu vellé'ins kõrd pümehe võimu alt vallale päästesi ja ummi veljuga, nii maapoole kiri-

---

*) K. Ustav'i kiri minule 28.X 1929.

**) Piiskopp Platoni kiri K. Ustav'ile 11.XI 1918.

ruga ühendetüs saassi. Me palve um no ruuldut — Eestimaa ja rahvas um jälle vaba! Teile um no esi tetä, kas uma reeli umma usku tunnista*), ehk ei. Soovite te hendile hüät, tahate te oma reelt rerkohe ja kooli, sis kirjotage aga minule. Ega üts te palve, mis teile kasoline nähüs olema, saab minu poolt täüdetüs. Votan siis te tahtmise avaldmist ja loodan et te hüät ja kallist inämb sallite, kui pinedüst.

Maarahva hingekarjane ja Piiskop Platon.
19. novembril, 1918 aastal.

*) Teil on ise teha, kas omas keeles oma usku tunnistada või mitte.

Peatükja alla „II. Piiskopp Platoni tegemus," ruuluks 2 osa: „A. Piiskopp Platoni korraldused" ja „B. Piiskopp Platoni läbikäimine saksa okupatsiooni võimudega." Kuid materjal oli toores ja puudulik. Tema läbitöötamise juures tuli ette lahkuminekuid faktides, mis nõuavad hoolikat võrdlemist ja täiendavate andmete uurimist. Sellepärast ei saa seda peatükki täielikult esitada.

Kolmas peatükk.

Usurannataja piiskopp Platoni surm.

I. Piiskopp Platon vangis.

1. Piiskopp Platoni haigus.

Tallinnast Eesti riigi asutamise puhitsuselt tagasisõidul külmetas piiskopp Platon ennast ära ja jäi hispaania tõppe, mis ennegse töö tagajärjel raskeks parema kopsu

põletikuks muutus.*)

Tema tervise seisukord oli tõsine ja ta kutsus enese juurde vaimuliku isa, ülempreester A. Brjantsevi, pihtis ja võttis jumalaarmu.

Ta oli raskesti haige, aga ta ei katkestanud siiski rutulist asjaajamist ja korraldas oma voodi juures isegi Piiskopkonna Nõukogu istungi. Ta tundis oma tervise seisukorra tõsidust, sellepärast andis mitmesuguseid juhatusi — igaks juhuseks. Nõnda tegi ta 1. dets. Piiskopkonna Nõukogule järgmise ettepaneku: „Juhtumisel, kui mul äravõitmata takistusi minu teenistuskohuste täitmiseks võib ette tulla, näiteks: haiguse või pikemat aega äraolemise puhul j. m. s., panen Piiskopkonna Nõukogule ette: täieline ja vastutav võim piiskopkonna valitsemise

*) Post. 1918, nr. 235, lk. 2. Piiskopp Platon haige.

asjus oma peale võtta. Korraldused täide saata protokollide allakirjutamise järele."[x])

Jumal oli seekord ometi armuline. Ülemkarjase tervis paranes ja 18(5). dets., priha Nikolai mälestuse eelõhtul, peeti tema töötoas tänupalve Issandale, tervise tagasiandmise pärast.[xx])

2. Enamlaste valitsus Tartus.

19. dets. 1918. a. lahkusid viimased saksa võimud Tartust. Linn oli vaba ja rõõmus. Kuid rõõm ja vabadus oli lühike. Võru poolt lähenesid enamlaste salgad. Näputäis Eesti sõdureid ei suutnud neid kinni pidada ja Eesti Omavalitsus pidi Tartust lahkuma. Osa asutisi lahkus juba 19. dets.

[x]) Riia piiskopi kantselei väljaläinud kirjade raamat 1918, nr. 957. (R.R.A.)

[xx]) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile 19. II 1919.

õhtul, osa järgmisel päeval. Lahkusid ka paljud elanikud.

Hirmul raatasid mahajäänud tartlased tulevikule vastu. Hirmul ärkasid nad 21. dets. öösi unest. Lähedane suurtükkide müürin ei annud kellelegi unerahu.*) Aga need paugud ei kõlvanud surma. Need paugud olid määratud Tartule teretuseks. See oli aga juuda teretus, enamline tervitus, mis tähendas siiski surma.

Alguses ei avaldanud enamlased kirikute vastu miskisugust vaenulikku survet. Platon siiski hoiatas ja ütles, et nendelt head loota ei ole. Nõnda ka sündis. 23. dets. ilmus eesti enamlaste lehes „Edasi" kirjutis, milles keelati, surma-nuhtluse ähvardusel, igasugused jumalateenistused ja kirikliku talitused.

---

*) Post. 1920, nr. 11, lk. 2. Mullused mälestused.

31. dets. ilmus vene emamlaste lehes „Noorõm" teade, et Eesti-Põhja Kommuna Valitsus, tunnistades vaimulikkude tegevuse kontrrevolutsioonilisekš, paneb ette kõikidele pappidele, pastoritele, rabidele j.t. 24. tunni jooksul Tartust lahkuda. Asja selgitusekš saatis piiskopp Platon linna komandandi juurde saatkonna — vilempreestrid M. Bleive, N. Bežanitski, A. Laar'i ja vilemdiakon K. Dorin'i. Komandant vastas, et see on seni veel ainult lihtne ajalehe märkus ja niisuguse dekreedi olemisest ei tea tema midagi. Kui niisugune dekreet oleks välja antud, siis omandab ta sundusliku tähenduse ainult sel juhul, kui kleebitakse linna tänavatele ja on varustatud komandandi allkirjaga. Samuti ei teadnud ta midagi ka jumalateenistuste keelust. Omalt poolt soovitas tema et, jumalateenistusi peetaks endiselt ja lubas takistada jumalateenistuse rikkujaid tema

käes olevat sõjalise jõu abil.

Sarnase vastuse tõid saadikud Platonile, aga tema käskis siiski, kogunduse liigete julgeoleku pärast, kirikud ajutiselt kinni hoida ja jumalateenistusi mitte piidada, kuni seisukord lõpulikult selgub. Vaimulikkudel käskis ta omadele kohtadele jääda.

Samal päeval ilmusid Platoni juurde ka luteriusu esindajad: kirikuõpetaja prof. D. Traugott Hahn ja kirikuõp. Sedlatschik. Peale seisukorra igakülgset läbiarutamist tegid koosolijad järgmise otsuse: 1) Eesti Põhja-Kommuna seadusi tuleb täita, 2) kirikud peab ajutiselt kinni hoidma, 3) usuliste õiguste kaitsmine anda usklikkude eneste kätte.

Kirikute sulgumine ja jumalateenistuste katkestamine mõjus rahva peale rusuvalt. Hakkasid terkima mitmesugused grupid palvekirjade sisseandmiseks võimudele, et muudetaks dekreedid, mis keelavad jumalateenistuste

pidamist ja käsevad vainulikkudel Tartust lahkuda. Palvekirjade kopeerimises ja allkirjade kogumises ei võtnud vainulikud mingisugust osa.*)

3. Piiskopp Platoni vangistus.

2. jaan., kella 7. paiku õhtul, läks Platon K. Dorin'i saatel välja jalutama. See oli teine jalutuskäik peale haigust. Aga linnas peeti jahti valgekaartlaste peale. Magasini ja Nunne tänava nurgal arreteeriti neid ja viidi linna miilitsa majja, mis asub Kompani tän. nr. 10. Kõik ruumi oli vangistatuid täis. Õhk oli võimatu ja selles ruumis pidi haiglane Platon 4 tundi järjekorda ootama. Viimaks, kell 11 ööst, kutsuti

*) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekaanne patriarh Tihhonile 19. II 1919.

ta ette. Kui ta ainult oma nime nimetas — kõik komissarid sattusid vaimustusse ja hüüdsid: „See ongi kõige vihasem kontrrevolutsionäär. Tema toetas Eesti Ajutist Valitsust. Tema pidas Tallinnas tänupalveid. Tema ütles enamlaste vastaseid jutlusi. Tema trükkis ajalehtedes üleskutseid ...“

Platon viidi järgmisse tuppa, kus olid ka teised arreteeritud ja sealsamas toimetati kõige hoolsamat läbiotsimist. Keegi „seltsimees“ uuris kõik taskud läbi. Läbiotsimise ajal läks üle toa keegi lombarkomissar, kes hakkas ägedalt karjuma, et hoolikamalt läbi otsitaks, sest „papid varjavad kulda piikstes ja saabastes.“ Platonil käsiti saapad maha võtta ... See mõjus kaasvangide peale rusuvalt. Pärast läbiotsimist viidi piiskopp Platon Kriminaalpolitsei ruumi.

5. jaan., kell 11 õösi, toodi Platon Kre-

diiskassa majja, Kompani tän. nr. 5. See rõõmustas kõiki kinniolijaid. Tema astus sisse — julge, rõõmus, ja tervitas kõiki kõva häälega: „Tere õhtust, vennad!" Paljud läksid temale vastu ja võtsid õnnistust. Tema juurde astusid ka kiriku õpetajad Hahn ja Stromberg, keda Platon kaelustas ja sundles. Kui temale seletati, et möödunud päevil pidi Stromberg paljaste kätega väljakäigu kohta puhastama, siis ütles Platon: „Niisugust kätt peab sundlema."*)

4. Sündmused pärast Platoni vangistust.

Piiskopp Platoni arreteerimine mõjus kõigi õigeusuliste kodanikkude peale rusuvalt. Õigeusuliste koguduste liikmed hakkasid energiliselt paluma, et piiskopp Platon ja teised kinni-

*) ibid.

võetud lahti lastaks ja lubataks pidada jumalateenistusi. Eesti kommunistid suhtusid nendele palvetele raenuliselt. Koguni teisiti raatas selle peale vene komandant. Tema lubas kõik tarvistused eemaldada ja tarvitada oma võimu, et vangistatud vaimulikkudele ei tehtaks miskisugust häda.

Pühapäeval, 5. jaan., vara hommikul kleebiti linna mööda laiali komandandi „Käsk nr. 4. Tartu linnale," järgmise sisuga:

„Käsen avada kõik õigeusu kirikud ja asuda jumalateenistuste pidamisele kuni iseäraliste sellekohaste dekreetide väljaandmiseni Vene Vabariigi Rahva-komissaridelt. 4. jaan. 1919. Tartu linna komandant." *)

*) Экстренные телеграммы газеты „Молот" 5. I 1919. — Piiskopp Platoni arhiivis on ka üks originaalne käsk, komandandi isiklikku allkirjaga.

Kui sellest käsust sai teada A. Bzjantsev, siis käskis ta „Jumalaema Surmamälestuse“ peakiriku avada ja alata kellalöömist tundidele[1] kell 9 hommiku. Minutit 10 pärast kellalöömise algust hakkas kirikusse palvetajaid tulema. Tuli ka kiriku eestseisja M. Bleive. Aga sel ajal jooksid kirikusse kolm punakaartlast: üks jooksis kellatorni ja katkestas kellalöömise, kaks, revolvrid käes ja mütsid peas, jooksid altarisse ja nõudsid katkestada jumalateenistuse ja käskisid vaimulikkudel järgneda miilitsa majja.

Bleivet süüdistati selles, et ta ei lahkunud linnast ja hakkas jumalateenistust pidama vastu kommunistlist dekreeti. Kui ta juhtis tähelepanu linna komandandi käsule nr. 4, siis ei antud sellele mingisugust tähtsust, vaid komendant

---

[1] Täis liturgiat ei saanud pidada, sest ei olnud kirikuleiku.

ähvardati koguni mahalasta. Bleivele öeldi muu seas: „Meie ei tee teile midagi, vaid kogume ühte kohta ja saadame kõik välja.“ x)

5. Piiskopp Platoni elu vangis.

Vange peeti kinni kahes väikeses kütmata toas, kus olid sees narid, aga nendele mahtusid vaevalt pooled vangid, ülejäänud pidid magama paljal, porisel põrandal. xx)

Enamasti kõik vahid olid väga karmid. Sagedasti ähvardasid nad vange ja ütlesid, et raadavad, teid lastakse maha ja igaüks peab enne mahalaskmist omale haua kae-

---

x) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile 19. II 1919.

xx) ibid.

vana.*) Ühel ööl käis enamlaste komissar ja ähvardas vange „mätta alla panna". Karitud vangid langesid iseäralise hirvituse alla. Ümberkäimine varastega, kes teiste vangide hulka olid paigutatud, oli inimlikum.**) Karitud vange saadeti raskeid musta tööd tegema. Vaimulikke pandi iga päev väljakäigu kohti puhastama paljaste kätega,***) puid raiuma, tänavaid koristama, keskrangimajja kartuleid koorima õues külma käes jn.e. Aga nad tegid need tööd rõõmuga ja näitasid, et aus töö ei või alandada

---

*) Tunnistaja P. Kangur'i ülekuulamise protokoll, kirjut. Sv. kohtunurija K. Grau 21.I 1919. (E.V.S.A., akt nr. 15, leht 26.)

**) Tunnistaja alamleitn. J. Kindrikson'i ülekuulamise protokoll, kirjut. Sv. kohtunurija K. Grau 16.I 1919. (E.V.S.A., akt 15, leht 31.)

***) Tunnistaja leitn. J. N. Solovei ülekuulamise protokoll, kirjut. Sv. kohtunurija K. Grau 11.II 1919. (E.V.S.A., akt nr. 15, leht 19–20.)

inimest.*)

Esimestel päevadel ei antud vangidele mõrkisugust toitu. Elasid sellest, mis omaksed tõid. Pärast hakati andma igale ühele umbes poolenaelaline tükike musta leiba päevas ja tooma keskvangimajast, lõunaks ja õhtuks, kahtlase omadusega suppi.**)

Enamlaste agendid käisid üle päeva vangisid ülekuulamas. Ülekuulamist toimetati öösiti. Harilikult algas ülekuulamine kell 10 õhtul ja kestis kuni kella 4. hommiku.***)

Vangide meeleolu langes iseäranis, kui nad kuulsid vahtidelt ja muudelt vangidelt mahalaskmistest. Iseäranis pani kartma asja-

---

*) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile 19.II 1919.

**) ibid.

***) Tunnistaja leitn J.N. Solovei ülekuulamise protokoll, kirjut. Sv. kohtumurija K. Graus 11.II 1919. (E.V.S.A., arst. nr. 15, leht 19-20.)

olu, et mahalastuid visati jääauku. Mõned mahalastud olid endised kaasvangid. Igaüks küsis tahtmatult mõttes: kas ei ole minu kord? Platon hakkas kurvastama, et kui ka teda mahalastuna heidetakse jääauku, siis ei saa keegi teda matta. K. Dorin soovitas riputada panhaagia paljale rinnale särgi alla. Kui juhtuksid see, mida ta kartis, siis tuntaks ta omal ajal selle märgi järgi ära. Selle soovituse täitis Platon otsekohe ja ei võtnud panhaagiat enam oma käega maha.*)

Piiskopp Platon oli kaasvangidele kergekohaks, tema oskas kõiki julgustada, kõikide vastu lahke olla, kõikidele trööstiva sõna öelda. Igapäev nähti tema käes evangeeliumi. See oli kreekakeelne ja selle sai tema kirikuõpetaja Hahnilt. Iseäranis sageedasti jäi tema peatama Matteuse evang. 24.

---

*) ibid.

peatukil, kus räägitakse maailma otsast. Ta luges selle läbi ja seletas siis rumalajatele, sidudes seda läbielatavate sündmustega.

Jõulupühade eelõhtul, v.k. järele, umbes nella 7. paiku, kogus ta oma karja enese ümber narile. Vangide jutuvõmina keskel laulsid nad peaaegu sosinal Kristuse sündimise tropari† ja kondaki†† ja „Jumal on meiega"†††. Siis luges Platon evangeeliumi jutustuse Kristuse sündimisest, Luuka järele.†††† Pärast seda tervitas rumalajaid pühadega. Rumalajate silmad täitusid pisaratega... Platon kandis rumalajate mõtted kaugele minevikku — ristitsu hirmsate tagakiusamiste ajajärku, mil nad

† „Sinu sündimine, oh Kristus meie Jumal..."

†† „Täna sünnitab Neitsi Seda, kes kõigest loomast kõrgem on..."

††† Vt. Õige-usu Kiriku laulu-raamat. 1905, lk. 84–85.

†††† Luuk. 2, 1–20.

katakombides ja vanglates, salaja sõsistades, jumalateenistusi toimetasid. Ta lisas juurde: „Puudub ainult, et mina, sarnaselt püha usukaitsjaga Lukianusele, toimetaksin eucharistiat enese rinna peal." Palveliku koosviibimise juures viibis ka kirikuõpetaja Stromberg, pisarad silmis.*)

Pühapäeval, 12. jaan. kella 7. paiku õhtul sundis vahtkond piiskopp Platonit ja M. Bleivet väljakäigu kohti puhastama. Selle musta töö tegid nad niisuguse kindla meelega ja enese väärtuse tundmisega, et lõpuks piinajatel hakkas häbi oma hirvituse üle. See tõsiasi kurvastas kõiki ja viis kaasrahvidest, juut Schreiber, nutma liigutuse pärast ja piiskopp Platonit tuli teda trööstida.

*) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile 19. II. 1919.

Mõni minut pärast seda sunniti kirikuõpetaja Hahn, kõige tooremal kombel korristada prügi ja muda ühes raasvangide toas. Piiskopp Platon käskis Dorin'il aidata Hahni, mida viimane ka hea meelega tegi.*)

Samal õhtul, just õhtusöögi eel, tuli vangide juurde keegi heatahtlik punakaartlane, ainuke venelane. Noorneeks soovis teada saada, kas piiskopp Platon on tõesti maha lastud, sest sellest räägiti komandos kui tõsiasjast. Ta imestas, kui nägi piiskoppi elusana. Oli selge et Platoni saatus on otsustatud. Kõikide lähedalolijate meeleolu langes ja närvid olid sedavõrd pinguli, et nad ei saanud õhtut süüa. Platon kogus õigeusu vaimulikud enese juurde ja ütles umbes seda: „Lõpp on

*) ibid.

lähedal! Kui see on Issandale meelepärast, siis sündigu tema püha tahtmine! Aga kes ellu jääb, andku kogu piiskopkonnale edasi minu viimane õnnistus ja soov, et pealetulnud must pilv, Jumala armu läbi, ennem laiali läheks ja et õige usk siin muesti paistaks oma suuruse ja puhtuse täies hiilguses. Kui rabanete, sõitke viibimata välja, aga mitte kaugele, et esimesel võimalusel oma kogudusse jurde tagasi tulla... Tänu kõikidele, kes avaldasid meie ximmioleku päevil oma armastust meie vastu, kes püüdsid meie saatust kergendada ja saatsid meile nii rikkalikult toitu. Võtku Issand vastu nende armastust meie vastu ja anded, nagu võttis vastu Betlemma karjaste kummardused†, hommikumaa tarkade kingitused†† ja vaese lesknaise

† Luk. 2, 8–20.
†† Matt. 2, 1–12.

veeringid."†

13. jaan., kella 10. paiku hommikul, viidi Platon ja Bleive töödele. Neid sunniti miilitsa hoones raskeid kaste teiselt korralt alla keldrisse kandma. Nad täitsid selle töö kristliku alandusega. Pealtnägijateks ja tunnistajateks olid mitmed, kes viibisid turul. Õigeusulised naised avaldasid maani kummardusega ülemkarjasele austust, tema kannatusi nähes. Sarnane töö kestis umbes 3 tundi. Platon ilmus jälle vanglasse erksana, rõõmsana, öeldes naljataval toonil, et täna on nad isa Mihhailiga lõuna ära teeninud.

Lähenes varaõhtu, v.k. järele. Püsropp Platon kogus õigeusu vaimulikud palvele. Luges troopari: „Oh Issand! meie, sinu kõlvatumad sulased, tunneme, et Sa oled meile suuri heategusi teinud..." ja

† Luuk. 21, 2–3.

„Oh kõige loomade Looja ..." Pärast seda tervitas jumaresolijaid Uue Aastaga, öeldes, et peab tänama Issandat sarnaselt Kuldsuule, kõige eest, selle eest et meie elame.*)

Viimase öö veetis Platon palvelises meeleolus. Ta tegi enesele tihti ristitähte ette ja hingas sügavalt.**)

Sel ööl magasid vangid üldse väga vähe, sest umbes kerköö ajal hakkas kuulduma lähener suurtükimürin.

II. Piiskopp Platoni surm.

14. jaan., kella 10. paiku e.l., ilmus 30

---

*) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile 19. II 1919.

**) ibid.

punakaartlast krediitkassa hoovi ja maja piirati väljaspoolt sisse. Vangid ei suutnud veel oma einetki lõpetada, kui nende juurde ilmus noor, sõdurirüüdes isik, kes käskis kõik asjad kiiresti panna ja gaasilaubid põlema süüdata. Selle järele hakkas tema, hariliku korra järele, vange üksikult välja kutsuma, tähendades, et neid lastakse vabaks ja saadetakse koju.*) Esimesena kutsuti piiskopp Platon. Komissar käskis temal riietuda, võtta kõik oma asjad ja järgneda. Sõdur riivustas piiskoppi nii, et soovijad ei saanud võtta temalt viimast ülemkarjase õnnistustki ja ainult minnes ütles Platon kõikidele: „Head nägemist, vennad!..“**)

---

*) Tunnistaja I. N. Solovei ja E. Kindriksoni ülekuulamise protokoll.

**) Riia Piiskopkonna Ajutise Nõukogu ettekanne patriarh Tihhonile. 19. II 1919.

Teda viidi — teda viidi alla keldrisse, tapakeldrisse. Tema järel viidi sinna veel 18 kaasvangi. Issand, heida armu!

Kuidas Platon suri, sellest jutustab pealtnägija Liina Kaulin järgmist:

„Mina olin Kompani uul. №5 maja hoovi peal olevas tullikambris, mille aken selle ukse vastu seisab, kust vangid välja toodi ja keldrisse mahalaskmisele viidi. Keldri uks oli ka selgesti näha. Kell ½11 e. l. toodi esimene vang, piiskopp Platon, vangikambrist välja, alusriiete väel, sokkides ja kästi keldrisse minna. Keldrist olid peale selle löögi mütsud ja kõva rääkimine kuulda. Arvan et Platoni piinamine kestis umbes ¼ tundi. Selle järele kuuldus kaks püssi pauku!"*)

---

*) Tunnistaja L. Kaulin'i ülekuulamise protokoll, kirjut. 17.II 1919. (R.V.S.A., akt nr 15, leht 32.)

Ülempreester N. Bežanitski. Ülempreester M. Bleive. Piiskopp Platon.

(1919)

Punased tegid oma töö ja põgenesid...

Keldrist hakati surnukehasid välja tooma. Viimaste hulgas toodi välja piiskopp Platon... Tema nägu oli küll terve, kuid surmaeelsest piinast moonutatud. Parema käe sõrmed olid ristitähe tegemiseks korraga pandud. Temale oli löödud 11 haava: 7 täägihaava rinnas ja 4 kuulihaava — 2 rinnas, 1 paremas õlas ja 1 parema silma kohal, viimane oli lastud lõhkeva kuuliga. Peale selle oli parema meele kohal ja parema kiiruralum peal löögi jäljed.*) Surm ei olnud silmapilkne, teda piinati enne surma: seda tunnistavad haavad ja seda tunnistab ka L. Kaulin.

Piiskopp Platon maeti Tallinna Issanda Muutmise kirikusse 9. veebr. 1919. a.**)

---

*) Arstliku ülevaatuse protokoll 15. I 1919 (R. R. A.).

**) Pärnalt: U. E. 1919 nr. 2, lk. 25.

Alles mõne päeva eest ütles tema: „Annaks Jumal kõigile nii voodetud rahu ja head meelt, meie kogudustele aga edu usu elus ja armastuses ligimeste ja Jumala vastu!"*) Piiskopp Platonile ei antud maa peal rahu, seda leidis tema nüüd — Jumala juures.

---

*) Piiskopp Platoni kiri A. Laar'ile 24. XII 1918.

III. Kas piiskopp Platon on usukannataja.

1. Ristiusu tagakiusamise põhjused vanal ajal.

Jeesus hoiatas oma järelkäijaid ja kuulutas nendele ette, et tuleb aeg, kus kõik rahvad vihkavad neid; inimesed viivad neid maavalitsejate ette ja neid peksatakse ja tapetakse tema nime pärast.† Oma viimases kõnes, enne Kannatusele minekut, seletas Jeesus ka põhjuse, miks neid tagakiusama ja piinama hakatakse. „Oleksite teie maailmast, siis armastaks maailm oma; aga et teie maailmast ei

† Matt. 10, 17 – 18; 24, 9.

ole, vaid mina olen teid maailmast ära valitsenud, seepärast vihkab teid maailm."†

Esimesed ristiusu tapariisajad olid juudid. Nad põlgasid kristlasi, sest pidasid neid Moosese seaduste vaenlasteks. Nad pidasid formaalset, mehaanilist kombeusku pühamaks kui inimese sisemist usuelu.

Jeesuse järelkäijad ei õpetanud muud midagi, kui seda, mis olid rääkinud Moses ja prohvetid.†† Aga juutide südamed olid tuimad ja nad surmasid esimese kristlase — Stephanuse.†††

Rooma seadus nõudis, et iga alam pidi täitma oma esivanemate kombeid ja ei tohtinud teenida uusi, tundmata jumalaid. Rooma valitsus arvas, et rahvuslikkude jumalate austamine ja

---

† Joh. 15,19.
†† Ap.teg. 26,22.
††† Ap.teg. 7,59.

isamaaliste kommete täitmine on ühiskondlise heaolu põhi.*)

See on kahtlemata tõsi, et usk peab moodustama ühiskonna aluse ja et usuühtlus seob kodanikke omavahel kõige kindlamini. Rooma politika sai sellest aru ja käskis Rooma jumalaid tunnustada riigi pea jumalustena. Aga ta ei märganud, kuidas paganus, andes toitu ja ruumi kõikidele kirgedele, andis ühtlasi ruumi ühe omavolile ja sellepärast aitas kaasa enam riigi killustamisele ja nõrkemisele, kui tema ühendamisele ja kindlustamisele.**)

Olgu kuidas on, aga ristiusk oli usk mille kombed ei kõlbanud Rooma

*) Чельцов, И. Нов. Христ. Церк-ти. 1861, lk. 116.

**) Шишкарьов, М. О Христ. нравственности. 1846, lk. 18.

rahvale†, mida siiski kuulutati terves maailmas‡. Seda arvesse võttes, on loomulik, et kristlastes nähti riigi ja usu vaenlasi.

Neid hakati vangistama. Nendelt nõuti Kristuse salgamist, väärjumalate teenimist ja valetunnistust, et kristlased on jumalakartmata ja langemud inimesed.

Pühad veretunnistajad kannatasid kõik piinad kõikumata usukindlusega, palava armastusega Jumala poole, elava lootusega Tema peale, sõjgava alandusega Jumala tahtmise pärast ja südamliku heasooviga ligemiste vastu, kelle hulka kuulusid ka nende tapakiusajad ja piinajad.*)

---

† Ap.teg. 16, 21.

‡ Mark. 16, 15

*) Тихонравов, М. О христ. мученичеств. 1846, lk. 31.

2. Ristiusu tagakiusamise ja piiskopp Platoni tapmise põhjused enamlaste ajal.

Südametunnistuse vabadust ei olnud siis, seda ei ole ka nüüd — vabaduse, sarnasuse ja vennastuse sajandil.

Hävitada igasugune kirik, igasugune religioon*), hävitada kõik usuid terves maailmas — see on enamlaste siht. Nende arvamise järele on tarvis pidada otsustavat võitlust iga „papi vastu", kas nimetatakse teda pastoriks, rabiks, patriarhiks, mullaks või paavstiks ja see võitlus peab kujunema mõõdapäästmata võitluseks iga „Jumala vastu" kas nimetatakse teda Jehoovaks, Jeesuseks, Buddaks või Allahiks**). Sinu-

*) Валентинов, Сб. Черная книга. 1925, lk. 19.

**) ibid. lk. 239.

ke, mis on olemas — see on punane sõdur!" x) „Inimlaste valitsusele kuulub omapärane ajalooline au—inkvisitsiooni mendamine ateismi tähe all." xx)

Inimlaste võitlus ristiusu vastu erineb vanaaegsest tagakiusamisest. Vanasti nõuti inimeselt ristiusu salgamist ja paganuse tunnustamist, inimlased aga nõuavad absoluutset jumalaeitamist. Vanasti surmati kõiki kristlasi, nüüd aga ainult juhte. Seda arvesse võttes on loomulik, et vaimulikke „püüti kui tonte ja tapeti kui koeri!" xxx)

---

x) „Единственно что существует — это красной солдат. Рупсье к плечу. Готово! Бац! Застрелен, конец! А где Господь? Господь — ничего." ibid. lk. 249.

xx) ibid. lk. 7. П. Струве. Вводная статья.

xxx) Välgavõte ühe julmi punakaartlase kirjast. ibid. lk. 35.

Piiskopp Platon oli hea karjane†, kes otsis karja üles raskel raenu ajal, kes ei põgenenud raenlase tulekul, kes jättis oma elu karja hoidmisel.

Kaitseta, süüta inimese tappis maailm, mis täis kurjust, ahnust, viidu, täis kavalust, reeleperekse ja jumalasalgamist.†† See võis sündida ainult Jumala, taeva ja maa Looja, tahtmise järele. Tema näitas kurjale maailmale, et siin on veel kindlat usku, palavat armastust, elavat lootust.

Piiskopp Platonilt nõuti, et ta Kristust enam ei kuulutaks, aga tema vastas rõõmuga: „Niipea kui minu keel jälle vaba — kiidan Jumalat!"†††

† Joh. 10, 11–12.
†† Room. 1, 29–31.
††† 14. jaan. 1919. a. kümnendaks aastapäevaks.
2. tr. lk. 20.

Tema ei salganud Kristust ja ei kartnud neid, kes ihu ära tapavad ja ei või hinge tappa†. Ta läks surma vaikides†† ja ei palunud Kristuse vaenlastelt halastust, sest ta oli Kristuse sisse ristitud ja Kristusega ennast ehtinud.

Piiskopp Platon langes Kristuse pärast: 1) kui kiriku juht ja 2) kui usu kaitsja. Tema on usukannataja. Tema peab õndsaks saama†††.

---

† Matt. 10, 28.

†† 14. jaan. 1919. a. kümnendaks aastapäevaks. 2. tr. lk. 20.

††† Matt. 10, 22.

Lõppsõna.

Piiskopp Platoni, Paul Kulbuš'i tegevuse hindamine.

I. Tegevus Peterburi kubermangus.

Suure töömehe elupäike on looja läinud, aga tema valgust näeme ikka veel.

Meie oleme vaadelnud piiskopp Platoni elu ning tegevust sündimisest kuni surmani. Seda tegime kirjeldavalt. Heidame tema tegevusele ka hindavat pilku.

Kõige paremateks hindajateks on asjaomased isikud. Sellepärast laseme nendel enestel rääkida.

1. Peterburi eesti õigeusu koguduse otsus oma juhi tegevuse kohta.

„Kurb lahkumise päev on Petrogradi Eesti õigeusu koguduse liikmetel kätte tulnud: meie peame Teist, meie heast karjasest, lahkuma ja Teie juhatusest, mida meile iseäranis praegusel raskel ajal tarvis läheb, ilma jääma. Kurvastuse paelad aga ei jõua sovjaid armastuse ja tänutundmusi, mis meie südameid täidavad, kinni siduda, ja meie julgeme neid Teile siin ülesavaldada ning palume sügavamat austuse ja tänuvaldust kõige Teie suure töö ja vaeva eest Petrogradi õigeusu koguduse kasuks vastu võtta.

Ligi kakskümmend viis aastat olete Teie, meie kallis hingekarjane, meid, kui karja hoidnud, olete, Petrogradi Eesti õigeusu kogudust juhatades, kõige oma nooruse jõu, paremad eluaastad tema ülesehitamiseks ja

korraldamiseks pühendanud. Mis oli meie kogudus, kui Teie tema karjaseks hakkasite? Ta oli peaaegu harimata maa, kus Teil esimesed raod läbiajada tuli, mida Teie ka väsimata ja hiilgava tagajärjega tegite. Teie olete nii palju meie koguduse heaks ära teinud, et seda siin lühikeses tänuavalduses ülesrääkida ei jõua. Vennaste Selts, kirik ja maja kiriku juures, kool ja muud haridus-lise ja heategeva otstarbega ja tähtsusega asutused ja ettevõtted on Teie käetöö ja vaeva vili. Meie ei hakka neid siin järjekorras nimetama. Kõik nüs 23. aasta jooksul meie koguduse elus on ettevõetud on Teie nimega ühendatud, oli see hinge- ehk ihuleib, mida Teie neile muretsesite, kellele seda tarvis läks. Meie isiklikudki tarvidused ja hädad leidsid Teie poolt alati kõigesuojemat osavõtmist, ning igaüks meie seast tõttas oma hädadega isa Paavlilt nõu ja abi otsima, ega läinud üial tühjalt Teie juurest ära. Nõnda kasvas

igaühe südda, kes Teid tundma õppis, Teie külge kinni, ja kui meie seda muul ajal nii selgesti ei tunnud, siis nüüd lahkumise juures tunneme meie, kui kallis Teie meile olete. Teie olete meile isaks saanud ja olnud, Teie olite meie hea sõber, kallis karjane...

Nüüd lähete Teie sinna, kuhu ükka ja jällegi meie soojamad südametundmused meid kisuvad, meie kallile kodumaale, meie vendade kesrele, et kõrgemas ametis kõige õesti õigeusu rahva heaks töötada, nagu Teie siin Petrograadi ja tema kubermangus elavate õigeusku eestlastele teinud olete. See teadmine, et kodumaa õigeusu kogunduse elu juhatus suguvenna kätte läheb, kellega pealegi veel Teie olete, jahutab meie lahkumise kurvastust, sest meie teame, et meie usk ja lootus meid ei peta, kui meie ühest südamest ja suust püha apostli sõnadega ütleme: seesugune ülempreester läks meile tarvis!

Õigeusu kogudus Eestimaal astub uude, täielise isetegevuse ja oma abi ajajärku. Siin tuleb Teil jällegi esimesed vaod läbi-ajada ja uue korra põhi kinnitada ja alus panna, õnnistagu ja päästagu Issand Ise Teid Teie raskes ametis..." *)

2. Peterburi kubermangu õigeusuliste eestlaste otsus oma juhi tegevuse kohta.

„Tänuga mõtleme Teie peale, kuidas Teie, oma suguraha raimuelu tõsta püüdes, asutasite siin ja teistes meie piiskopkonna nurkades õigeusu kogudusi... Kogudused on vaimulise ühenduse asutused, ja nende läbi saime meie, kes seni laialt pillatud olime, teineteist tundma; kes meie oma väikse arvu peale

*) Peterburi eesti õigeusu koguduse aadress piiskopp Platonile. (P. P. A.)

vaadates tundsime argtust, saime Teie vaimustava sõna läbi ikka ja alati julgustatud. „Ära karda mitte, sa pisukene karjuke" — tuletasite Teie meile meelde Kristuse sõnu, ja need Jeesuse — Hea Karjase sõnad Teie huulte läbi tõeste tungisid meie südametesse ja äratasid seda vaimulikku usujulgust, mille poolest meie südamed vaesed olid. Omas vaesuses ja puudukes, elumurede läbi rõhutud, meie ei tahtnud aega leida, et oma vaimu taeva poole tõsta ja elumuresid ükskõikseks ajaks ära unustada; aga Teie teenistusel, isedäranis Teie juttudes, meie tõeste tundsime oma südametesse seda usu väge voolavat, millest Teie oma hing rohkeste täidetud oli... Teie lihtne ja selge, vaimustatud ja vaimustav, äratav ja enesepoole tõmbav sõna seletas meile, kui hea on Issandat teenida, kui võõnustav on oma mõtteid taeva poole ülestõsta, kui õnnis on taeva Isa juures viibida. Teie olite... tõsine ja hea hingekarjane, kes oma lambaid... teadis ja

kelle häält ka lambad tundsid.

Nüüd olete Teie aga meilt lahkunud, Jumal on Teid ühe suure karja juurde kutsunud, karja juurde, mis aga laiali pillatud ... sest et ei olnud neil niisugust karjast, kelle häält oleks nemad tunnud, kes neid ... oleks kutsunud ... ja rohumaadele viinud, kes neid huntide eest kaitsnud oleks ...

Jah, nõnda kuidas ilmalikud hurid meie sugurahvas äratavad sundi tervelt Venemaalt üheks Eestiks koonda liituma, nõnda ka vaimulised ihad juhtivad meid Teie, Isinese Eesti Ülema Hingekarjase juurde, et Teie meid pea oma karja külge liidaks, et varsti üks kari ja üks karjane oleks ..."*)

---

*) Klopitsa eesti õigeusu kogduse auaadress piiskopp Platonile 14.I 1918. (R.R.A.)

II. Tegevus Eestis.

Piiskopp Platonit jäid leinama mitte üksikud, vaid tuhanded.

Tema oli mees, kelle kohta Peterburis öeldi: „See on tõnser täht." Paaril korral pakuti temale hiilgavaid piiskopi kohti, kuid tema jäi vaeste eesti asumikkude juurde. Aga piiskopp Platon võttis eesti piiskopi koha vastu, mis pakkus temale ainult muresid.

Kaduunu oli täpselt üks aasta eesti piiskopp: 14(1) jaan. 1918. a. e.l. pidas ta, kui eesti piiskopp, oma esimest jumalateenistust Tallinna Issanda Muutmise kirikus ja 14(1) jaan. 1919. a., samal ajal, tapeti tema.

„Üks aasta on selleks liiga lühike, et üht vastutaval kohal seisvat jõudu kogu tema võimiste suuruses hinnata, liiategi veel lää-

mud aastal, kus eestlased ühelgi alal palju midagi ära teha ei saanud... Kuid läinud aasta oli eranorraline aasta, oli nagu saatuse poolt meile katsumiste ajaks määratud, kus terve rahvas, eeskätt veel juhtivad jõud rahvuslise ja poliitilise tuleproovi läbi tegid... Kadunud piiskopp Platoni kohta peame ütlema, et ta sest katsumisest hiilgavalt välja tuli."*)

Okupatsiooni võimud lootsid, et nad leiavad piiskopp Platonis suure ja autoriteetse toetaja. Meelehearu parandusid nad kõikidele õigeusu vaimulikkudele „kroonu" palka**). Aga Platon vastas kindlalt: Ei!

Tema oli igasuguste kroonu abirahade vastu,

---

*) Pvl. 1919, nr. 13, lk. 1. Eesti piiskop Platon.

**) U.S. 1924, nr. 10, lk 1. Piiskop Platon. Kõnni Lehekene minu päevaraamatust.

sest just kroonu palk on kirikuõpetuse surmateele viinud.*) Alluvatel vaimulikkudel ei lubanud tema okupatsiooni võimudega mingisuguseid läbirääkimisi pidada.

„Sarnast sarsavaenulist kirikut ei võidud enam sallida ja hakati selle hävitamiseks teid otsima. Õigeusu koolid pandi iseäralise pressi alla, nii et mingisugust kasvatavat mõju neil ei olnud. Kõpulikku hoopi püüti aga sellega anda, et vaimulikkude aineline seisukord võimatuks taheti teha. Kõige paremat pilti sellest rägivalla ajast pakub piiskopi protest, mis rälismaale saadeti.**) Et kadunud koguduste pea mingisugust ühendust ei olnud, siis hakkas ta mööda maad ringreisisid korraldama ja käis 70 kogudust läbi.

---

*) ibid.

**) U. T. 1918, nr. 1, lk. 7–9.

Kogudusest kogudusse sõites pidas ta jälgustavaid ja vaimustavaid kõnesid ja võitis sildise lugupidamise ja poolehoiduise. Asi läks juba nii kaugele, et võimud piiskopi arreteerimisele asusid, kuid tuli Saksamaa sisenine pööre ja see viimane vägivald jäi täide viimata...

Kõige pareminі iseloomustab raduinut tema läkitus „Eesti rahvale" iseseisvuse kuulutamise puhul, kus ta rahvast õnnistades ülleskutsub Eesti Valitsust toetama*)...

Iseseisev ja vaba rahvalik eesti kirik — see oli õigeusu tegelaste ideaal ja seda toetas raduinud piiskopp Platon...

Väga iseloomustav on tema ükskõtelus peale ametisse astumist, kui ta tähendas kindla sõnaga, et ükskõtema esimestest

---

*) Post. 1918, nr. 215, lk. 2 = T. Teat. 1918 nr. 67, lk. 1 = Maaliit 1918, nr. 168, lk. 2 = U. L. nr. 1, lk. 5.

Piiskopp Platoni ausammas Tallinnas
(1929)

võõndmistest oli : vaimulik ärgu olgu mitte ainult jumalasõna kuulutaja, vaid ka kultuuri töömees. Tema ise käis eesti tähtsamate tegelastega läbi, oli isegi sõpru endale nende keskel soetanud, nende kaudu orienteeris ta ennast Eesti elus ja valmistas ennast rahvamate aegade vastu ette.

Nüüd on need ajad käes, kuid mees, kes neid nii igatsusega ootas ja kogu oma jõudu ja võimisi, kui piiskopp ja inimene, kodumaale tahtis pühendada on õnnetumat surma leidnud. Eesti iseseisvus ja selle aate õhutamine rahva seas pandi temale surma süüks.

Teda ei ole enam, kuid mälestus temast, kõige puhtam ja ausam, jääb meiega."*)

Kiirkiselt langes ta kui nsukannataja, rükliselt — kui rahvuslik kangelane.

Puhka rahus, eesti rahva parem poeg!

---

*) Pvl. 1919, nr. 19, lk. 1. Eesti piiskop Platon.

Sisu.

lk.

Eessõna - - - - - - - - - - - - - - - 3.

Lühendused - - - - - - - - - - - - - - 7.

Kirjandus:

I. Esimene Eesti ap.-õigeusu piiskopp Platon, Paul Kulbuš.

1. Tema kirjatööd. - - - - - - - - 9.

2. Teated tema kohta - - - - - - - - - - 17.

II. Eesti õigeusu kogudus - - - - - - - 27.

III. Peterburi kub. eesti õigeusu praostkond:

1. Üldteated - - - - - - - - - - - - - - 37.

2. Peterburi eesti õigeusu kogudus - - - - - - 40.

3. Gatšina eesti õigeusu kogudus - - - - - - 44.

4. Kroonlinna eesti õigeusu kogudus - - - - - - 47.

5. Klopitsa eesti õigeusu kogudus - - - - - - 48.

6. Luuga eesti õigeusu kogudus - - - - - 50.

7. Narva eesti õigeusu kogudus - - - - - - - - 51.

8. Sajonje eesti õigeusu kogudus - - - - - 52.

9. Õigeusu avaldused teistes kohtades - - - - - 53.

IV. Peterburi Eesti Õigeusu Issidori Vennaste Selts - - - - 54.

V. Saksa okupatsioon - - - - - - 56.

VI. Tartu veretöö - - - - - - - - 57.

Sissejuhatus: Piiskopp Platoni, Paul Kulbuši lapse ja koolipõlv:

I. Piiskopp Platoni vanemad - - - - - - 63.

II. Piiskopp Platoni lapsepõlv ja koolieaastad kuni Riia Vaimulikku Seminari lõpetuseni - - - - - - - 66.

III. Paul Kulbuš Peterburi Vaimulikus Akadeemias - - - - - 68.

1. Akadeemiasse astumine - - - - - - - 69.

2. Õppimine Akadeemias - - - - - - - 71.

3. Kandidaaditöö - - - - - - 74.

Esimene peatükk: Paul Kulbuši tegevus Peterburi kub. õigetusku eestlaste keskel:

I. Üldised teated:

1. Eestlaste väljarändamise põhjused – – – – 77.
2. Eesti väljarändajate elujärg ja arv Peterburi kub. 78.

II. Tema tegevus Peterburi eesti õigeusu koguduses enne Vennaste Seltsi asutamist:

1. Peterburi õigeusuliste eestlaste majanduslik ja usuline seisukord enne kog. asutamist – – – 80.
2. Esimesed eestikeelsed õigeusu jumalateenistused Peterburis – 83.
3. Peterburi eesti õigeusu koguduse avamine – – – 86.
4. Peterburi õigeusuliste eestlaste avaadress metropoliit Palladiusele – – – – – – – – 88.
5. Peterburi eesti õigeusu koguduse seisukord enne Vennaste Seltsi asutamist – – – – – 90.

III. Tema tegevus Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste Seltsis — oma koguduse kasuks:

A. Seltsi asutamine:

a. Seltsi ülesanded – – – – – – 92.
b. Seltsi taevalik kaitsja – – – – – 94.
d. Seltsi lipp ja rüünlad – – – – 95.
e. Põhikirja kooskuseadmine ja kinnitamine – – 96.
f. Korraldava komisjoni valimine ja tegevus – – 96.
g. Seltsi avamine – – – – 97.

B. Seltsi tegevus koguduse kasuks:

1. Kiriku ja maja ehitamine:

a. Ehitusplatsi saamine ja üleandmine — 99.
b. Ehitusplatsi puhtsemine – – – 100.
d. Ehitamise raskemad tingimused – – — 101.
e. Kiriku nurgakivi panek – – – 103.

f. Ehituse valmimine — — — 105.
2. Kulbuš'i kaastöölised Seltsi eestseisuses ja ehituse-komisjonis:
a. Seltsi eestseisus — — — — 108.
b. Ehituskomisjon — — — — 111.
3. Kulbuš'i hariduslik ja kasvatlik tegevus kog. — 112.
a. Jumalateenistused ja jutlused omas kirikus — 113.
b. Eesti õigusu kihelkonnakool — — — 116.
d. Abiandmine puudustkannatajatele — — 122.
e. Naiste varjupaik — — — — 123.
IV. Paul Kulbuš'i tegevus Peterburi kub. eesti õigusu praostina:
1. Peterb. kub. õigususliste eestlaste üldine seisukord enne praostkonna asutamist — — — — 125.
2. Peterburi eesti õigusu praostkond:
a. Kroonlinna Ristiülendamise kogudus — 128.
b. Narva Nikolai kogudus — — — 129.
d. Peterburi Issidori kogudus — — — 131.
e. Poritsa kogudus Šlüsselburi mk. — — 132.
f. Luuga kogudus — — — 134.
g. Klopitsa Peetri-Pauli kogudus Peterhofi mk. — 136.
f. Sajanje Peetri-Pauli kogudus, Gudova mk. — 138.
i. Gatšina Jumalaema surmamälestuse kog. — 140.
k. Õigusu avaldused teistes kohtades — — — 141.
V. P. Kulbuš'i tegevus väljaspool eesti praostkonda — — — 142.
Teine peatükk: Esimese Eesti ap.-õigusu piiskopp Platoni tegevus:
I. Eelsündmused:
1. Katsed Riia piiskopkonda Eesti vikariaati luua XIX sajandi teisel poolel — — — 147.
2. Eesti abipiiskopkonna rajamine ja piiskopi kandidaadi leidmine aastal 1917 — — — — — 149.

3. Võitlus Paul Kulbuš'i piiskopiks saamise pärast — 158.
4. Mungaseisusse astumine ja piiskopiks pühitsemine — 166.

II. Piiskopp Platoni tegevus:
1. Riia piiskopkonna seisukord enne piiskopp Platoni ametisse astumist — — — — — 169.
2. Piiskopp Platoni läkitus preestritele, diakonitele ja kõigile vaevanägijatele kiriku ja koolipõllul — 172.
3. Piiskopkonna täiskogu kokkukutsumine — — 176.
4. Piiskopp Platoni õnnistus ning ülesratse õetu rahvale — 177.

Kolmas peatükk: Usukaotaja piiskopp Platoni surm:

I. Piiskopp Platon vangis:
1. Piiskopp Platoni haigus — — — — 180.
2. Enamlaste valitsus Tartus — — — 182.
3. Piiskopp Platoni vangistus — — — — 186.
4. Sündmused pärast Platoni vangistust — — — 188.
5. Piiskopp Platoni elu vangis — — — 191.

II. Piiskopp Platoni surm — — — — 200.

III. Kas piiskopp Platon on usukaotaja?
1. Ristiusu tagakiusamise põhjused vanal ajal — — 206.
2. Ristiusu tagakiusamise ja piiskopp Platoni tapmise põhjused enamlaste ajal — — — — 210.

Lõppsõna: Piiskopp Platoni, Paul Kulbuš'i tegevuse hindamine.

I Tegevus Peterburi kubermangus — — — — 214.
1. Peterburi eesti õigeusu koguduse otsus oma juhi tegevuse kohta — — — — 215.
2. Peterburi kubermangu õigeusuliste eestlaste otsus oma juhi tegevuse kohta — — — 218.

II. Tegevus Eestis — — — — 221.